

Україна:

події,
факти,
коментарі

2013 № 22

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

Для керівників та працівників інформаційних структур на місцях
№ 22 2013

Засновник

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

В. Горвий, д-р іст. наук, проф., заступник гендиректора НБУВ

Редакційна колегія:

Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації

Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу

Н. Вітушко, заввідділу електронних технологій обробки інформації

Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів

Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова

Видається з 01.01.1998 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Виходить двічі на місяць

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти

Передрук – тільки з дозволу редакції

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-25-48, (044) 525-61-03

E-mail: siaz@pochta.ru

www.nbu.gov.ua/siaz.html

ЗМІСТ

Коротко про головне

Відбулася зустріч Президента В. Януковича
з президентом РФ В. Путіним. 4

Виступ Президента України В. Януковича під час
регіонального засідання Всесвітнього економічного форуму. 4

Аналітика

Потіха А.
Початок виборчої кампанії у «проблемних» округах. 10

Рябоконт А.
Энергетический аспект сирийского кризиса в публикациях СМИ. 19

Економічний ракурс

Симоненко О.
Освоєння шельфу Чорного моря
та енергетична незалежність для України в оцінках експертів. 27

Кулицький С.
Фінансова ситуація в Україні: стан і перспективи
(Початок. Закінчення в наступному номері). 37

В об'єктиві – регіон

Ворошилов О.
У меджлиса кримскотатарського народу – новое руководство.
Изменится ли деятельность? 56

Наука-суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти. 64

Діяльність науково-дослідних установ. 66

Здобутки української археології. 66

Практичні впровадження науково-дослідних
і проектно-технічних напрацювань. 67

Новітні технології для харчової промисловості. 71

Енергоощадні технології. 72

Інформаційно-комунікаційні технології	72
Розробки та дослідження для агропромислового комплексу і харчової промисловості	73
Питання екології та уникнення техногенних катастроф	74
Наукові видання	75
Наука і влада	78

Проблеми інформатизації

Матеріали до Міжнародної наукової конференції «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.)

Булахова Г.

Бібліотеки в соціальних мережах та блогосфері як засіб рекламування	79
---	----

Відбулася зустріч Президента В. Януковича з президентом РФ В. Путіним

Президент України В. Янукович відвідав у суботу, 9 листопада, з робочим візитом Москву, де обговорив з російським президентом В. Путіним торговельно-економічні відносини між двома країнами. Про це повідомив 11 листопада прес-секретар президента Росії Д. Песков.

«У суботу відбувся короткий робочий візит Президента України В. Януковича до Москви, де відбулися його переговори з В. Путіним. Комплексно обговорювалися торговельно-економічні відносини між Росією та Україною», – сказав Д. Песков.

За даними політолога К. Бондаренка, якого називають близьким до Адміністрації Президента, робочий візит Президента В. Януковича до Росії відбувся, однак проходив не в Москві. «Я знаю тільки одне: візит відбувся, він відбувся в Росії, відповідно не в Москві, а десь на території Росії», – заявив він.

За словами К. Бондаренка, президенти під час зустрічі обговорювали виключно економічні питання.

Коментуючи інформацію про те, що В. Януковича не було в Москві, поширену деякими ЗМІ, К. Бондаренко підкреслив, що президенти проводили зустріч в іншому місці (*Главное* (<http://glavnoe.ua/news/n154289>). – 2013. – II.11).

Виступ Президента України В. Януковича під час регіонального засідання Всесвітнього економічного форуму

Шановні пані та панове!

Вітаю всіх учасників регіонального засідання Всесвітнього економічного форуму. Цей захід, що відбувається в Україні вперше, – визнання прогресу, якого ми досягли за останні роки.

Глобалізація стала невідворотним, логічно визначеним процесом, у якому виграють ті, хто займає активну позицію. Україна вчиться бути країною, яка самостійно створює свою історію. З огляду на це сьогоднішній форум є дуже

важливим для нас. Ми мусимо продемонструвати вміння програмувати власне майбутнє, розглядаючи його в прогнозованому глобальному розвитку.

Під моїм патронатом було проведено ґрунтовну підготовку до цього форуму. Було проведено ряд круглих столів і семінарів, присвячених розробці сценаріїв майбутнього України. До роботи залучилися кращі світові і вітчизняні фахівці. І сьогодні ми маємо можливість провести дискусію щодо попередніх результатів цієї роботи.

Шановні колеги!

Україна будує бачення свого майбутнього в контексті тих зрушень, які відбуваються та відбуватимуться у глобальному вимірі. «Світ різних швидкостей» – це нові ризики й виклики. Але це – й нові можливості.

Особливістю наступного етапу буде зростаюче впровадження пост-індустріальних технологій до традиційних секторів економіки. Це надаватиме «нового дихання» індустріальним укладам. Саме індустріальні країни формуватимуть світовий попит на технології, диктуючи пріоритети їх удосконалення. Створюватимуться умови для зустрічного руху товарів і технологій.

Динамічний розвиток країн «третього» світу загострюватиме конкуренцію за інвестиції, насамперед з боку країн, які володіють поєднанням природних ресурсів та якісного людського капіталу. Будуть і надалі зміцнюватися нові економічні центри, які, у свою чергу, ставатимуть потужними «гравцями» світового ринку капіталу.

Водночас стрімке поширення індустріалізації країн «третього» та «четвертого» світу вестиме до неконтрольованого посилення навантаження на довкілля, яке набуватиме глобального виміру. Це привертатиме увагу до цілей екологізації. Екологія і розвиток – ці два принципи будуть поруч у моделях впровадження сталого розвитку.

Відбуватимуться глобальні зміни у споживанні. Насамперед – у країнах, яким притаманне стрімке збільшення доходу на душу населення. Їхні місткі ринки впливатимуть на світові потоки товарів, що має поживити міжнародну торгівлю.

Випереджаючими темпами зростатиме попит на продукти харчування. Це дає змогу очікувати довгострокову тенденцію зростання цін на ринках продовольства, зростання зацікавленості в інвестуванні в аграрну індустрію.

Країни, які мають значний аграрний ресурс, отримають додатковий імпульс для розвитку.

Не можна обійти увагою енергетичні виклики, які пов'язані з кардинальними змінами в енергетичному порядку денному у світі. Маю на увазі нарощування видобутку сланцевого газу, лібералізацію та розвиток європейського спотового ринку газу, розбудову нових газотранспортних мереж і в цілому газотранспортну структуру. Такі підходи відкривають «вікно можливостей» для окремих країн зменшити власну енергетичну залежність.

Водночас для країн-транзитерів енергетичних ресурсів викликом є забезпечення раціонального використання вже існуючих транзитних потужностей у нових умовах.

Ще один виклик – незворотне прийняття жорстких вимог щодо викидів парникового газу, що посилюватиме зобов'язання щодо інвестицій в енергозбереження та водночас стимулюватиме розвиток нових енергоефективних технологій.

Суперечливого впливу набуватиме демографічний чинник. У країнах, що динамічно розвиваються, зростання населення – додатковий «демографічний дивіденд», який посилюватиме їхню конкурентоспроможність у світовому масштабі. У слаборозвинутих країнах це – додатковий ризик, який через глобалізацію міграційних потоків невпинно втрачатиме національну локалізацію.

Розвинуті країни опиняються перед викликами зростаючого старіння населення, втрати продуктивності людського капіталу та потребами його «поповнення» за рахунок регульованої міграції.

Шановні учасники форуму!

Виклики глобалізованого світу формують перед Україною ряд актуальних завдань, пов'язаних із пошуком нових джерел конкурентоспроможності та створенням нових економічних партнерств, у взаємодії з якими Україна могла б прискорити модернізацію національної економіки.

Зовнішньоекономічна політика України ґрунтується на розбудові стратегічних відносин з інтеграційними об'єднаннями та з окремими країнами, взаємодія з якими має важливе значення для розвитку національної економіки.

Україна крок за кроком змінює модель економічного розвитку. Реструктуризація економіки, зміна якості економічного зростання, перехід від екстенсивного розвитку до підвищення рівня технологічності виробництва – такими є завдання, що стоять перед нашою країною.

Обираючи політику зближення з Європейським Союзом, ми робимо прагматичний вибір оптимальної моделі національної модернізації. Водночас об'єктивно Україна зацікавлена у глибшій економічній взаємодії з країнами євразійського простору, основою зацікавленості у такій співпраці є стратегічні економічні інтереси України.

Ми не можемо собі дозволити, щоб умовою співробітництва з одним союзом було припинення глибшої співпраці з іншим. Ми бачимо, що обрана Україною модель співробітництва зі стратегічними партнерами – зона вільної торгівлі є найбільш прийнятною для України на сучасному етапі розвитку країни. І маємо конструктивне бачення побудови партнерських відносин у нових умовах.

Імперативом економічного розвитку України в найближчому десятилітті буде відновлення високих показників економічного зростання, яке спиратиметься насамперед на позитивну динаміку в реальному секторі економіки.

Зважаючи на те, що структурні характеристики української економіки об'єктивно диктують високий рівень її експортної залежності, постає стратегічне завдання збереження та зміцнення конкурентних позицій у новітній геоekonomічній системі. Це вимагає ґрунтовної уваги до проведення експортної політики, заохочення експортерів. При цьому усвідомлюємо, що повільні темпи відновлення світової економіки та посилення конкурентного тиску з боку країн, що розвиваються, не дають змогу істотно підвищувати експорт на традиційних напрямках.

Для істотної активізації експорту мають відбутися системні зрушення у географічній і товарній структурах зовнішньої торгівлі. Протягом найближчого десятиліття відбудеться вичерпання конкурентних переваг України на традиційних експортних ринках – продукції металургії й хімічної промисловості. Це потребуватиме інвестицій в оновлення основних технологічних процесів традиційних галузей.

Основними конкурентними перевагами України для набуття міжнародної ваги ми бачимо аграрний сектор, енергетичний комплекс, досвід і потенціал використання перспективних високих технологій.

Приплив іноземних інвестиційних ресурсів може стати важливим фінансовим підґрунтям модернізації економіки. Сприяння залученню інвестицій в Україну – одне з першочергових завдань економічної політики держави. Цей той шлях, на який Україна стала у 2010 р., прийнявши Програму економічних реформ. Її ключове завдання – створення максимально сприятливого бізнес-клімату для інвесторів.

Влада послідовно з першого дня працює у цьому напрямі. Урешті-решт наші зусилля були сприйняті у світі – в останньому рейтингу легкості ведення бізнесу Світового банку Україна поліпшила свої позиції відразу на 28 пунктів (до 112 місця). Нас було визнано країною, що досягла найвищих результатів у поліпшенні регуляторного середовища в 2012/2013 р. серед 189 країн.

Звичайно, місце в рейтингу – не самоціль. Кінцева мета – це довіра інвесторів, виражена у вкладених інвестиціях і реалізованих проєктах. Яскравий приклад – співпраця з провідними газовидобувними компаніями світу Shell, Chevron, Eni, EDF з розробки родовищ сланцевого та шельфового газу в Україні, що в перспективі дасть змогу диверсифікувати джерела видобутку та значно знизити залежність держави від імпортних поставок енергоносіїв.

Для успішної модернізації країни таких прикладів – насамперед у ключових секторах економіки з кожним роком має ставати дедалі більше. Тому реформи щодо створення комфортних умов ведення бізнесу, дерегуляції, захисту прав інвесторів будуть і в подальшому залишатися під особистим контролем Президента України та визначатися як пріоритет в діяльності уряду.

Зміцнення позицій національного капіталу потребуватиме залучення до економічного обороту найповнішого спектра потенційних ресурсів розвитку,

що вимагатиме проведення ряду важливих змін, зокрема земельної, трудової, житлово-комунальної реформ, створення інноваційної інфраструктури, розвиток креативних культурних індустрій.

Зворотним боком таких змін є потреба соціалізації розвитку. Саме соціалізація є неможливою без орієнтації економіки на детінізацію та створення нових продуктивних робочих місць. Це основа для зміцнення доброту громадян – стійкого зростання заробітної плати та відрахувань на пенсійне страхування.

Сформувати позитивні соціальні наслідки відновлення зростання спроможна реформа системи соціального забезпечення, яка забезпечить цільове використання жорстко обмежених фінансових ресурсів на цілі соціальної політики.

Інша сторона соціалізації розвитку – це підвищення якості соціальних послуг, у першу чергу освіти та медицини. Завдяки державним програмам і системним крокам керівництва держави, Україні вдалося за неповні чотири роки знизити малюкову смертність на 23 % і вийти на показники, які кращі за очікуваний індикатор, закладений у «Цілях розвитку тисячоліття» на 2015 р. Материнську смертність знижено на 44 %.

Уперше за роки незалежності нашої країни рівень смертності від СНІДу вдалося зменшити на 12 %. За висновками міжнародних організацій Україна є лідером у Східній Європі в подоланні інфекції ВІЛ/СНІДу.

Окреслені підходи щодо соціального розвитку й надалі залишатимуться у фокусі діяльності Президента й уряду України. Це один важливий аспект, на який хотів би звернути увагу. Це інституційна складова підтримки реформ та керування майбутніми змінами. Ідеться про удосконалення інститутів, які допомагають розвиватися державі та бізнесу, роблячи владу більш відкритою та ефективною, створюючи стабільні й прозорі правила гри для бізнесу та загалом створюючи привабливіші умови для життя у країні.

Україна докладає значних зусиль для покращення якості свого інституційного середовища, що не можна не помітити. Маю на увазі останні законодавчі ініціативи щодо посилення повноважень Рахункової палати, запровадження нового Кримінального процесуального кодексу, зміцнення незалежності судів і суддів, реформи органів прокуратури, які отримали схвальні відгуки від наших європейських партнерів.

Змушений констатувати, що наразі корупція є значною перешкодою для розвитку держави. Починаючи з 2011 р., вжито ряд кроків, спрямованих на створення сучасного законодавства, що має переважно превентивний характер. Лише протягом 2013 р. прийнято чотири антикорупційні закони, які повністю відповідають європейським стандартам у цій сфері. Посилюються можливості Державної програми щодо запобігання та протидії корупції у 2011–2015 рр., удосконалюється система антикорупційних інституцій.

Серед важливих і принципових завдань найближчого часу – наведення порядку в державних закупівлях, зокрема приведення законодавства

у відповідність до стандартів прозорості, добросовісності, створення умов для доступу на цей ринок іноземних партнерів.

Ми налаштовані на потужний і системний удар по корупції в країні. Така політика має принести радикальні зміни на краще у цій застарілій проблемі, з якою, на жаль, Україна тісно асоціюється у свідомості світової спільноти протягом останнього десятиріччя.

Ми сповнені рішучості й надалі рухатися шляхом розбудови інститутів держави на основі принципів демократії та економічної свободи.

Шановні присутні!

Завдання створення умов для сталого економічного розвитку потребує адекватної зовнішньоекономічної стратегії, що давала б відповіді на питання, пов'язані з роллю держави в міжнародному поділі праці.

Приєднання до Світової організації торгівлі, підготовка Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, розробка ряду угод про створення зон вільної торгівлі з торговельними партнерами – усе це послідовні кроки на шляху здобуття Україною економічного суверенітету, а отже, і можливості бути повноправним учасником глобальної економіки.

Україні слід здійснити ще чимало реформ у різних сферах. І в збереженні позитивної динаміки на цьому шляху ми потребуємо допомоги з боку партнерів, щоб досягти синергетичного ефекту кооперації і вигоди для всіх.

З кожним роком Україна стає все активнішим учасником роботи провідних світових економічних інститутів, поступово освоюючи створений ними набір інструментів.

Ми прагнемо органічно поєднувати національну стратегію післякризового відновлення зростання та економічної модернізації і послідовне впровадження визнаних міжнародною спільнотою норм і правил економічної організації.

У цьому складному завданні ми далеко не унікальні. Тому розраховуємо на розуміння, більше того, практичні конструктивні поради з боку наших партнерів.

Залучення України до «орбіти» Об'єднаної Європи – це набуття нової якості євроорозширення. По суті, це не розширення меж Європейського Союзу на Схід, а надбання Євросоюзом «євразійського плеча».

Україна, на території якої географічний центр Європи, могла б відіграти роль «сполучної ланки» між Європейським Союзом та Євразійським Союзом, забезпечуючи поступове створення єдиного європейського економічного простору. А в ширшому плані – зіграти роль «міжцивілізаційного порталу» для країн Євроатлантики (США та ЄС) та Євразії (насамперед з Росією і Китаєм).

Виконання Україною такої місії є можливим за умови створення партнерських відносин як з ЄС, так і з ЄвразЕС, з подальшою гармонізацією умов економічної діяльності в обох інтеграційних об'єднаннях.

З метою розвитку партнерських і взаємовигідних відносин з країнами СНД після підписання Угоди про асоціацію з ЄС Україна має опрацювати оновлені

підходи до торговельно-економічного співробітництва в межах СНД на засадах суверенного партнерства, рівноправності та взаємної вигоди.

Таким чином, підписання Угоди про асоціацію та поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС стане не завершенням певного етапу нашої співпраці, а початком більш широкого та глибокого інтеграційного процесу.

Шановні пані і панове!

Переконаний, що «міні-Давос» в Києві відбудеться на високому рівні, а участь у засіданні представників української та світової політичної і бізнесової еліти, наукових кіл і видатних громадських діячів забезпечить відкриту й плідну дискусію про визначення стратегічних напрямів розвитку нашої держави, її місця в глобальному просторі.

Розраховуємо, що під час форуму буде розроблено рекомендації щодо підвищення національної конкурентоспроможності України, покращення її міжнародного іміджу, енергетичної безпеки, бізнесового середовища. Будуть сформульовані пропозиції для нового порядку денного реформ та інституційного розвитку нашої держави.

Я вірю, що форум дасть чіткий сигнал учасникам зустрічі у Вільнюсі щодо прийняття позитивного рішення про асоціацію України з ЄС, а спільний проєкт «Сценарії майбутнього для України» стане планом дій, який визначить конкретні орієнтири в багатьох пріоритетних сферах життя на тривалу перспективу. «Сценарії» – це лише можливе майбутнє. У житті це майбутнє визначатиметься конкретною роботою усіх членів суспільства: уряду, бізнесу, політиків, експертів, громадських діячів, кожного українця.

Переконаний, що це майбутнє ми будемо на партнерських засадах.

Дякую за увагу (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (www.president.gov.ua). – 2013. – 6.11).

Аналітика

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Початок виборчої кампанії у «проблемних» округах

Верховна Рада України, ухваливши Закон України «Про повторні вибори народних депутатів України в одномандатних виборчих округах № 94, 132, 194, 197, 223» (№ 2971-д), дала правові підстави для початку виборчої кампанії.

Закон був запропонований народними депутатами – членами Комітету з питань державного будівництва та місцевого самоврядування від Партії регіонів і КПУ. Як інформують ЗМІ, за це рішення проголосував 371 із 405 народних депутатів, зареєстрованих у сесійній залі.

Відповідно до Закону, повторні вибори народних депутатів у відповідних виборчих округах призначені на 15 грудня 2013 р. Також передбачено, що виборчий процес повторних виборів депутатів починається за 60 днів до дня голосування.

За інформацією ЗМІ, на підготовку й проведення повторних виборів народних депутатів у п'яти округах буде витрачено 18,7 млн грн. Центральна виборча комісія на своєму засіданні затвердила обсяг коштів державного бюджету України, необхідних на підготовку й проведення повторних виборів народних депутатів України в одномандатних виборчих округах № 94, 132, 194, 197, 223 на загальну суму 18 млн 672 тис. 600 грн. Із цієї суми на фінансування діяльності п'яти окружних виборчих комісій, враховуючи витрати для потреб відповідних дільничних виборчих комісій, – 13,6 млн грн. Зокрема, для фінансування округу № 94 передбачено 2,8 млн грн, № 132 – 3,6 млн грн, № 194 – 2 млн грн, № 197 – 3 млн грн, № 223 – 2,3 млн грн. Крім того, передбачено резерв у сумі 2 162 000 грн. Окремою постановою ЦВК затвердила кошторис своїх витрат на підготовку та проведення цих виборів у сумі 2,9 млн грн.

Тим часом, як інформують ЗМІ, 16 жовтня розпочалася виборча кампанія в п'яти «проблемних» округах. Реєстрація кандидатів, згідно з календарним планом Центрвиборчкому, тривала до 4 листопада.

Одними з перших з кандидатами в депутати на виборах у «проблемних» округах визначилися комуністи. Відповідне рішення вони ухвалили на з'їзді партії. У деяких округах з'їзд висунув тих самих кандидатів, що й у 2012 р. Зокрема, у 132-му окрузі (Первомайськ, Миколаївська область) буде балотуватися перший секретар Сланецького райкому КПУ А. Романюк (у 2012 р. зайняв четверте місце, набравши 6,15 % голосів), а в 223-му – перший секретар Шевченківського райкому партії І. Шаповал (у 2012 р. посів шосте місце, 3,42 % голосів). У 197-му окрузі (Канів, Черкаська область) Компартію представить голова Черкаського обкому партії, колишній народний депутат В. Роечко, який 2012 р. балотувався по округу № 200 у Черкаській області (посів сьоме місце з результатом у 2,88 % голосів). Двоє з кандидатів участі у виборах 2012 р. не брали: на 194-й округ (Черкаси) висунули В. Драгунова – помічника народного депутата, а в 94-му окрузі (Обухів, Київська область) від КПУ балотуватиметься підприємець В. Ткаченко.

ВО «Батьківщина» і ВО «Свобода» також провели свої з'їзди і висунули своїх кандидатів у депутати. Ними стали ті ж самі політики, що балотувалися на цих округах у минулому році. «Батьківщина» затвердила своїх кандидатів: у 94-му виборчому окрузі – В. Романюка, у 132-му виборчому окрузі –

А. Корнацького, у 194-му виборчому окрузі – М. Булатецького, у 197-му виборчому окрузі – Л. Даценка. Крім того, «Батьківщина» підтримала висунення партією «Свобода» Ю. Левченка у 223-му окрузі. Голова УДАРУ В. Кличко пообіцяв підтримати кандидатів від ВО «Батьківщина» силами партії УДАР.

Було багато розмов, що по 94-му округу міг піти О. Семерак замість В. Романюка, який переховується від кримінального переслідування в Італії. Але у О. Семерака цього разу не склалося. «Керівництво серйозно розглядало мою кандидатуру, і я до цього серйозно ставився. Були юридичні побоювання, що Романюка можуть не зареєструвати. Але пізніше стало ясно, що ці побоювання зняті, що він має можливість балотуватися і бути зареєстрованим», – зазначив О. Семерак.

Сам В. Романюк, який брав участь у прес-конференції після передвиборного з'їзду по скайпу, запевнив, що ще рік тому «виходив» весь округ і там його «знає чи не кожна собака». «Я зустрівся з кожним десятим виборцем... Технічно я до виборів готовий. Кампанія буде цікава, неординарна і я дам результат, у цьому я впевнений», – заявив В. Романюк.

У свою чергу народний депутат від «Батьківщини» А. Пишний в ефірі 5 каналу заявив, що за кандидата в народні депутати В. Романюка, який нині перебуває в Італії, зустрічі з виборцями в 94-му окрузі проводитимуть «найголовніші спікери» від опозиції. За його словами, ця передвиборна кампанія на 94-му окрузі буде дуже яскравою, тому що там будуть сконцентровані найбільші політичні сили опозиції та найбільші зусилля.

Водночас сам В. Романюк заявив, що не сподівається на чесні виборчі перегони. «Вибори будуть дещо схожі на попередні, тобто влада, технології, бруд, хамство, пихатість – традиційний набір сьогоденішньої української політики», – зазначив він.

В. Романюк наголосив, що він кампанію вже розпочав. «Штаби розгорнуті, активно ми працюємо. Голова мого штабу заявив, що ми вже зробили активну інтерактивну кампанію, і зараз підємо “в поля”, грубо кажучи. Тобто зустрічі (з виборцями) будуть відбуватися...», – запевнив В. Романюк.

Разом з тим, як зазначають експерти, найважче буде здобувати перемогу висуванцю ВО «Свобода» Ю. Левченку (223-й виборчий округ). У цьому окрузі крім провладних кандидатів можуть бути і «так звані опозиціонери». Зокрема, це стосується Ю. Гримчака. О. Турчинов мав намір із цього приводу поговорити з Ю. Луценком, щоб той якось вплинув на свого соратника. В. Яворівський навіть звернувся до Ю. Гримчака через Facebook. Утім, Ю. Гримчак таки прийняв рішення йти на вибори, про що сповістив у вечірньому ефірі 5 каналу.

Згодом він заявив, що готовий зняти свою кандидатуру, якщо соціологічні дослідження покажуть, що він відстає від «свободівця», узгодженого кандидата від опозиції Ю. Левченка.

В УП «Собор», яка висунула Ю. Гримчака, також пообіцяли, що той зніме свою кандидатуру, якщо, за даними соціологічних опитувань, станом на 30 листопада він не стане «найпопулярнішим опозиційним кандидатом в окрузі».

Експерти, оцінюючи тактику опозиції, називають її абсолютно правильною. «Нинішні кандидати від опозиції – це по суті неформальні, незареєстровані ЦВК переможці в округах 2012 р. Тому у цих кандидатів є шанс знову повторити свій успіх», – вважає політолог В. Карасьов.

Подібну думку висловив політтехнолог С. Гайдай. На його переконання, головне, що у цих людей є відчуття, що вони перемогли, а влада не дала перемогу. «Тому один з додаткових мотивів – відновити справедливість», – зазначив С. Гайдай.

Його колега І. Жданов вважає, що ці вибори треба розглядати не тільки як зіткнення двох кандидатів, а як зіткнення двох правд, двох істин. «Якщо опозиція заявила, що ці кандидати перемогли, вони мають підтвердити свою перемогу. Тому стратегія опозиції зрозуміла», – вважає І. Жданов.

Експерти практично одностайні в думці, що, скоріше за все, прямих кандидатів від Партії регіонів не буде, а будуть так звані «боковички». «ПР висуватиме на вибори кандидатів, формально не пов'язаних з ними. Це можуть бути директори великих підприємств, можуть з'явитися місцеві мери. Це будуть люди незаангажовані, але досить залежні від влади», – зазначає політичний аналітик О. Палій.

Імовірність такого підходу підтвердив М. Чететов. «Ті кандидати, яких ми висунемо, повинні будуть перемогти. І не обов'язково це будуть представники Партії регіонів», – зазначив народний депутат.

Разом з тим «регіонали» не виключають висунення кандидатів від партії місцевими осередками. Як зазначив М. Чететов, фракція Партії регіонів дізнається прізвища кандидатів вже після їх реєстрації в Центральній виборчій комісії.

При цьому, за словами «регіонала», висунення кандидатів по проблемних округах стало тестом на «європейськість» партії. «Тобто ми як європейська партія віддали (ініціативу. – Ред.) вниз і вниз партійні організації бачать і знають, кого краще висунути, а наші політичні опоненти показали себе як тоталітарні секти», – зазначив М. Чететов.

Він нагадав, що до 4 листопада можна висувати кандидатів на вибори і підкреслив, що фракція дізнається їхні прізвища вже за фактом реєстрації їх у Центрвиборчкомі. За словами «регіонала», нинішнє висунення опозиційних кандидатів показало, що в майбутньому в партії «Батьківщина» з'являться нові тушки. «Там, де думка насаджується зверху, тушки обов'язково будуть», – прокоментував нардеп-«регіонал» рішення «Батьківщини» з висунення кандидатів.

Як повідомили ЗМІ, Партія регіонів не захотіла скликати з'їзд партії та вирішила віддати на місяць ініціативу з формування кандидатів на п'яти

«проблемних» округах, на яких проходитимуть перевибори. «Ми відмовилися від такої форми, як затвердження кандидатів у народні депутати на партійному з'їзді. Ми вважаємо, що на місцях краще знають ситуацію, а тому кандидатів висуватимуть обласні парторганізації ПР», – повідомив депутат від ПР В. Олійник. За його словами, тактика опозиціонерів, які висувають кандидатами тих же людей, які балотувалися в грудні 2012 р., – неправильна. «Минув час. Тоді люди в запалі підтримували кандидатів тільки по партійній відповідності, але побачили роботу опозиції за цей рік. Опозиція часто зривала засідання, не голосувала за потрібні країні закони. Зараз все може бути інакше, і перевагу виборці можуть надати тим, хто дійсно буде виступати за їхні права», – зазначив політик.

Проте деякі експерти вважають, що у влади поки немає відповіді на грудневе запитання. Так, влада сильна, у неї є ресурс, але тим не менш серйозних гідних кандидатів, які змогли б переконливо перемогти представників опозиції, у Партії регіонів поки що немає. «Багато хто розуміє, що виграти буде дуже важко. Багато хто не хоче “палити” себе, як “спалив” себе Пилипшин», – вважає В. Карасьов.

На його думку, бажаних знятися з якоїсь комфортної посади і йти у відкриту боротьбу з опозиціонером без гарантій перемоги і навіть без гарантій підтримки, поки немає. «Ніхто не хоче йти на вибори, щоб програти, а потім нести клеймо лузера. І ось зараз, як мені здається, влада гарячково вирішує цю дилему – шукає більш менш прийнятних кандидатів», – наголосив експерт. Також, на його думку, варто враховувати, що п'ять дільниць – це не 250. Буде підвищення увага ЗМІ, і, напевно, будуть екзитполи. Кожен округ буде під пильною увагою. І навряд чи влада зможе дозволити собі беззастережно користуватися адміністративним ресурсом.

Тому експерти вважають, що опозиція має значно більше шансів на перемогу, ніж влада. Таку думку висловили провідні українські політичні експерти під час опитування, проведеного з 9 по 14 жовтня Агентством стратегічних комунікацій Res Publica. Зокрема, переважна більшість експертів (66,7 %) вважає, що в округах переможуть представники опозиції. Водночас на перемогу кандидатів від влади ставлять лише 6,7 % опитаних. На думку політологів, у нейтральних кандидатів на повторних виборах шансів не буде зовсім (0,0 %). Вагалися з відповіддю 26,6 % респондентів. Серед факторів, що найбільшою мірою вплинуть на електоральний успіх, експерти назвали: партійну належність (43,3 %), особисту популярність (16,7 %) та фінансові ресурси (6,7 %) кандидатів. 33,3 % опитаних вважають, що перемога буде залежати від інших показників.

За інформацією ЗМІ, в опитуванні взяли участь такі експерти: А. Біденко (політолог, експерт із рекламних комунікацій), Д. Богуш (політехнолог, президент компанії Bohush Communications), К. Бондаренко (політолог, голова правління Інституту української політики та Фонду «Українська політика»),

О. Булавін (політтехнолог), П. Булгак (журналіст, політичний експерт), С. Гайдай (політтехнолог, директор зі стратегічного планування соціально-інжинірингового агентства «Гайдай.Ком»), О. Гарань (політолог, професор кафедри політології Києво-Могилянської академії), О. Голобуцький (політтехнолог, заступник директора Агентства моделювання ситуацій), Д. Джангіров (політолог, політтехнолог), І. Жданов (політолог, президент аналітичного центру «Відкрита політика»), П. Кругляковський (політтехнолог), В. Кулик (політичний експерт, директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства), А. Луценко (політтехнолог, директор компанії GMT Group), Є. Магда (політичний оглядач), Я. Макітра (політтехнолог), К. Матвієнко (політолог, експерт Корпорації стратегічного консалтингу «Гардарика»), М. Михальченко (політолог, соціолог, завідувач відділу Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України), В. Піховшек (політичний аналітик), О. Покальчук (соціальний психолог), В. Поляков (політтехнолог), І. Попов (політолог), В. Портніков (журналіст, політичний оглядач, президент телеканалу ТВі), Д. Столярчук (політичний експерт, директор комунікаційної компанії «Агентство медіастратегій»), В. Стоякін (політолог, політтехнолог, директор «Центру політичного маркетингу»), С. Таран (політолог, голова правління Центру соціологічних та політологічних досліджень «Соціовимір»), Є. Філіндаш (політолог), В. Цибулько (політолог), О. Черненко (політичний експерт, голова правління Комітету виборців України), Ю. Якименко (заступник генерального директора, директор політико-правових програм, Центр Разумкова), О. Яхно (політичний експерт).

Проте не всі експерти погоджуються з думкою, що вибори виграє опозиція. Влада має можливість не допустити перемоги опозиціонерів, зокрема за рахунок маніпуляцій на виборчих дільницях і за рахунок технічних кандидатів, які будуть відбирати голоси в опозиціонерів і забезпечать перемогу провладних кандидатів.

Дехто з експертів вважає, що на виборах у проблемних округах немає чіткого позиціонування – влада проти опозиції чи навпаки. Ситуація сьогодні набагато розмитіша. Хитрість владної тактики на цих виборах полягає в тому, що немає відкритого публічного кандидата від влади на всіх округах, що ускладнює тактику опозиційних кандидатів, які вигравали за рахунок нищівної критики провладного кандидата.

На думку експертів, усі кандидати, крім висунутих опозицією, критикуватимуть опозиціонера. Фактично помінялися ролями: якщо у 2012 р. кандидат від влади був концентрованим об'єктом критики, то сьогодні, навпаки, ним буде опозиціонер.

Самі ж опозиціонери не задоволені принципом формування окружних виборчих комісій (ОВК). Зокрема, заступник голови партії ВО «Батьківщина», народний депутат А. Пишний розкритикував наявність в ОVK представників

маловідомих політичних сил. «Більшість партій, які представлені в окружних виборчих комісіях, – це технологічні проекти, назви яких проти ночі навіть згадувати не потрібно, аби нікого не лякати», – зазначив А. Пишний. Він також перерахував округи, де було змінено склад комісій. «У 94-му окрузі за один день з 18 членів ОВК вісім було замінено. У 132-му окрузі вісім членів ОВК було замінено. У 194-му окрузі замінили 12 членів комісії», – уточнив нардеп. За його словами, таким чином влада готує майбутні фальсифікації під час підрахунку голосів. «Ідеться про організацію на рівні виборчих комісій тих, хто буде рахувати правильно», – зазначив А. Пишний.

У свою чергу директор Агентства моделювання ситуацій В. Бала вважає, що на виборах у п'яти проблемних округах Партія регіонів робитиме ставку на так званих самовисуванців. «Їхнє завдання полягатиме в тому, щоб кількість відсотків виборців, які підтримують опозиційних кандидатів, була роздробленою. Для цього і потрібні технічні кандидати, які в певній мірі будуть критикувати владу і заберуть у опозиції 0,5–2 %», – зазначив В. Бала.

За його словами, владі навряд чи доцільно висувати тих же депутатів. «Хоча я не виключаю, що деякі з них можуть піти всупереч лінії партії», – вважає В. Бала. Він також вважає, що самовисуванці можуть відіграти певну роль у підрахунку голосів, оскарживши результати виборів.

Водночас експерт підкреслив, що головне завдання влади – щоб вибори пройшли прозоро. «Як показові перед самітом у Вільнюсі, на якому може бути підписана Угода про асоціацію з Європейським Союзом, адже реформа виборчого законодавства є одною з європейських умов», – зазначив В. Бала.

Координатор виборчих і політичних програм Громадянської мережі «ОПОРА» О. Айвазовська також вважає, що до саміту у Вільнюсі виборча кампанія в п'яти округах буде значно спокійнішою, ніж після нього. «Вибори в п'яти округах будуть особливими, тому що їхня організація і оголошення про їхній початок супроводжувалися не просто прогнозованим виборчим процесом, а завдяки політико-правовим і дипломатичним аргументам української влади», – підкреслила О. Айвазовська. Вона прогнозує, що виборча кампанія на початковому етапі буде спокійною і прозорою, але під кінець усе може змінитись. «Безпосередньо голосування відбудеться вже за три тижні після закінчення саміту у Вільнюсі. Це якраз є найкритичнішим періодом для таких швидкоплинних виборів. Загалом ця кампанія 60 днів, а не більше, як це передбачається на чергових виборах. Тому до Вільнюса ми матимемо набагато спокійнішу кампанію, ніж після нього», – вважає експерт. На її думку, конфігурація в парламенті завдяки перемозі п'ятох опозиційних чи провладних кандидатів, не зміниться, але ці вибори є моральним фактором для наступних президентських виборів. «Ці вибори – це виклик. З одного боку, вони можуть мобілізувати опозицію напередодні президентських виборів. З іншого боку, вони можуть заспокоїти владу напередодні саміту у Вільнюсі щодо агресивної чи активної поведінки у виборчому процесі, як це було у 2012 р.», – вважає О. Айвазовська.

Голова правління Інституту української політики К. Бондаренко не виключає певних порушень під час виборчої кампанії, проте, на його думку, ця виборча кампанія буде позбавлена брудних схем. «Ще рано говорити про виборчу кампанію, що стартувала. Зважаючи на те, що кампанія розкинута по всій Україні, то практично кожен округ матиме свої географічні особливості», – прокоментував К. Бондаренко.

На думку політолога, до цієї кампанії буде значно менше зауважень, ніж у 2012 р. «Сторони, розуміючи відповідальність перед підписанням Угоди про асоціацію, утримаються від брудної кампанії. Принаймні на це варто сподіватися», – зазначив політолог. При цьому експерт наголосив, що для Партії регіонів дуже важливо не програти на цих округах. «Навіть коли було ще невідомо, кого висунуть, уже було зрозуміло, що це однозначно будуть потужні кандидатури», – зазначив К. Бондаренко.

На думку голови правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенка, виборча кампанія в п’яти «проблемних округах» матиме меншу гостроту, ніж під час минулорічних виборів у Верховну Раду. «Думаю, що ступінь жорсткості цих виборів менший, ніж на минулих, тоді все ж таки боролися за кожний округ, були й особисті інтереси кандидатів. Ці вибори будуть більш технологічними в тому сенсі, що для влади головна мета – не перемога своїх кандидатів, а поразка опозиційних хоча би в деяких проблемних округах», – зазначив він.

До стратегії влади політолог відносить також розпорошення опозиційного електорату та гру на зменшення явки виборців. «Додаткова можливість для влади – це зменшення явки, активності виборців. А далі можна використовувати фінансовий чи адміністративний ресурс, щоб мобілізувати своїх виборців і зіграти на тому, що під час голосування буде менше прихильників опозиції», – зазначив В. Фесенко.

Експерти наголошують на тому, що ця кампанія все-таки не перебуває у фокусі інформаційної всебічної уваги. Основний інформаційний фокус буде зосереджений на Вільності та поствільнюських враженнях, імпресіях. Це також буде певною проблемою для кандидатів, які не мають достатньо інформаційних ресурсів, щоб привернути увагу до виборів на окрузі, особливо, якщо вони мають реальні шанси на перемогу, але в той чи інший спосіб її можуть відбирати.

За словами експертів, за таких умов явка на п’яти округах, де проводитимуться повторні вибори, не перевищить 40 %. Такий прогноз озвучив політичний експерт В. Цибулько. «Кожні перевибори завжди відрізняються від загальнонаціональної кампанії тим, що явка на них завжди нижче мало не на 50 %», – зазначив політолог. При цьому він заявив, що «у влади завжди є ресурс у розмірі 12–13 % бюджетників, які за будь-яких обставин голосують за провладного кандидата, бо це їхній хліб, їхні робочі місця». В. Цибулько припускає, що головною технологією на найближчих перевиборах стане не

боротьба з опозиційними кандидатам, а «спроба знизити активність громадян і максимально знизити їх явку».

За оцінками експерта, явка в столиці не перевищить 30 %, «від сили – 32 %». В інших областях цей показник не перевищить 40 %.

В. Цибулько також оцінив максимальний опозиційний потенціал у Києві. «Навіть якщо це буде єдиний кандидат, його результат, наприклад, по Києву буде не таким високим». «Дамоклів меч київських виборів не дає В. Кличку таї його партії однозначно підтримувати висування від “Свободи”, адже будь-яке публічне “союзниттво” – це небезпека перетікання електорату від однієї партії до іншої», – пояснив він.

Виходячи з цього, експерт зробив висновок, що для влади найближча виборча кампанія «не безнадійна» (*Матеріал підготовлено з використанням таких джерел інформації: Выборы на проблемных округах обойдутся в 18,7 млн грн – ЦИК (<http://gazeta.ua>). – 2013. – 21.10; Опозиції пророкують перемогу на виборах у проблемних округах (<http://tsn.ua/politika>). – 2013. – 17.10; Регіонали можуть завтра назвати кандидатів на вибори в проблемних округах (<http://nbnews.com.ua>). – 2013. – 30.10; Регіонали вирішили поміняти тактику висунення кандидатів на довибори (<http://tsn.ua>). – 2013. – 16.10; За Романюка зустрічі з виборцями проводитимуть «найголовніші спікери» опозиції (<http://www.pravda.com.ua>). – 2013. – 30.10; Експерти очікують на 223 округе Києва много громких скандалов и «битву за Сталинград» (<http://censor.net.ua>). – 2013. – 22.10; Технические кандидаты от власти заберут у оппозиции до 2 % голосов (<http://gazeta.ua>). – 2013. – 20.10; Явка на выборах в проблемных округах не превысит 40 % (<http://obozrevatel.com>). – 2013. – 15.10; Експерт: виборча кампанія у проблемних округах відбуватиметься спокійно лише до саміту у Вільнюсі (<http://tyzhden.ua>). – 2013. – 16.10; Політолог: кандидатів від ПР на проблемні округи призначатимуть кулуарно з «центру» (<http://tyzhden.ua>). – 2013. – 28.09; Виборча кампанія на проблемних округах пройде без бруду, бо політики причаїлись перед угодою з ЄС (<http://www.pohlyad.com>). – 2013. – 16.10; Експерт: у проблемних округах влада намагатиметься не виграти вибори, а сприяти програшу опозиції (<http://tyzhden.ua>). – 2013. – 29.10; Опозиція розкрила «змову» навколо формування ОВК у проблемних округах (<http://gazeta.ua>). – 2013. – 31.10; Гримчак до 30 листопада має стати найпопулярнішим на 223 окрузі, інакше – зніме кандидатуру (<http://gazeta.ua>). – 2013. – 5.11).*

А. Рябоконт, мл. науч. сотр. «СИАЗ» НБУВ

Энергетический аспект сирийского кризиса в публикациях СМИ

Продолжающийся уже третий год военно-политический конфликт в Сирийской Арабской Республике далек от своего завершения. Недавнее обострение конфликта, вследствие применения химического оружия, вызвало серьезное политическое обострение на международной арене. Длительные дебаты в Совете Безопасности ООН и дипломатические переговоры лидеров мировых центров влияния, в первую очередь Российской Федерации и США, позволили отложить намерения военного вмешательства со стороны США и некоторых стран Европы и Персидского залива, добиться оценки экспертами ООН с последующим уничтожением находящегося на территории Сирии химического оружия и надеяться на возможность политико-дипломатического урегулирования сирийского конфликта на международных переговорах в Женеве, намеченных на конец ноября.

Однако многие политико-экономические факторы, как на международном уровне, так и среди конфликтующих сторон внутри Сирии, указывают на очень невысокую вероятность затихания конфликта в ближайшее время. Среди таковых следует назвать намеченные на 2014 г. выборы президента САР, финансовая и оружейная поддержка конфликтующих сторон из-за рубежа, широкое участие иностранных комбатантов в военных действиях и пр. Отдельно следует рассмотреть и аспект экономических, прежде всего энергетических, интересов глобальных игроков в сирийском конфликте.

Отметим в этом контексте, что волна т. н. «Арабской весны» прокатилась практически по всему региону Ближнего Востока и Северной Африки, имеющему огромную важность с точки зрения производства и транспортировки энергоресурсов. Военная интервенция, предшествовавшая «Арабской весне», со стороны стран Запада стала реальностью только в Ираке, в той же Ливии дело ограничилось бомбардировками и активной поддержкой противостоящих режиму сил. Перевороты и массовые волнения в других странах проходили без активного военного вмешательства иностранных государств.

На первый взгляд между Сирией, с одной стороны, и Ираком и Ливией – с другой, есть существенная разница. Ирак и Ливия являются важными странами ОПЕК, и насильственное свержение правивших в этих странах режимов существенно изменило соотношение сил на мировом рынке нефти. Сирия же, хотя и не является важным мировым производителем энергоресурсов, играет чрезвычайно важную роль как перспективная для транзита страна, от которой

может зависеть контроль энергоресурсов в страны ЕС и, соответственно, цены на энергоносители в мире.

В последние пять лет в Восточном Средиземноморье были обнаружены крупные месторождения углеводородов, и, прежде всего, газа. По данным предварительных геологических исследований, Левантский бассейн, расположенный вдоль берегов Сирии, Ливана, Израиля, Газы и Кипра, и Нильский бассейн на севере Египта содержат 3,5 трлн куб. м газа и 1,7 млрд баррелей нефти. В Нильском бассейне заключено 6 трлн куб. м газа и 1,8 млрд баррелей нефти. Кроме того, по специализированным агентствам прошло сообщение, что небольшая норвежская компания, которая до начала волнений проводила геологическую разведку в сирийских территориальных водах, нашла несколько перспективных участков для бурения. Наиболее важные из них расположены на участке от ливанской границы до сирийского г. Банияса. По сути, у берегов Сирии возможно обнаружение крупного газонефтяного месторождения, что может повлиять на геополитику нефти. В таком случае нефтяные перспективы Сирии таковы, что, страна из малозначительного нефтяного игрока могла бы буквально в считанные годы начать добычу нефти в 300–350 млн т.

Это значит, что, во-первых, сирийские кладовые могут оказаться богаче, чем они оцениваются сейчас. Во-вторых, новые месторождения уже становятся объектами напряженной конкурентной борьбы, в которой уже готовы участвовать мировые энергетические гиганты. В-третьих, они же еще больше обостряют борьбу за пути их доставки потребителям, в первую очередь в европейские страны.

Переплетение существующих, а еще больше проектируемых газопроводов представляет собой особый интерес. Геополитические проблемы, связанные с добычей, транспортировкой и использованием природного газа, пожалуй, как ни одна другая тема, находятся в поле зрения экспертов. По их оценкам, важным вопросом будущего является то, пойдут ли трубопроводы в направлении Европы по географическим параллелям, из Ирана и Ирака на средиземноморское побережье Сирии, или же возобладает меридиальное направление за счет поставок энергоресурсов из Катара и Саудовской Аравии через Сирию и Турцию.

25 июня 2011 г. в иранском портовом г. Бушер был подписан Меморандум о взаимопонимании, посвященный строительству газопровода с иранского газового месторождения «Ассалуе» через Ирак и Сирию. Газопровод стоимостью строительства 10 млрд дол. был ориентировочно распределен между Ираком, Сирией и Ливаном. Его длина должна составить 1500 км от Ассалуэха на крупнейшем в мире газовом месторождении Северный купол – Южный Парс (поделено между Катаром и Ираном, мораторий на разработку которого заканчивается в 2014 г.) до Дамаска. По территории Ирана протяженность газопровода составит 225 км, Ирака – около 500 км, Сирии – 500–700 км. Пред-

полагалось, что размер инвестиционных вложений в проект составит порядка 10 млрд дол. Через подводную ветку было предложено протянуть его до Греции, а оттуда – на рынки Европы. Названный «Исламским газопроводом», он должен был дополняться экспортом сжиженного природного газа (СПГ) из сирийских портов на Средиземном море, среди которых основные – Латакия и Тартус (стоит вспомнить и о том, что Россия взяла порт Тартус в аренду и построила там военно-морскую базу). Трубопровод должен был войти в строй в период между 2014 и 2016 годами. Его проектная мощность – 110 млн куб. м газа на добу (40 млрд куб. м в год). О своих потребностях в иранском газе ранее заявили Ирак (25–30 млн куб. м на добу), Сирия (20–25 млн куб. м), Ливан (5–7 млн. куб. м до 2020 г.), интерес проявляла и Иордания. Понятно, что в сложившихся условиях глубокого военно-политического конфликта этот проект дальше протокола о намерениях не уйдет – и Иран, и Сирия находятся под режимом международных санкций, но проект все-таки заявлен.

Эксперты полагают, что этот проект мог бы стать альтернативой продвигаемому Евросоюзом газопроводу Nabucco (планируемая мощность 30 млрд куб. м газа в год), который не имеет достаточной сырьевой базы. Nabucco хотели проложить из Ирака, Азербайджана и Туркмении через территорию Турции.

Первоначально Иран также рассматривался в качестве ресурсной базы, но позднее был исключен из проекта. После подписания меморандума по «Исламской магистрали» глава государственной иранской газовой компании NIGC Д. Оджи заявил, что Южный Парс с извлекаемыми запасами в 16 трлн куб. м газа – это «надежный источник поставок, что является необходимым условием строительства газопровода – условием, которого нет у Nabucco». Можно отметить, что для нужд стран Европы из этого трубопровода остается примерно 20 млрд куб. м в год, что составило бы серьезную конкуренцию 30-миллиардному Nabucco и даже более мощному по плану 63-миллиардному «Южному потоку».

Понимая, что затянувшийся проект Nabucco, как и весь Южный коридор, обеспеченные пока запасами одного лишь Азербайджана, никак не смогут уравновесить российские поставки в Европу или сделать экономически бессмысленным строительство «Южного потока», заинтересованные страны Запада торопятся заместить недостающие объемы ресурсами стран Персидского залива. Проект трубопровода Nabucco из восточной части Турции в Австрию застопорился по причине недостаточности имеющегося для него газа. Именно в этом контексте был выдвинут проект нового трубопровода для катарского газа. В 2009 г., во время визита эмира Катара шейха Хамада Аль Тани в Турцию, была достигнута договоренность о строительстве трубопровода и его присоединении к Nabucco в Турции. Он должен начаться в Катаре и пройти через Саудовскую Аравию, Иорданию и Сирию, дойдя до Турции,

откуда ему открывается дорога в Европу. Сирия в таком аспекте оказывается важным звеном на этом пути.

Для Сирии появление иранского газопровода на предполагаемых условиях было бы более выгодным проектом, чем короткая ветка газопровода из Катара (где главным транзитером является Турция), пролегающая по ее территории. Сирия – это важный элемент обоих газопроводов, как из Ирана, так и из Катара. Для катарского газопровода на сегодняшний день она является пробкой, иранский остается пока в проекте. И отнюдь не выгодным данный проект есть для союзных США и некоторым странам ЕС поставщиков газа в Персидском заливе (Катар, Саудовская Аравия), а также для претендующей на роль важного мирового транзитера Турции. Данное противоречие усиливается тем, что газовое месторождение «Южный Парс» находится на границе в Персидском заливе между шиитским Ираном и суннитским Катаром. При этом Катар, несопоставимый по мощи с Ираном, активно использует свою связь с военным присутствием США и НАТО в Персидском заливе.

На территории Катара находятся один из командных узлов Центрального командования ВС США, штаб-квартиры Главного командования ВВС США, экспедиционной авиагруппы № 83 ВВС Великобритании и 379-го экспедиционного авиакрыла ВВС США. Катар имеет иные планы в отношении своей доли в месторождении «Южный Парс», не стремясь учитывать интересы Ирана, Сирии и Ирака для объединения усилий. Он отнюдь не заинтересован в успехе газопровода Иран – Ирак – Сирия, который будет полностью независим от транзитных маршрутов Катара или Турции, ведущих в страны ЕС. В действительности Катар делает все возможное, чтобы сорвать строительство газопровода, вплоть до вооружения «оппозиционных» бойцов в Сирии, многие из которых прибывают из Саудовской Аравии, Пакистана, Ливии. Пропаганда суннитских государств также смотрит на «Исламскую магистраль» под углом зрения межконфессиональных противоречий в арабском мире, рассматривая ее как «шиитский газопровод из шиитского Ирана через территорию Ирака с шиитским большинством и по территории дружественной к шиитам Сирии алавитов Аль-Асада».

Решимость Катара в какой-то степени подпитывается открытием в 2011 г. сирийскими геологоразведочными компаниями собственной крупной газоносной провинции рядом с ливанской границей, недалеко от арендуемого Россией порта Тартус в сирийской части Средиземного моря и обнаружением значительных месторождений в районе г. Хомс. По предварительным оценкам, эти открытия должны существенно увеличить запасы природного газа в стране, до сих пор исчислявшиеся 284 млрд куб. м. То, что экспорт сирийского или иранского газа в ЕС мог бы проходить через связанный с Россией порт Тартус, также не устраивает Катар.

Отказ сирийского руководства стать транзитером для газа Катара и Саудовской Аравии и стал, по некоторым оценкам, механизмом, запустившим ост-

рую фазу кризиса. Если арабские нефтедобывающие страны не проведут газопровод от Персидского залива до сирийского побережья с выходом на европейский рынок, то через полтора десятка лет это может обернуться серьезными политическими и экономическими проблемами. Президент Сирии Б. Асад предпочел проекту катарского газопровода газопровод из Ирана и не раз заявлял, что одним из главных партнеров для газовых работ на Сирийском шельфе видит российскую компанию «Газпром».

Арабская газета Al-Akhbar приводит информацию, согласно которой существует одобренный администрацией США план создания нового трубопровода для транспортировки катарского газа в Европу с участием Турции и Израиля. Мощность такого трубопровода не указывается, но предположительно, с учетом ресурсов газодобывающих стран Персидского залива и Восточного Средиземноморья, она может превысить и «Исламскую магистраль», и Nabucco, бросая прямой вызов российскому «Южному потоку». Основным разработчиком данного проекта является «уполномоченный по газовым вопросам в Леванте», член «Комитета по сирийскому кризису» в США Ф. Хофф. Этот предполагаемый новый газопровод должен начинаться в Катаре, пересечь саудовскую территорию, затем территорию Иордании, обойти стороной шиитский Ирак и достичь Сирии. В районе г. Хомс трубопровод должен разветвиться в трех направлениях – Латакии на сирийском побережье, Триполи на севере Ливана и Турции. Хомс, где тоже есть запасы углеводородов, является «главным перекрестком проекта», и ничего удивительного, что именно в окрестностях этого города и «ключа» от него – г. Эль-Кусейра давно ведутся самые ожесточенные бои.

Участки сирийской территории, где проявляют наибольшую активность отряды мятежников, пользующиеся поддержкой США, Катара и Турции, то есть север, Хомс и окрестности Дамаска, совпадают с маршрутом, по которому газопровод должен пройти к Турции и ливанскому г. Триполи. Сравнение карты боевых действий с картой маршрута катарского трубопровода указывает на связь между вооруженной активностью и желанием контролировать эти сирийские территории. Западные союзники Катара стремятся достичь трех целей: «избавиться от российской газовой монополии в Европе; освободить Турцию от ее зависимости от иранского газа; предоставить Израилю возможность экспортировать свой газ в Европу по наземному маршруту и по меньшей стоимости».

Как указал аналитик Asia Times П. Эскобар, эмир Катара, по-видимому, заключил сделку с «Братьями-мусульманами», по которой он поддерживает их международную экспансию в обмен на пакт о мире внутри Катара. Режим «Братьев-мусульман» в Иордании и в Сирии, поддерживаемый Катаром, изменит геополитику мирового газового рынка в пользу Катара и во вред интересам России, Сирии, Ирана и Ирака. Это также станет сокрушительным ударом по Китаю.

По его мнению, война против Сирии и нацелена на проталкивание катарского проекта, а также на срыв газового соглашения между Тегераном, Багдадом и Дамаском, реализация которого из-за военных действий неоднократно приостанавливалась, но в феврале 2013 г. Ирак заявил о готовности подписать рамочное соглашение, окончательно узаконивающее строительство газопровода. Примечательно, что после этого на поддержку Б. Асада стали прибывать все новые группы иракских шиитов, накопивших, по признанию The Washington Post, «немалый боевой опыт» в противостоянии с американцами в своей стране. Вместе с бойцами из ливанской «Хизбаллы» они составляют все более серьезную силу.

Любопытной является позиция и интересы США в этом энергетическом вопросе. Кроме того, что поддерживая и продвигая интерес своего союзника (Катар) они получают часть контроля за энергопоставками на европейские рынки, формально они остаются в проигрыше: катарский газ на рынках Европы будет конкурировать в том числе и с предполагаемым американским. Но ситуация выглядит несколько иначе, если ее оценить в более длительной динамике. Дело в том, что США и страны Евросоюза далеко продвинулись в формировании общей Зоны свободной торговли и этот аспект существенно меняет угол зрения. Американский газ, продолжая конкурировать в Европе с катарским, российским и алжирским, за счет будущих преференций от создания Зоны свободной торговли практически может быть приравнен к европейскому, то есть получить преимущества перед конкурентами.

Важным энергетическим игроком в регионе является и Саудовская Аравия. Накануне международного обострения в сирийском вопросе президент РФ В. Путин принял принца Саудовской Аравии, секретаря Совета Безопасности, главу общей разведки СА Бандара Бен Султана по просьбе саудовской стороны. Визит был неформальным и официальные СМИ как РФ, так и СА комментировали его итоги скупой: «обсуждался широкий круг вопросов двусторонних отношений, обстановка на Ближнем Востоке и в Северной Африке».

Правда затем появились довольно любопытные подробности, рассказанные ливанским телеканалом Al Mayadeen и агентством Reuters, опубликованные ливанской газетой As-Safir и британским изданием Telegraf.

Судя по этой информации, визит принца Бандара состоялся по инициативе Эр-Рияда после того, как саудовцы взяли руководство сирийской проблемой в свои руки. И он демонстрирует, как глубоко Эр-Рияд разочарован в подходе президента США Б. Обамы к сирийскому кризису, в том числе из-за его колебаний в отношении военного вмешательства. Появление в Москве саудовского принца было вызвано стремлением ослабить региональную роль Ирана, а также проверить, насколько гибкой является позиция России в отношении Сирии. Кроме того, это была попытка повлиять в Москве на политическую поддержку и объемы продаж российского оружия Ирану и Сирии. В обмен Саудовская Аравия выразила готовность стать альтернативным потребителем

российских вооружений, содействовать более углубленному сотрудничеству между РФ и Организацией стран-экспортеров нефти (ОПЕК), а также содействие в обеспечении безопасности накануне и во время проведения Олимпийских игр в Сочи-2014.

Однако, как отмечают СМИ, инициативы саудовской делегации получили в Москве отказ. Для России Сирия имеет колоссальное стратегическое значение, поскольку она пытается не допустить того, чтобы страны Персидского залива стали еще более серьезной альтернативой для Газпрома на европейском энергетическом рынке. Если Россия потеряет свое влияние в Сирии, то результатом этого может стать потеря российским газовым гигантом «Газпром» своих рынков серьезным конкурентам из стран Залива. Поэтому главной задачей внешней политики России на Ближнем Востоке в обозримом будущем станет не допущение уничтожения нынешней власти Сирии и «демократизации» по сходному сценарию еще одного важного в энергетическом плане государства – Алжира.

Впрочем, исходя из накала информационных войн вокруг сирийского вопроса, данные публикации следует оценивать с осторожностью: с одной стороны они базируются на информации от якобы анонимных, но высокопоставленных источников, почему-то пожелавших предать публичности вполне конфиденциальные вещи, а с другой – факт визита высокопоставленного саудовского чиновника, незадолго до радикального обострения сирийского кризиса, подтвержден.

Что касается влияния развивающихся событий в самой Сирии и вокруг нее на мировые цены на энергоносители, то, по мнению многих экспертов, на данный момент оно не является существенным. До активной фазы конфликта Сирия имела очень скромные объемы добычи нефти, на нее приходилось всего лишь 0,2 % ее мировой добычи. Сейчас она вообще перестала поставлять нефть на внешний рынок. То есть, по мнению аналитиков, при благоприятном развитии событий, если очаг военных действий не выйдет широко за пределы Сирии, влияние «сирийского фактора» на мировую конъюнктуру энергетических рынков будет ничтожно мало. С другой стороны, если вступит в действие сценарий разрастания конфликта, при котором события в Сирии дестабилизируют ситуацию во всем регионе Ближнего Востока, то это уже будет серьезной угрозой для мирового рынка, поскольку на этот регион приходится около трети мировой добычи энергоносителей. Именно развитие подобного сценария закладывали в свой прогноз аналитики французского банка Societe Generale, согласно которому цена на сырую нефть марки Brent из-за ситуации вокруг Сирии может взлететь до 150 дол. за баррель.

По оценкам других аналитиков, мировые цены на нефть действительно могут повыситься, но ценовой эффект будет минимальным и относительно кратковременным. Минимальным он будет потому, что нефтяные цены, по мнению экспертов рынка, и сейчас держатся на высоком уровне. Они подрастут,

но не намного и вряд ли дотянут до планки 150 дол. и превысят исторический максимум 2008 г. А главное – продержатся на взлете недолго. Имеется опыт военных действий против Ирака, Ливии, дестабилизации внутренней ситуации в Египте. История была одна и та же: короткое повышение цен и последующее их возвращение на примерно исходные позиции. Сегодня есть достаточно много резервов для того, чтобы компенсировать возможные снижения объемов предложения энергоресурсов. Страны ОПЕК уже заявили, что если цены начнут расти, то они «отрегулируют» мировой энергетический рынок. Им не нужны запредельно высокие цены. У них есть мощные резервы нефти, которые они готовы задействовать для стабилизации цен.

Странам ОПЕК резкие взлеты цен совсем не выгодны, т. к. они создают стимулы для развития альтернативных источников энергии, повышения эффективности энергопотребления. Они предпочитают «золотую середину», а нынешний уровень цен даже несколько выше этой «золотой середины».

С другой стороны, не выгодны любые резкие движения на любом (не только нефтяном) рынке и для большинства серьезных потребителей энергоресурсов из стран ЕС, ведь сегодня разрастание конфликта может сыграть роль детонатора, который спровоцирует резкое углубление кризисных явлений в экономике многих стран. Следовательно, страны Европы, многие из которых находятся в состоянии тяжелого долгового кризиса, руководствуясь экономическими интересами, должны делать все возможное для противодействия эскалации кризиса.

В подобной же плоскости лежат и экономико-политические интересы Украины, присутствующие, хотя и не являющиеся влиятельным фактором в ближневосточном регионе, по отношению к развитию ситуации вокруг Сирии. В отношении краткосрочной перспективы, касающейся цен на рынке энергоресурсов, для Украины выгодным есть, как минимум, недопущение эскалации и выплескивание за границы Сирии военно-политического конфликта. В долгосрочном же отношении, для Украины выгодным есть затухание конфликта, стабилизация и возобновление экономической активности в Сирии (в том числе и в энергетико-логистической), что позволило бы оценить экономическую и техническую целесообразность диверсификации источников энергоресурсов от перспективных Ближневосточных производителей.

Економічний ракурс

О. Симоненко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. політ. наук

Освоєння шельфу Чорного моря та енергетична незалежність для України в оцінках експертів

Прагнення України до енергетичної самостійності набувають дедалі більш чітких обрисів. Україна оголосила курс на диверсифікацію енергопоставок і збільшення власного газовидобутку. Базовий сценарій проекту оновленої Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. передбачає зростання річного внутрішнього видобутку газу до цього року з 20 млрд куб. м, що видобуваються, до 44,4 млрд куб. м і скорочення його імпорту до 5 млрд куб. м. Зростання видобутку газу передбачається за рахунок освоєння глибоководної частини шельфу Чорного моря ¹, запаси якого оцінюються від 4 до 13 трлн куб. м, а також нетрадиційного газу у вигляді сланцевого газу, газу щільних пластів і вугільного метану.

Протягом останніх двох років наша держава помітно активізувала зусилля з метою освоєння морського шельфу Чорного й Азовського морів. Сьогодні уряд України намагається залучити до цього й іноземні компанії.

За останніми повідомленнями, Кабінет Міністрів України має намір створити умови для видобутку нафти і газу на шельфі Чорного моря енергетичними компаніями Eni ² з Італії та Electricite de France з Франції (EDF). Про це

¹ На думку деяких експертів, український шельф Чорного моря, площа якого становить 133,7 тис. кв. км, може повністю забезпечити потреби нашої країни в газі та частково – у нафті. За даними державної служби геології та надр України, потенційні запаси енергоресурсів (нафти та природного газу) на українському шельфі Чорного моря оцінюються у 2,3 млрд т умовного палива (еквівалент 2,3 трлн куб. м), що становить близько 40 % усіх енергетичних запасів нашої країни. За результатами геологорозвідувальних робіт очікується відкриття двох–трьох родовищ із загальними запасами вуглеводнів у 60–70 млн т у. п. За рахунок введення в дію нових родовищ і свердловин очікується довести об'єми видобутку природного газу у 2015 р. до 1512,2 млн куб. м, нафти – до 306,8 тис. т.

² Eni – одна з найбільших європейських компаній, що спеціалізуються на видобутку енергоресурсів. Основний бізнес у цьому напрямку Eni веде не в самій Італії, а в Північній Африці і в Африці на південь від Сахари. Крім того, значні видобувні активи Eni розташовані в Європі, Америці, а також Казахстані, де компанія бере участь у розробці Кашаганського родовища. У Росії Eni разом з «Газпромом» керує «Блакитним потоком» і розробляє кілька родовищ з «Роснефтью». Концерн Eni має 78 платформ в Адріатичному морі і, загалом, веде діяльність у 70 країнах світу.

повідомив Прем'єр-міністр М. Азаров, відкриваючи засідання Кабінету Міністрів у Києві 17 жовтня. «Сьогодні ми розглянемо проект розпорядження, яке дає старт видобутку нафти і газу на шельфі Чорного моря за участю провідних міжнародних енергетичних компаній: Eni (Італія), Electricite de France (Франція)», – сказав він. «У рамках зазначеного інвестиційного проекту обсягом до 4 млрд дол. до кінця поточного десятиліття очікується збільшення щорічного видобутку нафти і газу на 2–3 млн т умовного палива», – додав голова українського уряду.

Як повідомляє прес-служба Міністерства екології та природних ресурсів, «італійська Eni, французька Electricite de France (EDF) та українські ДАО “Чорноморнафтогаз” і ТОВ “Води України” планують у рамках угоди про розподіл продукції (УРП) спільно розробляти вуглеводневі площі Субботіна, Абіха, Маячна та Кавказька на шельфі Чорного моря». За даними прес-служби, необхідність укладання УРП з розробки цих площ пов'язана з відсутністю державного фінансування та технічних засобів для освоєння нових великих родовищ корисних копалин, необхідних для соціального розвитку та економічної безпеки країни.

Фінансування робіт на етапі розвідки до комерційного видобутку на кожній із чотирьох ліцензійних ділянок повністю візьмуть на себе Eni і EDF, частка яких у продукції, що добувається, має становити 55 %.

Українські компанії повернуть іноземним інвесторам здійснену за них частку інвестування (45 %) за рахунок майбутньої реалізації частини належних українським компаніям вуглеводнів. У разі відсутності комерційного відкриття та завершення проекту до етапу промислового видобутку інвестиції іноземних компаній не повернуть, уточнюють у Мінекології.

Про те, що найбільша італійська нафтогазова компанія Eni сьогодні зацікавлена у видобутку природного газу на українському шельфі Чорного моря, розповідає і міністр енергетики України Е. Ставицький. «У нас є заявки від італійських компаній, а саме, компанії Eni, про розробку мілководного шельфу», – розповів чиновник, виступаючи перед народними депутатами у ВР.

За його словами, український шельф Чорного моря – найбільш перспективне джерело видобутку традиційного природного газу в країні. У той час як «газові свердловини» на суші виснажуються, шельф Чорного моря досліджений менш ніж на 5 %. «Держава Україна у 2013 р. буде видобувати більше всього в цілому вуглеводнів на Чорному морі. Я маю на увазі всі країни чорноморського басейну», – заявив міністр енергетики України.

Варто зазначити, що згадана італійська компанія вже представлена на українському ринку: на початку жовтня 2012 р. вона придбала 50,01 % у ТОВ Західгазінвест (Івано-Франківська обл.), яке має у своєму розпорядженні ліцензії на розробку дев'яти родовищ сланцевого газу на західній Україні загальною площею близько 3,8 тис. кв. км, що є продовженням польського Люблінського басейну.

Уряд також планує до 24 листопада поточного року підписати УРП у межах Скіфської ділянки³ шельфу площею 16,698 тис. кв. км із консорціумом на чолі з американською ExxonMobil (40 %, оператор), Shell (35 %), австрійської OMV в особі румунської «дочки» Petrom (15 %) і НАК «Надра України» (10 %). Цей консорціум переміг у відповідному конкурсі у 2012 р.

Суть угоди зводиться до того, що Кабінет Міністрів України візьме на себе зобов'язання в майбутньому укласти контракт про розділ нафти і газу, які добуватимуться трьома компаніями на українській частині чорноморського шельфу на Скіфській площі. Незважаючи на публічне підписання угоди, деталі домовленості залишаються в секреті. Е. Ставицький розповів лише про те, що спершу будуть проведені сейсмічні роботи для визначення зон майбутнього буріння свердловин. За словами міністра, загальний видобуток газу на чорноморському шельфі становитиме 8–10 млрд куб. м на рік. Щоправда, міністр не захотів розповісти про те, яка частина газу, що добувається, дістанеться Україні, прикрившись пунктом про конфіденційність в угоді. Е. Ставицький дав зрозуміти, що «усе відбувається в рамках законодавства», а остаточна угода про розділ продукції буде погоджена в найближчий місяць.

За даними уряду, обсяг інвестицій у реалізацію проекту на першому етапі становитиме близько 1,6 млрд грн. За попередніми даними обсяг щорічного видобутку може становити 5 млрд куб. м, загальні запаси ділянки оцінюються у 200–250 млрд куб. м.

Переговорний процес ведеться і між НАК «Нафтогаз України» та бразильською компанією Petrobras, яка є однією із світових лідерів у сфері видобутку енергоносіїв на морському шельфі. Кілька років тому компанія розпочала роботи в Чорноморському басейні на турецькій частині шельфу. Переговори також ведуться з компаніями Korea Resources Corporation, ТНК-ВР, Royal Dutch Shell Group, Chevron, Exxon Mobil, Texaco, Regal Petroleum, Cadogan Petroleum, Hunt Oil Company, OMV, Gas de France, RWE Dea AG та ін.

На сьогодні на українському шельфі Чорного моря працює держкомпанія «Чорноморнафтогаз»⁴. Крім того, у Криму офіційно розпочалася експлуа-

³ Площа Скіфської ділянки становить майже 17 тис. кв. км, вона розташована у північно-західній частині українського шельфу Чорного моря. Раніше сумарні інвестиції в Скіфську ділянку було оцінено в 10–12 млрд дол. США. Прогнозні запаси природного газу – понад 150 млрд куб. м, а нафти – 80 млн т.

⁴ За програмою розвитку «Чорноморнафтогазу» до 2015 р. протягом чотирьох років планується освоїти сім нових родовищ, дооблаштувати два діючі родовища та збільшити видобуток у три рази – з 1 млрд 56 млн куб. м у 2011 р. до 3 млрд куб. м. у 2015 р. Уже в 2014 р. газом власного видобутку буде повністю забезпечений Крим, річні потреби в блакитному паливі якого становлять близько 2 млрд куб. м.

За оцінкою Ю. Бойка, виконання цієї програми виведе Україну в лідери з видобутку вуглеводнів на шельфі в Чорноморському регіоні та сприятиме значному зниженню залежності України від імпортних енергоресурсів.

тація нової високотехнологічної самопідйомної плаваючої бурової установки «Петро Годованець». За її допомогою український уряд має намір різко збільшити видобуток природного газу на шельфі Чорного та Азовського морів. Як повідомляють ЗМІ, НАК «Нафтогаз України» 29 вересня уклала з американською нафтогазовою компанією Halle Burton угоду про сервісне обслуговування бурової установки «Петро Годованець».

Як повідомив міністр енергетики та вугільної промисловості, «Україна планує згодом довести загальну кількість самопідйомних бурових установок (СПБУ) до п'яти». Він поінформував, що проводить переговори з вітчизняними суднобудівними підприємствами про можливість будівництва наступних бурових і судів-трубоукладачів на території України на вітчизняних потужностях. Як повідомлялося, «Чорноморнафтогаз» за підтримки материнської компанії «Нафтогаз України» – проводить масштабну модернізацію своїх виробничих потужностей з метою освоєння до 2015 р. семи та дообладнання двох діючих, що дасть змогу збільшити річний видобуток природного газу більше ніж утричі – до 3 млрд куб. м на рік. Паралельно спеціалізована трубоукладальна баржа GMC Pride, керування якою здійснюють фахівці кіпрської компанії Flexglade Limited, споруджує підводний газопровід завдовжки близько 76 км.

До того ж 28 вересня НАК «Нафтогаз України» і німецька RWE Dea AG підписали меморандум про співпрацю щодо вивчення території спільного інтересу на шельфі Чорного моря та збільшення видобутку вуглеводнів в Україні.

Разом з тим у Міненерго стверджують, що за рахунок освоєння шельфу Чорного та Азовського морів Україна має можливість уже в найближчому майбутньому істотно збільшити видобуток нафти і газу, а в перспективі звести до мінімуму обсяги закупівлі імпортних енергоносіїв. «Потенційні запаси шельфу оцінюються в 2,3 млрд т умовного палива, їх освоєння не перевищує 4 %», – ідеться в повідомленні прес-служби.

Прем'єр-міністр України М. Азаров сказав, що за допомогою сучасних бурових установок збереже для країни понад 1 млрд дол. на рік, які ми вимушені платити «Газпрому». «Ми в Криму, наприклад, на шельфі почали бурити, придбали дві бурові установки. Це дуже дорогі установки, але вже найближчим часом ми видобуток газу збільшимо до 3 млрд куб. м тільки на шельфі», – підкреслив Прем'єр. За словами М. Азарова, 3 млрд куб. м газу – це 1,2 млрд дол., які Україна просто так віддає Російській Федерації. Більше того, влада країни не виключає, що Україна з часом зможе взагалі відмовитися від імпорту газу.

Російські аналітики вважають ці орієнтири досяжними. «Щоб піти від імпорту російського газу, Київ розвиває проекти з енергоощадження, збільшення видобутку власного газу та вугілля, – пояснює аналітик компанії «Альпарі» В. Антонов. – Уряд планує економити тільки на освітленні до 1,5 млрд куб. м газу. Від збільшення видобутку вугілля, за деякими оцінками, зниження обсягів імпорту газу становитиме 7–9 млрд куб. м». Озвучені ос-

таннім часом проекти, за його словами, реалістичні, але не в поточній ситуації, коли при зростанні дефіциту бюджету знижуються золотовалютні резерви. «Щоб приступати до нових проектів, необхідно врегулювати питання зі штрафними санкціями 11-річної угоди між “Газпромом” і “Нафтогазом”, укладеної в січні 2009 р. “Газпром” може пред’явити “Нафтогазу” претензії з оплати невідібраного 2013 р. обсягу газу, і штраф може перевищити 5 млрд дол.», – вважає В. Антонов.

Теоретично Україна володіє значними запасами газу, але технології його видобутку не відпрацьовані, тому про його широке застосування говорити поки рано, вважає голова правління інвесткомпанії Concern General Invest А. Никитюк.

Крім того, як вважає керівний директор UFXMarkets Д. де Йонг, протистояння Москви та Києва в питанні транспортування газу – це істотний ризик для Європи, що виявляється, як правило, у вигляді перебоїв із постачанням енергоресурсів. «На нашу думку, італійська Eni та французька EdF виходять на ринок газу України для того, щоб мінімізувати цей ризик, – вважає він. – Що стосується енергетичної самодостатності України, то, на нашу думку, все залежатиме від якості реалізації проектів, у тому числі й по сланцевому газу, наприклад з Chevron у Львівській області та RoyalDutchShell у Донецькій і Харківській областях»⁵.

Активність на українському шельфі, як повідомляють ЗМІ, уже викликала занепокоєння російського «Газпрому», найпотужнішого імпортера газу до України. Видання повідомляє, що «Газпром» запропонував українському «Нафтогазу» відмовитися від самостійної розробки українського шельфу і створити спільне підприємство, про яке були переговори два роки тому.

Натомість, експерт з енергетичних питань О. Нарбут вважає, що на морських глибинах Україна має залучати західних партнерів та їхні технології, але в жодному разі не «Газпром». Утім, на його думку, зарано говорити про те, що чорноморський газ дасть змогу Україні зменшити імпорт палива з Росії та змусити її поступитися у ціні. «“Газпром” на сьогодні ані в стратегічних, ані в тактичних цілях не має намірів удосконалювати власний потенціал видобутку газу в Україні. Тобто такого типу партнерство не має жодної перспективи. Якщо ж говорити про темпи, то, для того аби від розвідки перейти до

⁵ У січні 2013 р. за участі Президента України було підписано угоду на 50 років між компаніями Shell та «Надра Юзовська» про розподіл продукції від добування сланцевого газу на Юзівській ділянці у Харківській і Донецькій областях. Протягом трьох-п’яти років компанія Shell планує інвестувати близько 410 млн дол. у розробку Юзівського родовища. Що ж до угоди із американською компанією Chevron, яка планує видобувати сланцевий газ на Прикарпатті, то Івано-Франківська облрада, за повідомленням ЗМІ, «провалила» проект угоди з цією компанією. Е. Ставицький висловив сподівання, що цей документ вдасться провести через Верховну Раду.

видобутку, необхідно, щонайменше три-чотири роки. Це означає, що в разі підписання в першому півріччі наступного року договору з консорціумом (у складі ExxonMobil та інших компаній. – Ред.) перспектива вийти на видобуток планується на 2016–2018 рр.

Можливість впливати на ціну російського газу дасть більш швидка інтеграція в європейську енергетичну інфраструктуру та відповідно до пакетів енергетичних рішень ЄС – запрошення на ринок інших потенційних постачальників, які б змогли становити серйозну конкуренцію російському “Газпрому”», – підсумовує експерт.

Директор Інституту енергетичних досліджень Д. Маруніч прогнозує, що у 2015 р. Україна видобуватиме на шельфі вже не півтора, як нині, а 3 млрд куб. м. Попри це, на його думку, чорноморський газ не уповільнить подорожчання енергоносіїв для населення та промисловості. Експерти очікують, що в найближчі роки вирішальними для внутрішніх цін на газ в Україні й далі залишатимуться відносини з Росією.

Лондонська Financial Times вважає, що останні події в Україні мали б все більше непокоїти російського газового монополіста «Газпром». Бо Київ не лише на словах залякує Москву вийти нарешті з-під газової залежності з боку Росії, а й на практиці може підписати у листопаді дві нові угоди на багатомільярдні інвестиції в енергетику. Ідеться про очікувані в листопаді угоду Києва з американською Chevron щодо розробки сланців на площі Олеське на заході України, а також угоду з італійською ENI та французькою EDF про розробку газу на Чорноморському шельфі. Газета цитує Президента України, який сказав, що залучення іноземних інвесторів в енергетику України дасть можливість збільшити видобуток власного газу вдвічі впродовж п’яти-семи років. Лише Chevron обіцяє вкласти в розробки в Україні до 10 млрд дол. Експерти, цитовані лондонським виданням, прогнозують, що у разі реалізації нових газових проєктів в Україні це може драматично змінити ситуацію в економіці та принести незалежність в енергетиці.

Начальник департаменту геологорозвідувальних робіт підприємства «Чорноморнафтогаз» П. Дякович констатує, що точні запаси газу на українському шельфі невідомі, оскільки геологи дослідили менше десятої його частини. «Не зважаючи на те, що шельф Чорного та Азовського морів малоосвоєний, його підтверджених запасів достатньо для того, щоб значно збільшити видобуток газу упродовж найближчих трьох-чотирьох років. Об’єм уже освоєних родовищ становить 70 млрд куб. м газу і ще 20 млн газового конденсату. А це більше, ніж мають решта причорноморських країн разом. Є можливість швидко збільшувати видобуток, бо родовища є доступними, перебувають недалеко від берега, поруч із інфраструктурою з переробки та транспортування газу», – зазначає представник газовидобувного підприємства.

Сусідня Румунія, маючи менші поклади шельфового газу, ніж Україна, видобуває його в кілька разів більше.

Нагадаємо, щоб збільшити видобуток на шельфі, український уряд закупив дві плавучі самопідйомні бурові установки, перша з яких у вересні почала видобувати газ на Одеському родовищі – у її пуску брав участь Президент України В. Янукович. Друга бурова платформа, яку назвали «Незалежність», працює на цьому ж родовищі до кінця року.

Якщо всі ці проекти будуть втілені у життя, Україна зможе збільшити власний видобуток газу до 30 млрд куб. м, розповідає директор Київського міжнародного енергетичного клубу О. Тодійчук.

Розробка родовищ Чорного моря потребує зовсім інших технологій, ніж на суші. Газ перебуває під водою, часто на ділянках, де глибина моря – кількесот метрів, іноді – у сейсмонебезпечних зонах. Чорноморські родовища поєднують поклади природного газу, сланцевого газу, газоконденсату та нафти на одній території, тому видобуток має відбуватися одразу за кількома напрямками, наголошує один із провідних дослідників геології українських газових родовищ, академік НАН України О. Лукін. «Треба передовсім розробляти газ сланцевих товщ одночасно з розробкою традиційних родовищ, які перебувають на тому ж місці, – радить науковець. – У Південному регіоні це нещодавно довели геологорозвідники на Прикерченському шельфі, коли відкрили Субботінське родовище. Є традиційні поклади газу та нафти. Але водночас там залягає чорносланцева товща, яка за рядом ознак є газоносною». О. Лукін бачить і серйозну проблему з видобутком газу на шельфі – захист довкілля. На думку науковця, Україна є бідною державою, де на екологічних витратах часто економлять, тоді як ліквідація екологічної катастрофи по кишені лише багатим країнам.

Частка нафти і газу становить половину українського енергетичного балансу, тоді як більша частина їхнього обсягу імпортується – такі розрахунки наводить керівник інформаційно-аналітичного відділу «Нафтогазбудінформатика» О. Лактіонов. За його словами, у таких умовах інші держави збільшують кількість постачальників та активніше видобувають власний газ. «Маємо збільшення постачання скрапленого природного газу на світовий ринок, збільшення споживання екологічно чистих палив. Міжнародна енергетична агенція передбачає, що до 2030 р. природний газ посідатиме друге місце у структурі споживання, після нафти. Отже, більшість тенденцій пов'язані з диверсифікацією – чи то ресурсної бази, чи то енергетичного балансу, чи то постачання... Недостатній рівень диверсифікації зумовлює енергетичну залежність України. Щодо внутрішньої диверсифікації, то це збільшення власного видобутку, за рахунок шельфу Чорного моря», – вважає фахівець.

Дослідники чорноморських газових родовищ, серед яких і керівник геологічного відділу ДП «Укргеофізика» А. Толкунов, вважають, що видобувати газ шельфу буде дорожче через складні геологічні умови. Тому стрімкого зростання видобутку очікувати не варто: необхідні комплексні геологорозвідувальні роботи, аж до моделювання родовища у форматі 3D, а крім того, технології видобутку з глибин до 5 тис. м, зауважує А. Толкунов.

Кримські експерти загалом позитивно оцінюють перспективи освоєння іноземними компаніями українського шельфу Чорного моря. Член Експертно-аналітичної ради при голові Ради міністрів АРК, керівник Таврійського інституту регіонального розвитку А. Клименко каже, що цей проект дуже цікавий Україні та Криму зокрема. Він відзначає, що підписання угоди означатиме прихід стратегічного інвестора – серйозних, високотехнологічних глобальних компаній, які є ключовими гравцями на світовому енергетичному ринку. «Це сигнал для інвесторів, що можна працювати з Україною, можна працювати в Криму. І це не просто гроші. Ці компанії володіють найновішими технологіями, мають флот спеціалізованих суден, які несуть на собі бурове устаткування та підводні апарати. Ця подія підвищує, можна сказати, капіталізацію України, є своєрідним козирем, що посилює позиції України на світовому енергетичному ринку», – заявив А. Клименко, наголосивши, що останнє стосується насамперед суперечок з російським «Газпромом». Експерт вказує на вигоди, власне, для Криму: інвесторам доведеться створювати свою інфраструктуру на узбережжі або користуватися нинішньою, що належить державній компанії «Чорноморнафтогаз», а це додаткові робочі місця.

До того ж, як зазначають деякі експерти, сама Україна не має змоги видобувати газ на великих глибинах. «“Чорноморнафтогаз” поки не має відповідних технологій, техніки, персоналу та фінансів для розвідки та видобутку вуглеводнів на великих глибинах», – говорить інший експерт, радник голови правління цієї компанії, доктор технічних наук Р. Яремійчук. За його словами, глибина моря над Скіфською ділянкою становить у середньому 1 тис. м, а продуктивні поклади розташовані на відстані 5 км від дна. «Це одна з дуже перспективних великих структур, про які геологи говорять уже дуже давно. Якщо зарубіжні компанії готові вкладати у розвідку великі гроші (сотні мільйонів доларів), то вони аж ніяк не мають намірів викинути їх у повітря. Там є досить аргументовані дані сейсміки, можливо, тривимірної, у крайньому випадку – двовимірної сейсміки, які підтверджують перспективу цього району», – зазначив Р. Яремійчук.

Хоча ця угода не потребує формального схвалення у Верховній Раді Криму, але віце-спікер кримського парламенту Г. Іоффе каже, що республіканська влада – представницька та виконавча – сприятиме її реалізації на території автономії і водночас депутати контролюватимуть, щоб екологічні аспекти реалізації угоди витримувалися згідно з чинним законодавством.

Кримські «зелені» проти угоди не виступають, але висловлюють свою стурбованість. Голова кримської асоціації «Екологія і мир» академік В. Тарасенко закликає не поспішати з рішеннями про освоєння шельфу, глибше вивчити наслідки такої розробки. «Квапся не поспішаючи, обережно змоделью, спрогнозуй, продумай всі варіанти за форс-мажорних обставин – ось тоді, можливо, на якомусь етапі можна буде переходити вже і до промислового освоєння шельфу», – вважає академік В. Тарасенко. За його словами, ліпше по-

ки що освоювати Чорне море як рекреаційний регіон і транспортний ресурс, а також надавати перевагу розвитку відновлювальної енергетики – сонячної та вітрової.

Водночас він та інші експерти погодилися з тим, що успішна реалізація цієї угоди зі світовими компаніями істотно сприятиме енергетичній незалежності України. О. Волович, директор одеського філіалу Національного інституту стратегічних досліджень, говорить, що серед найбільших проблем, які перешкоджають освоєнню і розвитку українського морського шельфу, є такі:

«– не виробляються або не закуповуються в достатній кількості плавучі платформи – СПБУ – для розвідки та видобутку енергоресурсів на морському шельфі;

– не вистачає спеціальних суден і платформ для супроводу буріння та експлуатації свердловин, а також для прокладання морських трубопроводів;

– недосконалою є Програма освоєння вуглеводних ресурсів українського сектору Чорного та Азовського морів, затверджена постановою Кабміну від 17.09.1996 р. № 1141;

– майже щорічно змінюється порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами, процедура отримання яких надто складна й у фінансовому сенсі надто дорога;

– ліцензії на розробку родовищ й видобуток нафти і газу на шельфі передаються від державних структур приватним фірмам, а держава від цього не отримує відповідних фінансових відшкодувань за витрати бюджету на розвідку, буріння та облаштування свердловин;

– розвідка та експлуатація родовищ нафти і газу залишаються непрозорими: дані про поклади, їх розробку, собівартість, кількість свердловин і їхніх власників, обсяги видобутих енергоресурсів і ціна їх реалізації здебільшого залишаються таємницею для суспільства;

– у державного підприємства державні та приватні структури купують газ за ціною 300–500 грн за 1 тис. куб. м, а продають споживачам за ціною імпортного російського газу;

– згідно з українським законодавством з експлуатаційних свердловин сплачується податок, а з розвідувальних – не сплачується, проте зафіксовані непоодинокі випадки, коли впродовж тривалого часу свердловини формально числяться розвідувальними, хоча насправді там відбувається видобуток енергосировини;

– чинником стримування розвитку морського нафтогазовидобування є його висока капіталоємність, що не повною мірою враховується при формуванні державної політики у сфері ціноутворення, оподаткування і побудови дозвільної системи».

Також експерт наголосив на тому, що освоєння вуглеводних ресурсів на українському шельфі Чорного й Азовського морів із залученням іноземних інвестицій буде ефективним за умови, якщо інвестування здійснюватиметься

інвесторами у повному циклі – від пошуково-розвідувальних робіт до промислової розробки родовищ. «Щоб створити конкурентне середовище на українському енергетичному ринку та не допустити монополії певних компаній, уряд України має залучати якомога більше іноземних інвесторів до освоєння українських шельфових енергоресурсів шляхом проведення прозорих тендерів. Водночас слід нарощувати власний науково-технічний потенціал і виробництво, щоб кількість іноземних компаній на українському енергетичному ринку в перспективі не перевищувала кількості національних. Саме спільні проекти провідних світових нафтогазових та українських компаній (державних і приватних) можуть забезпечити значне збільшення розвіданих запасів вуглеводнів та їх видобутку», – стверджує О. Волович. І наголошує на тому, що жодна іноземна нафтова компанія не підпише угоди без гарантованого захисту законодавчими нормами, які забезпечать економічну та юридичну стабільність умов договору з моменту його підписання та протягом усього терміну дії: «Терміново необхідно внести зміни в деякі закони, що регулюють освоєння морського шельфу України:

- повернути в Закон України “Про угоди про розподіл продукції” положення про стабільність основних умов договору, яке було вилучене в процесі його доопрацювання;
- внести зміни в ст. 7 Закону України “Про трубопровідний транспорт” і зняти заборону з державних компаній на розпорядження власним майном;
- внести зміни до Закону України “Про угоди про розподіл продукції”, які дадуть можливість визначити ДАТ “Чорноморнафтогаз” як уповноважену державою сторону;
- з метою уникнення суперечливого тлумачення норм законодавства та вдосконалення регулювання механізму діяльності у нафтогазовому секторі прийняти нову редакцію Кодексу про надра, адже чинна редакція застаріла та не узгоджується з іншими ключовими законами, зокрема “Про нафту і газ” та “Про угоди про розподіл продукції”», – наголошує директор одеського філіалу Національного інституту стратегічних досліджень О. Волович.

Отже, за рахунок видобутку природного газу на частині чорноморського шельфу в уряді очікують, що за кілька років газ Чорного моря допоможе Україні відчутно зменшити імпорт блакитного палива з Росії. Проте, як бачимо, експерти наголошують, що для цього потрібно декілька років, а ще сприятливий інвестиційний клімат і найсучасніші газовидобувні технології.

Україні сьогодні важливо не стільки зробити проект освоєння шельфу максимально дешевим, скільки знайти тих партнерів, які зможуть максимально швидко, на високому технологічному рівні його реалізувати. Оскільки лише потужні компанії світового рівня володіють достатніми фінансовими й технічними ресурсами для розвідки та видобутку енергоносіїв на морському шельфі, найвигоднішим буде залучення компаній-мейджерів, що мають досвід, передові технології, уміння динамічно вести проекти.

Слід зазначити, що міжнародні компанії всерйоз цікавляться видобутком газу в Україні, вважаючи наші запаси досить перспективними (*Material підготовлено з використанням таких джерел інформації: Nk.org.ua (<http://wallnews.info>). – 2013. – 21.10; Перший національний (<http://Itv.com.ua>). – 2013. – 9.10; Best News Network (<http://bnn.in.ua>). – 2013. – 6.09; FINANCE.UA (<http://news.finance.ua>). – 2012. – 24.01; Чорноморські новини (<http://chornomorka.com>). – 2012. – 16.08, 18.08; Радіо «Свобода» (<http://www.radiosvoboda.org>). – 2012. – 22.10; 2013. – 21.10, 1.10; NovostiMira (<http://www.novostimira.com.ua>). – 2013. – 6.09; Газета «Нова Година» (<http://ng.pl.ua/2012/09/05>). – 2012. – 5.09; Кореспондент (<http://ua.korrespondent.net>). – 2013. – 17.10, 18.10; Дзеркало тижня. Україна (<http://gazeta.dt.ua>). – 2013. – 18.10; Пресса Украины (<http://uapress.info/uk>). – 2013. – 26.09).*

С. Кулицький, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

Фінансова ситуація в Україні: стан і перспективи

Стан факторів, що впливають на формування фінансової ситуації в Україні

Останнім часом дедалі зростаючу увагу ЗМІ та суспільства в цілому привертає фінансова ситуація в Україні. В експертному середовищі доволі жваво обговорюється сучасний стан і перспективи розвитку фінансової ситуації в нашій державі. І така увага українського суспільства до фінансових питань цілком закономірна. Адже фінанси як всеосяжна система грошового обігу й грошових відносин пронизує не лише всю економіку, а водночас є важливим атрибутом життєдіяльності сучасного суспільства взагалі.

Фінансові аспекти притаманні функціонуванню підприємств, домогосподарств й державних установ та організацій. Саме взаємодія всіх цих суб'єктів обумовлює фінансовий стан національної економіки та українського суспільства в цілому на сучасному етапі та у перспективі. Причому оскільки фінансові відносини глибоко пронизують різні сфери життєдіяльності суспільства, то й розвиток фінансової ситуації залежить не лише від суто економічних факторів, а й від впливу соціальних, політичних та інших чинників. Особливо наочно це проявляється у перехідних економіках, таких як українська. Адже багато інституцій перехідного суспільства ще не усталені й перебувають у стані трансформації та розвитку. Утім, з метою ефективнішого аналізу досліджуваної проблеми треба виокремити кілька груп однотипних

чинників, взаємодія яких справляє визначальний вплив на розвиток фінансової ситуації в Україні.

Матеріальною основою формування та розвитку фінансової ситуації в країні є відповідні виробничо-торговельні фактори – динаміка виробництва, експорту та імпорту товарів і послуг, сальдо зовнішньої торгівлі тощо. Оскільки ж держава є не лише регулятором інституційних умов функціонування ринкової економіки, а й потужним учасником товарно-грошових відносин у національній економіці, то й відповідний вплив на розвиток фінансової ситуації в Україні справляє податково-бюджетна політика держави, а також боргова політика підприємств. Зокрема, ідеться про суми податкових надходжень, дефіцит державного бюджету, державний і корпоративні борги тощо.

Базова роль у формуванні та функціонуванні фінансових відносин у суспільстві як таких належить грошово-кредитним механізмам. Тому фінансова ситуація в країні й обумовлюється насамперед динамікою різноманітних фінансових інструментів, як то грошова маса, запозичення суб'єктів підприємництва, особливо великих, органів державної та місцевої влади у формі банківських кредитів і різноманітних цінних паперів, попит і пропозиція вільноконвертованої валюти (ВКВ) на фінансовому ринку, платіжний баланс держави тощо. Причому протягом кількох останніх десятиріч стрімко зростає мобільність ринків грошей і капіталів як на національному, так і на глобальному рівнях. І це й справляє безпосередній вплив на фінансову ситуацію в Україні.

За умов ринкової економіки перебіг фінансової ситуації у державі у концентрованому вигляді нерідко пов'язують зі стійкістю її національної валюти. Ідеться насамперед про належне виконання нею своїх економічних функцій та відповідно незначні й відповідно більш-менш передбачувані у короткостроковому плані коливання обмінного курсу національної грошової одиниці. І Україна в цьому плані не є виключенням із загальних правил. Хоча, звичайно, перехідний характер вітчизняної економіки вносить у ці закономірності певні корективи. Саме національна валюта, її стан є тим соціально-економічним символом, що сигналізує підприємцям, державним чиновникам, населенню, суспільству в цілому про сучасну фінансову ситуацію в країні та перспективи її зміни у майбутньому.

Адже на практиці всі перелічені вище чинники формування фінансових відносин реалізуються через активність різних соціальних груп і суспільства в цілому завдяки функціонуванню мереж різноманітних соціальних комунікацій. Тому й перебіг фінансової ситуації в Україні, як на сучасному етапі, так і у перспективі, визначатиметься взаємодією перелічених вище багатоаспектних факторів, які справлятимуть свій вплив крізь призму різноманітних інформаційно-психологічних механізмів життєдіяльності суспільства. Причому ступінь і напрям цього впливу значною мірою залежа-

тиме від конкретних параметрів перелічених вище чинників формування й розвитку фінансової ситуації.

Водночас слід зазначити, що ускладнення фінансової ситуації в Україні пов'язане насамперед зі скороченням ділової активності у ряді секторів вітчизняної економіки. Так, за даними Державної служби статистики (Держстату) України, обсяги промислового виробництва у січні – серпні 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. скоротилися на 5,2 %. У серпні цього року вітчизняна промисловість виробила продукції на 5,4 % менше, ніж за рік до того, і на 2,5 % менше, ніж у попередньому місяці. При цьому в липні порівняно з червнем поточного року в Україні спостерігалось зростання промислового виробництва на 5,1 %. Тодішнє поліпшення зазначеного показника було пов'язане насамперед зі збільшенням виробництва в металургії на 1,6 %.

Утім, уже у вересні індекс промислової продукції в Україні становив 99,6 % порівняно із серпнем, тобто обсяги промислового виробництва у вересні поточного року скоротилися на 0,4 %. За дев'ять місяців (січень – вересень) 2013 р. промислового виробництва зменшилися порівняно з аналогічним періодом минулого року на 5,2 %. Такі ж статистичні показники розвитку вітчизняного промислового виробництва спостерігались, як зазначено вище, і за підсумками січня – серпня поточного року. Як бачимо, вересень не приніс із собою поліпшення ситуації в українській промисловості, на яке розраховували деякі вітчизняні аналітики.

Тому поки не можна оцінювати згадане липнєве поліпшення ситуації у вітчизняній промисловості як початок позитивної тенденції до поновлення її активності. На жаль, аналіз офіційної статистики, різноманітних експертних оцінок й нещодавні дослідження, проведені у СІАЗ НБУВ (*див. матеріали СІАЗ в «Україна: події, факти, коментарі»*. – 2013. – № 18. – С. 42–63), поки не дають вагомих підстав для однозначних оптимістичних оцінок щодо тенденцій розвитку української промисловості.

Аналогічна невизначеність зберігається й стосовно багатьох інших секторів вітчизняної економіки, яким нинішнього року притаманна негативна динаміка. Зокрема, у січні – серпні 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. обсяги будівництва скоротилися в цілому на 15,7 %. Хоча порівняно з липнем цього року обсяги будівництва у серпні зросли на 0,9 %. Щоправда, протягом нинішнього року поступово зростала ділова активність у сфері житлового будівництва. Так, у січні – серпні 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. обсяги житлового будівництва зросли на 6,6 %. Однак, у цілому, надзвичайно серйозні негаразди у житловому будівництві нерозривно пов'язані зі скороченням іпотечної діяльності вітчизняного банківського сектору, а відтак і зменшенням його доходів. Також на 7,1 % протягом означеного періоду зменшився в Україні вантажообіг усіх видів транспорту і на 3,3 % – пасажирооборот.

При цьому експерти наголошують, що галузі промисловості, зорієнтовані переважно на внутрішній ринок, зазнали значно менших втрат, ніж галузі промисловості, зорієнтовані переважно або ж принаймні значною мірою на експорт своєї продукції. Причому попит на внутрішньому українському ринку через його слабкість на сьогодні не може компенсувати вітчизняній економіці втрати попиту на ринках міжнародних. Цю закономірність наочно продемонстрував і спад ділової активності, що також спостерігався у ряді інших сфер вітчизняної економіки.

З іншого боку, у січні – серпні 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. на 13,3 % зросло виробництво продукції сільського господарства. Саме аграрний сектор стає нині «локомотивом» вітчизняного експорту, певною мірою компенсуючи таким чином зменшення надходжень в Україну іноземної валюти від інших галузей-експортерів. Таким чином, наведені вище статистичні дані є наочним підтвердженням залежності розвитку вітчизняної економіки від кон'юнктури світового ринку.

Також протягом січня – серпня 2013 р. на 10,2 % зріс оборот вітчизняної роздрібною торгівлі. Останньому сприяло й зростання реальної заробітної плати в Україні – на 9,5 % у січні – липні нинішнього року порівняно з аналогічним періодом попереднього. Хоча темпи зростання зазначених показників протягом 2013 р. були нижчими, ніж у 2012 р.

Причому скорочення обсягів виробництва товарів і послуг зовсім не означає відповідного пропорційного скорочення витрат товаровиробників. Це, зокрема, стосується постійних витрат на підтримання умов функціонування технологічного обладнання, відповідної виробничої інфраструктури. До того ж скорочення попиту стимулює виробників товарів і послуг до пошуку нових каналів і ринків збуту своєї продукції, що також потребує відповідних витрат, які якщо й будуть відшкодовані, то пізніше. Таким чином, скорочення обсягів виробництва товарів і послуг не спричинить пропорційного зменшення попиту підприємств на фінансові ресурси, необхідні їм для ведення бізнесу. Іноді при скороченні обсягів виробництва попит на гроші може зростати, стимулюючи їх дефіцит. Цей дефіцит може посилюватись під впливом соціально-психологічних чинників. Не виключено, що саме така ситуація нині й формується в Україні.

Проаналізована вище цьогорічна динаміка вітчизняної економіки, на думку переважної більшості експертів, говорить про неможливість досягнути темпів зростання валового внутрішнього продукту (ВВП), які були взяті за основу при складанні Державного бюджету України на нинішній рік. Нагадаємо, що показники Державного бюджету України на 2013 р. були розраховані на базі очікуваного річного приросту вітчизняного ВВП на рівні 3,4 %. Утім, у ЗМІ подаються інші, відмінні від офіційних, експертні оцінки динаміки ВВП України за підсумками 2013 р., що різняться між собою лише конкретними параметрами.

Утім, невиконання прогнозів зростання українського ВВП за подальшого фактичного збільшення грошової маси в обігу фактично означає зменшення товарного забезпечення гривні. Це, за певних обставин, може негативно позначитись на стабільності гривні, перешкодити плавній зміні її курсу, якого очікує доволі багато суб'єктів вітчизняної економіки.

Економічна діяльність національного господарства, яку проаналізовано вище, позначилась на фінансових результатах підприємств, галузей та української економіки в цілому. Зокрема, у першому півріччі 2013 р. порівняно з 2012 р. частка збиткових підприємств у вітчизняній економіці зросла з 35,5 до 42,2 %. Причому особливо значний приріст збиткових підприємств мав місце в будівництві (з 39,8 до 48,3 %), на транспорті й у складському господарстві (з 38,4 до 48,2 %) і у промисловості (з 38,0 до 45,1 %). Відповідно зменшилась частка прибуткових підприємств.

Щоправда, у I кварталі 2013 р. частка збиткових підприємств у згаданих вище галузях і у вітчизняній економіці в цілому була дещо більшою, ніж за підсумками першого півріччя. Хоча достеменно важко визначити, якою мірою зазначене поліпшення фінансового стану українських підприємств обумовлене реальними змінами у їх економічному становищі, а якою – пов'язане з нинішньою активізацією діяльності органів влади і управління з детінізації вітчизняної економіки. Однак найімовірніше, наведені вище дані загалом говорять про реальне погіршення фінансового стану українських підприємств у першій половині 2013 р. Тим більше що, попри певне поліпшення ситуації, частка збиткових підприємств в українській економіці за підсумками першого півріччя нинішнього року була все-таки помітно вищою, ніж за підсумками минулого року.

Тому цілком імовірно, що наведена негативна тенденція не зазнає радикальних змін до кінця 2013 р. і частка збиткових підприємств у вітчизняній економіці все-таки дещо перевищуватиме минулорічні показники. Це означає, з одного боку, зростання потреби вітчизняних підприємств у фінансових ресурсах, у тому числі й для подолання негативного впливу чинників, що обумовили погіршення їх фінансового стану, а з іншого – імовірне зростання вартості кредитів (відсоткової ставки) через збільшення попиту підприємств на гроші. Від того ж, чи отримають українські підприємства необхідні їм кредитні ресурси, залежать їхні можливості з поставок на ринок відповідних товарів і послуг.

Отже, з одного боку, зростання попиту підприємств на гроші протидіятиме знеціненню гривні, зниженню її обмінного курсу у найближчому майбутньому. Однак у подальшому на курс гривні впливатимуть зміни у ланцюжку «попит підприємств на гроші – кредитування підприємств – динаміка вартості товарів і послуг, що слугують товарному забезпеченню гривні». Ключовою ланкою, що визначає ефективність функціонування зазначеного ланцюжка, є ступінь забезпечення потреб підприємств у кредитних ресурсах. Поліпшення

доступу вітчизняних підприємств до банківських кредитів, по суті, еквівалентне зростанню маси вітчизняних товарів і послуг, що, у свою чергу, стабілізуватиме курс гривні, протидіятиме її знеціненню. З іншого боку, погіршення доступу українських підприємств до банківських кредитів відповідно сприятиме погіршенню товарного забезпечення гривні й негативно впливатиме на її курс.

Через високий рівень відкритості вітчизняної економіки надзвичайно потужний вплив на курс гривні справляє динаміка української зовнішньої торгівлі, особливо співвідношення експорту й імпорту товарів і послуг. Останнім часом в Україні спостерігається зменшення вартості експорту товарів і послуг. Поряд з цим вартість імпорту товарів і послуг скорочується ще вищими темпами, ніж вартість експорту. Так, за даними платіжного балансу, складеного Національним банком, у січні – серпні 2013 р. вітчизняний експорт товарів і послуг скоротився на 6,5 %, тоді як імпорт товарів і послуг зменшився на 7,4 %. У результаті сальдо української зовнішньої торгівлі за січень – серпень поточного року хоча й залишалось від’ємним (-7672 млн. дол. США), однак його абсолютна величина була на 13,7 % менша, ніж у січні – серпні 2012 р. Скорочення ж негативного сальдо української зовнішньої торгівлі є потужним чинником, що протидіє знеціненню гривні, зниженню її обмінного курсу.

Вплив виробничо-торговельних факторів на розвиток фінансової ситуації в Україні в цілому й на динаміку курсу гривні зокрема проявляється не надто швидко, утім вельми потужно, хоча часто й опосередковується дією інших чинників.

Також потужний вплив на стабільність гривні, динаміку її обмінного курсу справляють бюджетно-податкові чинники. Особливо гостро в цьому плані стоїть питання величини дефіциту державного бюджету України у 2013 р. Панівною в експертному середовищі в цьому контексті є думка, що нинішнього року фактичний дефіцит державного бюджету значно перевищуватиме той, що був встановлений у відповідному законі на 2012 р. (*детальніше див. матеріали СІАЗ в «Україна: події, факти, коментарі»*. – 2013. – № 18. – С. 42–63). Деякі експерти вважають, що за умови збереження нинішніх тенденцій динаміки бюджетних доходів і видатків абсолютна величина дефіциту державного бюджету до кінця 2013 р. може подвоїтись, у результаті чого він сягне позначки у 100 млрд грн. Хоча є й більш помірковані оцінки цього річної величини дефіциту державного бюджету.

Як демонструють дослідження, проведені Національним банком України «доходи зведеного бюджету в II кварталі знизилися порівняно з I кварталом і були нижчими навіть за показник II кварталу 2012 р. Причиною є охолодження економічної активності: у першому півріччі темпи зміни реального ВВП становили 1,2 %. Відповідно, зростання податкових надходжень було досить низьким (1,7 % за січень – липень порівняно із січнем – липнем 2012), що й зумовило низьке зростання сукупних доходів бюджету (2,7 % за той самий

період). Водночас видатки зростали високими темпами внаслідок підвищення соціальних стандартів – у II кварталі в річному вимірі вони збільшилися на 7,7 %, зростання за січень – липень порівняно з відповідним періодом минулого року становило 9,5 %. Поточні видатки зросли на 12 %, а капітальні знизилися на 23,4 %. У II кварталі збільшився дефіцит бюджету (до 28 млрд грн при рівні дефіциту в I кварталі в 5,7 млрд грн). За січень – липень дефіцит становив 34,2 млрд грн (4,3 % ВВП)».

За інформацією НБУ, «дефіцит зведеного бюджету з початку року продовжує істотно зростати: за підсумками першого півріччя 2013 р. бюджет виконано з дефіцитом 28,0 млрд грн (9,7 млрд грн – у 2012), проте вже за станом на кінець липня він зріс до 34,2 млрд грн (4,3 % ВВП). Порівняно з відповідним періодом минулого року значно збільшився первинний дефіцит зведеного бюджету (до 1,8 % ВВП). Обсяги видатків на обслуговування державного боргу у 2013 р. істотно зросли (до 19,6 млрд грн з 13,2 млрд грн за перші сім місяців попереднього року). Фінансування дефіциту зведеного бюджету в першому півріччі відбувалося переважно за рахунок внутрішніх запозичень. Обсяг запозичень на кінець II кварталу становив 77,2 млрд грн, з яких на внутрішньому ринку – 57,5 млрд грн, на зовнішньому – 19,7 млрд грн. У свою чергу, погашення становило 35,4 млрд грн.

Для фінансування дефіциту бюджету через механізм розміщення ОВДП за січень – липень було залучено 32,8 млрд грн і 3,5 млрд дол. США (за станом на кінець II кварталу: 23,7 млрд грн і 3,2 млрд дол. США). Крім того, у першому півріччі випущено ОВДП на 8 млрд грн з метою збільшення статутного капіталу НАК «Нафтогаз України». Приватизаційні надходження за перше півріччя становили 173,0 млн грн (182,1 млн грн – за перші сім місяців року), що становить менше 2 % від плану на рік».

Як наслідок такого перебігу подій у бюджетно-податковій сфері, повідомляє НБУ, державний і гарантований державою борг України за станом на 31.07.2013 р., становив 553,3 млрд грн (545,1 млрд грн станом на кінець II кварталу), що на 7,3 % більше, ніж на початок року. Така його динаміка визначалася зростанням безпосередньо державного боргу, що за цей період збільшився на 47,9 млрд грн, або ж до 30,8 % до ВВП. Причому за останні два квартали державний борг збільшився на 40 млрд грн (до 30,8 % до ВВП) порівняно з 41,9 млрд грн зростання за весь 2012 р. (28,3 % до ВВП станом на кінець минулого року). Водночас гарантований державою борг знизився на 10,1 млрд грн порівняно з початком року за рахунок його зовнішньої складової (–13,3 млрд грн).

Як зазначалося вище, фінансування дефіциту зведеного бюджету в першому півріччі відбувалося переважно за рахунок внутрішніх запозичень. Утім, попри зміну напряму державної політики у сфері запозичень, потужний вплив на розвиток фінансової ситуації у нашій державі справляє динаміка українського валового зовнішнього боргу.

За інформацією НБУ, «валовий зовнішній борг України на кінець першого півріччя 2013 р. становив 134,4 млрд дол. США, скоротившись на 0,7 млрд дол. США порівняно з початком року. Відносно ВВП обсяг боргу зменшився з 76,6 до 75,7 % від ВВП. Основним чинником такої динаміки було скорочення обсягів зовнішніх зобов'язань органів грошово-кредитного регулювання та банків, тоді як борг інших секторів продовжив зростати.

Зовнішні зобов'язання секторів загального державного управління та органів грошово-кредитного регулювання (далі – ЗДУ та ОГКР відповідно) зменшилися з початку року на 1,8 млрд дол. США – до 30,4 млрд дол. США. Відносно ВВП борг державного сектору скоротився з 18,3 до 17,2 %. Протягом першого півріччя сектором ЗДУ було розміщено облігацій зовнішньої державної позики (далі – ОЗДП) на 2,2 млрд дол. США й одночасно погашено зобов'язання:

- за ОЗДП 2003 р. – 1 млрд дол. США;
- за кредитами «стенд-бай» від МВФ – 1,2 млрд дол. США.

У результаті обсяг зовнішнього боргу сектору ЗДУ скоротився до 27,1 млрд дол. (15,3 % від ВВП). Зовнішній борг ОГКР скоротився з початку року на 1,6 млрд дол. США – до 3,3 млрд дол. (1,9 % від ВВП). У результаті планових виплат за кредитом МВФ.

Зовнішній борг банківського сектору України в першому півріччі 2013 р. скоротився на 0,3 млрд дол. США і станом на 1 липня 2013 р. становив 21,3 млрд дол. США (12,0 % від ВВП). Зовнішній борг інших секторів економіки (включно з міжфірмовим боргом) у першому півріччі 2013 р. збільшився на 1,4 млрд дол. США – до 82,7 млрд дол. США (46,6 % від ВВП)».

Водночас насамперед від вибору шляхів фінансування дефіциту державного бюджету України, а також за можливістю скорочення його величини значною мірою залежатиме динаміка державного боргу, курсу гривні й фінансова ситуація у нашій державі в цілому в останні місяці 2013 р. – на початку 2014 р. Причому, на думку оглядачів деяких ЗМІ, НБУ активно допомагає уряду вирішувати бюджетні проблеми, застосовуючи для цього таку схему: державні банки купують облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), які потім викуповує у них Національний банк. При цьому оглядачі наголошують, що «за вісім місяців поточного року портфель ОВДП НБУ зріс на 34 %, або на 36 млрд грн (з 105,56 млрд грн на початок січня до 141,7 млрд грн). Для порівняння: за весь минулий рік Нацбанк наростив свій портфель держоблігацій усього на 21,2 млрд грн». При цьому стверджується, що, «незважаючи на досить високу прибутковість ОВДП (із п'ятирічних бондів – близько 14 % річних), комерційні банки відмовляються купувати держпапери. Тому попит на ОВДП доводиться забезпечувати держбанкам, які потім збувають їх НБУ» (*Коментарі. – 2013. – № 39. – С. 10*).

Утім, таке твердження видається не достатньо коректним. Дослідження, проведені у СІАЗ НБУВ, показують, що комерційні банки, у цілому, не

відмовляються купувати ОВДП (*детальніше див. матеріали СІАЗ в «Україна: події, факти, коментарі»*. – 2013. – № 18. – С. 42–63). Радше їхня ринкова тактика й стратегія з цілком об'єктивних причин дещо відрізняються від аналогічної ринкової політики державних банків.

Про це говорить й аналіз показників розвитку українського грошово-кредитного ринку. Так, за даними НБУ, за вісім місяців поточного року, тобто станом на 1 вересня, грошова маса в Україні порівняно з початком року зросла на 10,7 % і становила 856,3 млрд грн. У цей же період аналогічними темпами (10,6 %) зростала й сума депозитів, яка сягнула 628,2 млрд грн. (в еквіваленті). Причому сума депозитів, деномінованих у гривні, зросла на 19,3 %, а сума депозитів у іноземних валютах за цей же час скоротилася на 0,6 %. У цілому, 74,5 % приросту грошової маси трансформувалось у приріст суми гривневих депозитів. Хоча сума коштів поза банками збільшилася на 22,8 млрд грн. Це може говорити про недовіру до банків і з боку юридичних осіб, і з боку населення. Так, через високу вартість кредитів підприємствам, особливо невеликим, доцільно накопичувати необхідні їм для бізнесу кошти на власних депозитних рахунках. Певна ж частина населення не довіряє банкам узагалі й накопичує кошти поза банками.

Водночас особливо значним було скорочення коштів на депозитах юридичних осіб, деномінованих в іноземних валютах – 6,6 %, тоді як кошти в іноземних валютах на депозитних рахунках населення за вісім місяців поточного року збільшилися на 1,6 %. Щоправда, гривневі кошти на депозитних рахунках юридичних осіб у цей же період зросли на 8,7 %, а на депозитах населення – аж на 27,2 %. У результаті, станом на 1.09.2013 р., порівняно з початком року суми коштів на депозитних рахунках юридичних осіб збільшились на 3,7 %, а на депозитах фізичних осіб – на 14,5 %.

Наведене демонструє, що, попри стрімке скорочення сфери легального обігу іноземної валюти у межах України, населення продовжує розглядати заощадження у вільноконвертованих валютах (ВКВ) як надійний страховий запас на випадок надзвичайних ситуацій. До того ж у ВКВ, як доводять повідомлення ЗМІ, уже традиційно здійснюється частина платежів, особливо на великі у сфері тіньових економічних відносин. Це стосується, наприклад, придбання нерухомості й автомобілів, дачі хабарів тощо.

Наведене зовсім не означає, що суб'єкти підприємництва й населення не довіряють гривні. Довіра до української національної валюти існує, що й підтверджується темпами зростання відповідних депозитів. До того ж відсоткові ставки по гривневих депозитах значно вищі, ніж по валютних. Так, розрахунки, зроблені на підставі даних НБУ, довели, що на початок поточного року різниця у середньомісячних агрегованих відсоткових ставках між депозитами у гривні та іноземній валюті (інтегральний показник по «кошику» валют) у цілому по Україні становила 8,9 п. п. на користь гривні. Щоправда, станом на 1 вересня 2013 р. ця різниця істотно скоротилася, але все одно

становила 3,92 п. п. на користь української національної валюти. Утім, за умов, по суті, нульової інфляції (принаймні за тим споживчим кошиком, який використовується для відповідних розрахунків державною службою статистики України) це робить гривневі депозити більш вигідним інструментом отримання доходів порівняно з валютними депозитами.

Однак сам факт збереження депозитів в іноземній валюті за умов поступового звуження завдяки цілеспрямованій діяльності НБУ реальної сфери виконання долларом США та іншими ВКВ функцій грошей на внутрішньому українському ринку говорить про ставлення населення (домогосподарств), а також дрібного й, можливо, частково середнього бізнесу до ВКВ як до страхового резерву на випадок кризових ситуацій в Україні, під час яких, як показує вітчизняний досвід, гривня знецінюється. Адже українці й до нині відчувають на собі наслідки кризи 2008–2009 рр.

Поряд з цим темпи зростання коштів на депозитних рахунках у вітчизняних банках нинішнього року перевищували темпи зростання сум виданих банками кредитів. Хоча, станом на 1.09.2013 р., сума коштів на депозитних рахунках українських банків була на 217,7 млрд грн (на 25,8 %) меншою від суми наданих банками кредитів. Причому суми на депозитних рахунках фізичних осіб на цю ж дату перевищували суми кредитів, наданих фізичним особам, в українських банках. З юридичними особами ситуація була протилежною: сума отриманих ними кредитів перевищувала суму коштів на їхніх депозитних рахунках в Україні.

Наведене говорить про таке. Накопичення фінансових ресурсів для формування свого нинішнього кредитного портфеля значною мірою раніше здійснювалось українськими банками завдяки запозиченням на міжнародних фінансових ринках. Тепер же вітчизняні банки ці борги посупо повертають, що й підтверджується даними платіжного балансу України. Водночас на сучасному етапі усе більшого значення для накопичення українськими банками фінансових ресурсів, у тому числі й для кредитування підприємств, набуває залучення на депозитні рахунки коштів населення.

Утім, підвищення частки коштів населення у сукупних фінансових ресурсах українських банків не лише призводить до подорожчання їхніх кредитних ресурсів, оскільки кошти населення залучаються на депозитні рахунки під, як правило, доволі високі відсотки, а й певною мірою посилює потенціал дестабілізації всієї вітчизняної банківської системи. Адже новітня українська історія демонструє, що саме населення чи не найбільше серед учасників економічних відносин вразливе до панічних настроїв і, відповідно, дострокового вилучення коштів зі своїх депозитних рахунків.

Визначальний вплив на обмінний курс гривні, а отже, і на фінансову ситуацію в Україні справляє стан платіжного балансу України, який інтегрує у собі всі фінансові потоки в нашу державу та за її межі. Як зазначалося вище, попри випереджаючі темпи скорочення вартості імпорту товарів і послуг

порівняно з вартістю їх експорту, що спостерігається нинішнього року, їхній баланс залишається від'ємним. Згідно з попередніми даними НБУ, за січень – серпень 2013 р. від'ємне сальдо української зовнішньої торгівлі становило 7672 млн дол. США. Щоправда, цьогорічна абсолютна величина зазначеного показника була на 13,7 % менша, ніж за аналогічний період минулого року.

Крім того, у структурі платіжного балансу України за статтею «рахунок поточних операцій» зменшилось, хоча й залишалось позитивним сальдо поточних трансфертів, що характеризують таку передачу матеріальних і фінансових цінностей резидентам від нерезидентів і навпаки, яка не передбачає компенсації у вигляді певного вартісного еквівалента. За січень – серпень поточного року воно становило 1492 млн дол., тоді як за рік до того – 2043 млн дол. Однак в означений період у структурі платіжного балансу України до 1995 млн дол. США збільшилося негативне сальдо за статтею доходи, що складаються з оплати праці (включає заробітну плату й інші доходи, отримані резидентами країни за роботу, виконану за межами її економічної території) і доходи від інвестицій (охоплюють надходження та сплату доходів від прямих, портфельних та інших інвестицій, а також надходження від резервних активів).

У платіжному балансі України від'ємне сальдо рахунку поточних операцій компенсувалось за рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій. Причому за підсумками січня – серпня поточного року рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій був позитивним і становив 9826 млн дол., що на 13,0 % перевищувало його рівень за аналогічний період минулого року. І цих результатів було досягнуто саме за рахунок різного роду фінансових операцій. Зокрема, сальдо прямих інвестицій у цей період становило 2513 млн дол., тобто на 41,3 % менше, ніж у відповідному періоді минулого року (абсолютне ж скорочення сальдо прямих інвестицій складало 1770 млн дол. США). Водночас стрімко (у 14,5 раза) зросли обсяги портфельних інвестицій в Україну, сягнувши за січень – серпень 2013 р. 2 млрд дол. США.

З іншого боку, у січні – серпні 2013 р. порівняно з аналогічним періодом 2012 р. на 1069 млн дол. (або на 42,1 %) скоротилося сальдо по кредитах та облігаціях. Причому надзвичайно радикальні зміни відбулись у межах цієї категорії фінансових потоків. Так, сальдо за середньо- і довгостроковими кредитами й облігаціями скоротилось у 4,8 раза, становивши 1163 млн дол. Водночас радикально по суті, на протилежний змінився тренд платежів за короткостроковими кредитами. Так, якщо за січень – серпень 2012 р. сальдо операцій за цією статтею платіжного балансу України становило 3047 млн дол. (тобто виплати резидентів за короткостроковими кредитами у цей період, відповідно, перевищували надходження за такими кредитами), то вже за січень – серпень 2013 р. сальдо по короткострокових кредитах мало позитивне значення й становило 308 млн дол. США. Це пов'язано з погашенням минулого року великих сум відповідних боргів, що здійснювались як державою,

так і приватними підприємцями. Цього ж року за цією статтею платіжного балансу України держава запозичень не здійснювала, а запозичення приватного сектору для масштабів української економіки були вельми незначними.

Також у платіжному балансі України більше ніж у 2,2 раза зросли надходження за статтею «інший капітал», куди згідно з методологією НБУ зі складання платіжного балансу України включаються торгові та банківські кредити, позики, включаючи позики Міжнародного валютного фонду та інших міжнародних фінансових організацій, угоди про фінансовий лізинг, готівкова валюта та депозити, а також інші короткострокові активи/пасиви. У зв'язку з тим, що ані цього, ані минулого року Україна кредитів МВФ не отримувала, то можна вважати, що за означеною статтею платіжного балансу в Україну надходили, в основному, різні форми короткострокових позичкових коштів, надходження готівкової валюти поза банками тощо.

У результаті за січень – серпень 2013 р. зведений рахунок платіжного балансу України був позитивним і становив 1651 млн дол. США. Тобто нинішнього року сума надходжень вільноконвертованої валюти в Україну поки перевищувала суми платежів, що спрямовувались за межі нашої держави.

Підсумовуючи аналіз динаміки платіжного балансу України у 2012–2013 рр., треба зазначити таке. Попри скорочення негативного сальдо вітчизняної зовнішньої торгівлі, що триває останнім часом, у платіжному балансі України воно поки компенсується завдяки позитивному сальдо за рахунком операцій з капіталом і фінансових операцій. Утім, у структурі рахунку операцій з капіталом і фінансових операцій платіжного балансу у січні – серпні 2013 р., порівняно з аналогічним періодом 2012 р., посилилась роль найбільш мобільних фінансових форм. Зокрема, підвищилась частка короткострокових кредитів і, особливо, портфельних інвестицій та іншого короткострокового капіталу. Водночас спостерігались зрушення у бік скорочення ролі прямих інвестицій та, особливо, середньо- і довгострокових запозичень у формі кредитів та облігацій.

Утім, зазначені вище структурні зміни вітчизняного платіжного балансу відбуваються на тлі скорочення міжнародних золотовалютних резервів України, що триває останнім часом. Хоча, за інформацією НБУ, за вересень 2013 р. обсяг міжнародних резервів України «майже не змінився та становив на кінець вересня 21 639 млн дол. США (в еквіваленті). На їхню динаміку найбільшим чином вплинули залучення уряду України на внутрішньому та зовнішньому ринках (882 млн дол. США), платежі за державним і гарантованим державою боргом (475 млн дол. США), які здійснювалися урядом України вчасно та в повному обсязі, а також інтервенції Національного банку України (–582,5 млн дол. США)». Однак при цьому треба наголосити, що усгалений процес скорочення обсягу міжнародних резервів України, хоча і з деякими тимчасовими відхиленнями, триває з травня 2011 р. Щоправда, нинішнього року темпи цього скорочення дещо сповільнились.

В аналітичних матеріалах НБУ також повідомляється, що обсягу міжнародних резервів України станом на 1.09.2013 р. достатньо для забезпечення фінансування імпорту товарів і послуг у нашу державу протягом 2,6 місяців майбутнього періоду. Протягом вересня ступінь забезпеченості імпорту міжнародними резервами НБУ практично не змінився. Утім, у жовтні ситуація у цій сфері національної економіки дещо погіршилась, оскільки міжнародні резерви НБУ у жовтні знову скоротились і на кінець жовтня становили 20 632,3 млн дол. США (в еквіваленті). Тому, якщо судити з повідомлень ЗМІ, можна припустити, що напруження на вітчизняному фінансовому ринку зросло. Хоча якихось явно видимих проявів цього процесу поки не зафіксовано.

Однак, на думку ряду експертів, скорочення золотовалютних резервів України до зазначеного вище рівня вельми небезпечно для вітчизняної фінансової системи та національної економіки в цілому. Зокрема, стандартним мінімальним обсягом міжнародних резервів держави вважається їх достатність для забезпечення фінансування імпорту товарів і послуг у цю державу протягом трьох місяців майбутнього періоду.

Офіційні дані НБУ демонструють, що нинішній обсяг міжнародних резервів України найменший за майже сім останніх років. Найвищого рівня, близько 38,4 млрд дол. США, валові міжнародні резерви України сягнули наприкінці квітня 2011 р. З того часу їх обсяги стабільно зменшуються. Щоправда, ситуація з чистими міжнародними резервами України краща, ніж ситуація з її валовими міжнародними резервами. Адже чисті міжнародні резерви менші від валових міжнародних резервів на величину зовнішніх державних зобов'язань. А наша держава останнім часом доволі активно віддає старі борги, тоді як нові борги зростають повільніше, ніж це було раніше.

Хоча для забезпечення стабільності національних фінансів, особливо у кризових ситуаціях, важливішу роль відіграють саме обсяги валових міжнародних резервів держави. У цьому контексті треба визнати, що вельми слушним для України нині було б отримати відносно дешеві фінансові ресурси МВФ. Питання лише в тому чи вирішить усе-таки керівництво держави заради цього погодитись на виконання вимог МВФ.

Водночас треба зазначити, що динаміці міжнародних резервів України останніми роками притаманна певна циклічність. Як правило, починаючи з початку року, міжнародні резерви України до певного моменту, коли вони досягали річного максимуму, зростали. У деякі роки таких доволі виразних максимумів бувало два. Як правило, у річному циклі скорочення обсягів міжнародних резервів України починалось наприкінці літа – на початку осені, коли НАК «Нафтогаз України» накопичував запаси імпортного газу у своїх підземних сховищах. Однак цього року скорочення обсягів міжнародних резервів України триває безперервно з початку травня.

Згадані вище структурні зміни в платіжному балансі України у поєднанні зі скороченням міжнародних золотовалютних резервів нашої держави знижують ступінь стабільності вітчизняної фінансової системи, підвищують її вразливість до впливу різноманітних економічних, соціально-політичних та інформаційно-психологічних чинників. За умов високої мобільності сучасного світового фінансового ринку, здатного до швидкого глобального переміщення потужних грошових потоків, зазначене зниження потенціалу стабільності фінансової системи України вельми небезпечно для всієї національної економіки. І каталізатором негативних зрушень у фінансовій ситуації в Україні можуть стати значні й при цьому стрімкі коливання курсу гривні.

Як зазначалось вище, виробничо-торговельні, бюджетно-податкові та грошово-кредитні чинники справляють свій вплив на формування фінансової ситуації в Україні крізь призму різноманітних інформаційно-психологічних механізмів життєдіяльності суспільства. Насамперед ідеться про ті інформаційно-психологічні чинники, які безпосередньо стосуються життєдіяльності учасників фінансових відносин – підприємств, населення та держави. При цьому слід враховувати, що через відкритість української економіки в цілому й українського фінансового сектору зокрема особливого значення набуває ставлення до фінансової ситуації в Україні з боку іноземних інвесторів і кредиторів, як реальних, так і потенційних.

Тому у вітчизняних ЗМІ особливого розголосу набуло повідомлення про те, що рейтингове агентство Moody's Investors Service знизило кредитний рейтинг єврооблігацій України до рівня «дуже високого ризику» (раніше був просто «високий ризик») і залишив його з можливістю подальшого зниження. Своє рішення агентство Moody's обґрунтувало трьома основними причинами. «По-перше, зростанням стурбованості через зовнішню ліквідність України (на тлі зменшення золотовалютних резервів, можливого зростання попиту населення на валюту, збільшення імпорту газу, ризиків погіршення експорту). По-друге, невизначеністю переговорів із МВФ (на тлі наближення президентських виборів з відповідним ускладненням виконання “тарифної” вимоги, імовірним ускладненням переговорів з фондом через це, а також можливого повернення збору на купівлю безготівкової валюти та запровадження векселів). По-третє, погіршенням торгових відносин з Росією у світлі очікуваного підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом».

Після рішення Moody's про зниження рейтингу єврооблігацій України до переддефолтного рівня Саа1 (з одночасним розміщенням його на перегляд для можливого подальшого зниження) дохідність суверенних зобов'язань «пробила» психологічну стелю в 10 % і сягнула 13 %. Як наголошує «Дзеркало тижня», експерти таку реакцію ринку на рішення Moody's вважають дещо емоційною, що зумовлено як надмірною знервованістю інвесторів через туманне майбутнє, так і тим, що прогнози агентства досить переобтяжені пе-

симізмом, який не факт, що повністю матеріалізується. Причому Д. Чурін з Eavex Capital звертає увагу, що рейтинг України на рівні Саа1 вже встановлювався Moody's у 2009 р. на тлі важкої економічної ситуації в усьому світі. Нині ж глобальна ситуація виглядає краще. «Більше того, якщо порівнювати ключові макроекономічні показники країни в 2009 і 2013 р., то різниця дуже помітна», – констатує експерт. Він вказує на те, що якщо в 2009 р. ВВП України знизився на 14,8 %, то у 2013 р. ВВП, швидше за все, покаже нульове зростання. Якщо чотири роки тому дефіцит платіжного балансу становив 13,73 млрд дол., то за перше півріччя поточного року – позитивне сальдо 1,88 млрд дол. Якщо ж оцінювати співвідношення загального держборгу України до ВВП, то цей показник станом на 30 червня 2013 р. дорівнював 36,9 %. Для порівняння: у Польщі – 53,8 %, Португалії – понад 120 %.

Однак слід враховувати, що більшість реальних та потенційних іноземних кредиторів та інвесторів більше довіряють оцінкам Moody's Investors Service, ніж оцінкам українських експертів, з якими вони до того ж доволі часто й не знайомі. Тому, попри всю обґрунтованість зауважень вітчизняних аналітиків щодо надто песимістичних оцінок цього міжнародного рейтингового агентства, згадане зниження кредитного рейтингу України все-таки справлятиме свій негативний вплив на умови закордонних запозичень для українських позичальників. Це стосується як держави, так і підприємств реального та фінансового сектору.

Адже слідом за українськими державними цінними паперами агентство Moody's знизило рейтинги 13 українських банків. Найсерйозніші ризики для українських банків це рейтингове агентство вбачає у погіршенні операційного середовища в Україні та залежності означених установ від облігацій держави та пов'язаних з нею емітентів. Фахівці Moody's Investors Service вважають, що наприкінці 2013 р. частка проблемних кредитів в українській банківській системі сягне 35 %, а сумарний показник достатності основного капіталу вітчизняної банківської системи до кінця року цілком імовірно скоротиться з 18 до 14 %. Причому найбільша небезпека загрожує державним банкам через їхні великі інвестиції у державні облігації та кредити державним компаніям. Зокрема, в Ощадбанку цей показник становить 170 % капіталу першого рівня, а в Укрексімбанку – 100 %.

А невдовзі, через зниження рейтингу України, рейтингове агентство Moody's Investors Service знизило ще й корпоративні рейтинги і рейтинги ймовірності дефолту шести українських компаній нефінансового сектору, три з яких належать Р. Ахметову: Metinvest BV (Нідерланди, холдингова компанія групи «Метінвест») і ТОВ «Лемтранс» (Донецьк), 100 % статутного капіталу якої належить групі СКМ Р. Ахметова, та енергохолдингу ДТЕК ДТЕК Holdings B.V (Нідерланди). Також були знижені рейтинги гірничорудної компанії з активами в Україні Ferrtex Plc (Великобританія), мажоритарієм якої є К. Жеваго; компанії Fintest Trading Co Limited (Кіпр, група «Донецьксталь»,

засновником і власником якої є В. Нусенкіс) і МНР SA (Люксембург, агрохолдинг «Миронівський хлібопродукт»). Корпоративні рейтинги (CFR) цих компаній були знижені з B3 до Caa1, а рейтинги ймовірності дефолту (PDR) з B3-PD до Caa1-PD.

Тому оглядачі деяких вітчизняних ЗМІ зазначають, що «для України важливою буде поведінка S&P та Fitch – чи наслідуватимуть вони приклад Moody's, адже розрив між їхніми оцінками сягає двох пунктів. Керівник аналітичного підрозділу групи «Інвестиційний капітал Україна» (ICU) О. Вальчишен схиляється до того, що, швидше за все, це зробить принаймні одне з агентств. «Через негнучкість економічної політики (монетарної та фіскальної) економіка України цього року поступово втратила у конкурентоспроможності, що визначається реальним курсом гривні. Вона сильно ризикує втратити ще більше до кінця року та у наступному, якщо все залишиться так, як є. Moody's прямо вказує на цю проблематику і зупиняється лише на більш звичних ризиках», – констатує експерт.

У цьому контексті вельми несприятливий вплив на ставлення до України реальних і потенційних інвесторів і кредиторів може мати останній прогноз міжнародного рейтингового агентства Standard&Poor's (S&P) щодо стрімкого падіння курсу гривні у 2014 р.

Водночас слід розрізняти вплив на фінансову ситуацію в Україні з боку нерезидентів, які як раз переважно й орієнтуються на висновки міжнародних рейтингових агентств, і резидентів. Що ж стосується підприємств-резидентів України то, мабуть, найповніше уявлення про вплив діяльності вітчизняного корпоративного сектору на фінансову ситуацію в Україні дають щоквартальні опитування керівників українських підприємств, які вже протягом багатьох років проводяться Національним банком.

Так, згідно із черговим щоквартальним опитуванням, проведеним НБУ у серпні нинішнього року, погляди вітчизняного менеджменту на економічну ситуацію в нашій державі не настільки песимістичні, як в іноземців, хоча й наявність серйозних проблем, звичайно, не заперечується. Як повідомляється на сайті НБУ, «в опитуванні взяло участь 1267 підприємств з усіх регіонів країни, що представляють економіку за основними видами діяльності, формами власності, розмірами за кількістю працівників». Водночас у повідомленні НБУ наголошується, «що такі результати опитування є відображенням лише думки респондентів – керівників підприємств України і не є оцінками Національного банку України». Це означає, що проведене опитування відображає деякі важливі інформаційно-психологічні механізми, що діють у сфері управління вітчизняною економікою, а отже, і впливають на розвиток фінансової ситуації в Україні.

Як зазначається в аналізі, зробленому співробітниками Національного банку за результатами проведеного НБУ опитування, респонденти значно покращили оцінки поточного фінансово-економічного стану своїх підприємств і

третій квартал поспіль оцінюють його позитивно: баланс між оцінками стану «добрий» та «поганий» становить 4,7 % порівняно з 1,9 % у II кварталі 2013 р. За оцінками респондентів, рівень залишків готової продукції знизився. Причому респонденти оцінили його нижчим порівняно з бажаним. Також третій квартал поспіль респонденти вказують на зростання вільних виробничих потужностей.

У цілому, респонденти позитивно оцінюють перспективи розвитку своїх підприємств у наступні три та 12 місяців. Так, у наступні три місяці респонденти очікують покращення фінансово-економічного стану своїх підприємств, збільшення обсягів реалізації продукції та інвестицій, однак прогнозують зменшення кількості працівників, що, як наголошують експерти НБУ, пов'язано із сезонними факторами. Незначне зниження оцінок респондентів щодо збільшення обсягів реалізації виробленої продукції, інвестицій, а також фінансово-економічного стану своїх підприємств у наступні 12 місяців обумовили значення Індексу ділових очікувань (ІДО) на рівні 113,8 % порівняно зі 114,4 % у попередньому кварталі.

Утім, треба підкреслити, що у III кварталі 2012 р. ІДО становив 115,1 %, у III кварталі 2011 р. – 119,1 %, а у I кварталі 2011 р. – 123,2 %. Таким чином, у цілому спострігається доволі усталене посилення песимістичних настроїв серед керівництва українських підприємств щодо перспектив розвитку цих підприємств у найближчі 12 місяців. Причому це стосується фінансово-економічного стану підприємств, загальних обсягів реалізації продукції власного виробництва та інвестиційних видатків на машини, обладнання, інструменти та інвентар (тобто інвестицій у так звану активну частину засобів виробництва, які насамперед й забезпечують конкурентоспроможність підприємств на ринку). Щоправда, при цьому варто нагадати, що під час останньої економічної кризи (у IV кварталі 2008 – III кварталі 2009) ІДО був значно менше від 100 %, що говорило про глибоко песимістичні очікування серед менеджерів підприємств.

Респонденти третій квартал поспіль знижують оцінки щодо зростання цін у наступні 12 місяців як на покупні товари і послуги, так і на продукцію власного виробництва. Оцінки очікуваного зростання виробничих витрат також зменшилися. При цьому, як показало проведене НБУ опитування, респонденти вважають, що найвпливовішими чинниками змін вихідних цін їхніх підприємств є зростання цін на енергоносії, сировину й матеріали. Причому керівники підприємств, як зазначається у результатах дослідження НБУ, другий квартал поспіль дещо знижували оцінки щодо покращення фінансово-економічного стану своїх підприємств у наступні 12 місяців: баланс очікувань становить 18,8 % порівняно з 19,4 % у II кварталі 2013 р. Разом з тим трохи збільшилася частка респондентів, які вже користуються банківськими кредитами, і тих, які планують брати банківські кредити надалі. Нині банківськими кредитами користується близько половини українських

підприємств, серед керівництва яких проводилось опитування. Водночас, як до речі й раніше, залишається найбільшою частка підприємств, що планують брати банківські кредити в гривнях – 81,4 %.

І хоча, згідно з очікуваннями респондентів, у наступні три місяці зростатиме кількість підприємств, що потребують позикових коштів, однак, як і у попередньому кварталі, переважає кількість тих, хто очікував на зменшення такої потреби. У III кварталі 2013 р. баланс відповідей респондентів, які очікували на збільшення потреби у позикових коштах, і тими, хто очікував на зменшення такої потреби, становив 17,6 %, проти відповідно 26,7 % – у II кварталі й 29,9 % – у I кварталі 2013 р. Тобто у цій ситуації непрямим чином простежуються ознаки рецесії, коли зменшення попиту на продукцію підприємств спричиняє зниження рівня їхньої ділової активності і, як наслідок, веде до скорочення очікуваної потреби цих підприємств у позиках.

Оцінки сили впливу більшості факторів, які змушують підприємства відкладати використання кредитних послуг банків, знизилися. Респонденти також значно знизили оцінки щодо посилення жорсткості умов доступу до банківських кредитів для своїх підприємств протягом останніх трьох місяців та щодо негативного впливу на зростання виробництва обмежених можливостей отримання кредиту. Баланс відповідей респондентів про умови доступу до банківських кредитів між позиціями «стали жорсткішими» та «пом'якшилися» – зменшився у III кварталі 2013 р. до 9,5 % на користь більш жорстких умов порівняно з 16,5 % у попередньому кварталі й був найменшим за останні чотири роки. Достеменно зауважимо, що під час останньої кризи у III кварталі 2009 р. баланс відповідей керівників підприємств становив 66,8 % на користь більш жорстких умов надання банківських кредитів.

Однак, попри зниження жорсткості умов надання кредитів, у III кварталі 2013 р. лише 43,5 % керівників підприємств розраховували звернутись до банків за кредити. Протягом останніх трьох років цей показник коливався у межах 40,8–46,5 %. Причому частка підприємств, які планували у майбутньому брати банківські кредити протягом цього періоду, мала тенденцію до зменшення.

Основним чинником, що змушує підприємства відмовлятися від отримання банківських кредитів узагалі або ж відкладати використання кредитних послуг банків на більш пізній період у III кварталі 2013 р., 66,2 % керівників підприємств назвали занадто високі, на їхню думку, відсоткові ставки за кредитами. У II кварталі 2013 р. цю ж причину відмови або ж зволікання із кредитами називали 72,7 % респондентів. Поряд з цим друге місце серед факторів, що обумовили відстрочку або ж навіть відмову підприємств від звернення до банку за кредитами, посіла наявність у підприємств інших, ніж банківські кредити, джерел фінансування їхньої діяльності – 29,1 % (у II кварталі 2013 цей показник становив 27,1 %). Як бачимо, і це наочно ілюструє оцінка рівня підприємствами реального сектору вітчизняної економіки відсоткової ставки по кредитах, доволі істотні розбіжності в інтересах банків

та їхніх потенційних позичальників серед підприємств зберігаються. І це аж ніяк не сприяє поліпшенню фінансової ситуації в українській економіці у найближчій і у більш віддаленій перспективі, особливо якщо згадати про зниження інвестиційної активності вітчизняних підприємств і погіршення їх доступу до іноземних позикових ресурсів.

У цілому, як випливає з аналізу наведених вище результатів проведеного опитування, деякі «больові точки» у фінансових аспектах діяльності вітчизняних підприємств зберігаються, а не виключено, і навіть посилюються. Зокрема, очікуване зростання цін на енергоносії, сировину й матеріали на тлі очікуваного зниження цін на власну продукцію означають зменшення прибутків підприємств у короткостроковій перспективі. Тим більше що, як випливає з результатів опитування, керівники підприємств очікують на певне зростання виробничих витрат своїх підприємств, хоча і у менших масштабах, ніж раніше. Цілком логічно (і це видно з результатів опитування) – зростає потреба у позиках. А збільшення частки керівників підприємств, які розраховують на їх отримання, зменшується. Хоча в цілому нині оптимістичні очікування керівників українських підприємств поки переважають над песимістичними.

Водночас поступове посилення протягом останнього часу песимістичних настроїв у середовищі керівників вітчизняних підприємств посилює потенціал нестабільності фінансової ситуації в Україні на майбутнє. За таких обставин зростає значення інформаційно-психологічних чинників поведінки населення, що одночасно є споживачем товарів і послуг та постачальником робочої сили, для розвитку фінансової ситуації в Україні. Як показали соціологічні дослідження MMI Ukraine, які щоквартально проводить компанія TNS в Україні, серед 16–65-річних жителів міст з населенням від 50 тис. осіб 21,7 % опитаних у II кварталі 2013 р. заявили, що у них придбання одягу викликає серйозні проблеми або грошей не вистачає навіть на харчування. Цей показник набагато ближчий до рівня передкризового другого кварталу 2008 р. (18,0 %), ніж до рівня вже кризового II кварталу 2009 р. (29,5 %). Частка цієї категорії осіб доволі істотно зменшилася серед найвразливіших верств населення – пенсіонерів, безробітних, домогосподарок і молодих мам. На думку дослідників з компанії TNS, це прямий наслідок підвищення пенсій, допомоги і мінімальної зарплати.

З іншого боку, зміни у середовищі тих, кого за вітчизняними мірками, як правило, вважають заможними, мають дещо інший характер. «Частка респондентів, яким грошей цілком вистачає на велику побутову техніку (або навіть на ще значніші покупки), у II кварталі 2008 р. становила 30 %, через рік впала до 20,4 %, у II кварталі 2012 р. зросла до 24,4 %, але в II кварталі 2013 р. опинилася на рівні 23 %, тобто набагато ближче до низького показника 2009 р., ніж до благополучного результату 2008 р.» (*Коментарі. – 2013. – № 38. – С. 15*).

Зазначимо, що ці зміни стосуються матеріального становища економічно найактивнішої частини населення (підприємців, висококваліфікованих

фахівців тощо), вплив якої на фінансову ситуацію в Україні більший за частку цієї категорії населення у сукупній чисельності населення нашої держави. Тому наведені вище зміни у матеріальному становищі населення, особливо ті, що сталися протягом 2012–2013 рр., у цілому, мабуть, посилюють його песимістичні настрої, що є додатковим потенційним чинником дестабілізації фінансової ситуації в Україні.

Водночас, як показує проведене НБУ дослідження, паралельне зростання середньої реальної заробітної плати та обсягів роздрібною торгівлі сприяли стабілізації споживчих настроїв населення від початку 2012 р. і до нинішнього часу. Така стабільність споживчих настроїв населення, і це підтверджується новітнім вітчизняним досвідом, є важливим внутрішнім соціально-психологічним чинником підтримання загальної стабільності фінансової ситуації в Україні. Хоча, з іншого боку, певний потенціал фінансової дестабілізації несе у собі сповільнення темпів зростання реальної заробітної плати, а також збільшення обсягів заборгованості із заробітної плати в Україні.

Таким чином, зовнішні інформаційно-психологічні чинники, що впливають на розвиток фінансової ситуації в Україні, останнім часом у цілому погіршилися. Що ж стосується внутрішніх українських інформаційно-психологічних чинників впливу на фінансову ситуацію, то вони поки доволі стабільні, хоча й несуть у собі певний потенціал дестабілізації. Певний потенціал дестабілізації фінансової ситуації в Україні зберігають і виробничо-торговельні, бюджетно-податкові та грошово-кредитні чинники впливу. Питання полягає у тому, чи буде цей потенціал реалізовано у найближчому майбутньому?

(Закінчення в наступному номері).

В об'єктиві – регіон

О. Ворошилов, ст. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ, канд. ист. наук

У меджлиса кримскотатарского народа – новое руководство. Изменится ли деятельность?

27 октября 2013 г. председателем меджлиса кримскотатарского народа был избран Р. Чубаров. Такое решение принял курултай кримскотатарского народа, в работе которого приняли участие 240 делегатов. Они выдвинули кандидатами на пост главы меджлиса М. Джемилева (взял самоотвод), первого за-

местителя председателя меджлиса Р. Чубарова и зампреда меджлиса Р. Ильясова. По результатам тайного голосования Р. Чубаров набрал 126 голосов, а Р. Ильясов – 114 голосов.

Новый глава меджлиса – политик с серьезным стажем. Еще в советские времена, начиная с 1989 г., Р. Чубаров работал депутатом городского совета Риги (фракция «Народного фронта Латвии»). С 1990 по 1991 г. входил в состав Государственной комиссии по проблемам крымскотатарского народа при Совете Министров СССР. С 1991 г. Р. Чубаров занимал должность первого заместителя главы меджлиса, с 1998 по 2007 г. (т. е. три созыва подряд) являлся депутатом Верховной Рады Украины (в первом созыве – входил в состав фракции Народного руха Украины, затем – во фракции «Наша Украина» В. Ющенко). С 2009 г. Р. Чубаров – президент Всемирного конгресса крымских татар. В нынешний созыв Верховного Совета Крыма был избран на местных выборах 2010 г. по списку блока «Курултай-Рух», объединившего влиятельных крымских татар и крымскую краевую организацию правой партии Народный рух Украины. В Верховном Совете АРК Р. Чубаров руководит фракцией «Курултай-Рух» из четырех депутатов.

1 ноября 2013 г. в исторической столице Крымского ханства Бахчисарае на территории Хан-сарая состоялась торжественная церемония вступления в полномочия новоизбранных председателя меджлиса крымскотатарского народа и членов меджлиса.

Бывший председатель меджлиса М. Джемилев прокомментировал избрание Р. Чубарова следующим образом: «Я удовлетворен, что избран Рефат Чубаров, но я был бы удовлетворен, если бы избрали Ремзи Ильясова. Я очень надеюсь, что они будут работать совместно», – сказал бывший председатель меджлиса. А несколько ранее отмечал, что было бы неплохо «деловые качества Рефата Чубарова и Ремзи Ильясова соединить в одно... Ильясов – очень хороший организатор, хотя он не публичен, не выступает, не дипломат. А у Рефата слабость другая: все хочет сделать сам, а когда не успевает, вспыливает».

Впрочем, невзирая на пожелания М. Джемилева, говорить сейчас о перспективах совместной работы бывших конкурентов вряд ли приходится. В частности, как заявил Р. Ильясов, «возможно, я продолжу работу в меджлисе, однако вряд ли я должен занимать должность первого заместителя председателя – у нас с новым главой меджлиса разное видение проблем».

В этой связи следует отметить, что Р. Ильясов является приверженцем идеи реорганизации меджлиса в президиум курултая и предоставления курултаю статуса постоянно действующего парламента крымскотатарского народа. Р. Чубаров выступает за сохранение модели работы меджлиса, действовавшей при М. Джемилеве.

Говоря о приоритетах в своей работе, новоизбранный глава меджлиса крымскотатарского народа Р. Чубаров особо подчеркнул, что Верховная Рада должна принять законы, которые закрепили бы гарантии для сохранения и

развития крымских татар, как народа. «Проще говоря: возвращается коренной народ Крыма, но ни в одном законодательном акте не урегулированы вопросы его развития, не гарантированы его права и не предусмотрены правовые механизмы их реализации в Украине», – заявил Р. Чубаров. При этом он подчеркнул, что в ст. 11 Конституции Украины сказано, что государство содействует развитию украинской нации и развитию этнической, культурной, языковой и религиозной самобытности всех коренных народов и национальных меньшинств, однако в законах даже не дано определение, что такое коренной народ.

Также Р. Чубаров отметил, что крымские татары сегодня слабо представлены в органах власти АРК и не могут участвовать в управлении автономией. «А это, кроме прочего, вопросы управления и распоряжения природными ресурсами Крыма. И все, что связано с местами компактного проживания крымских татар, с определенными периодами нашей истории и государственности, с восстановлением исторической топонимики. Не будучи закреплено законодательно, все это не позволяет крымским татарам чувствовать себя уверенно на своей Родине сегодня и в будущем», – заявил глава меджлиса. «Должны быть выписаны четкие правовые механизмы, которые дадут возможность крымским татарам как коренному народу принимать участие в управлении Крыма», – добавил он.

При этом Р. Чубаров напомнил, что ранее в Верховной Раде был зарегистрирован закон «О статусе крымскотатарского народа в Украине», однако парламент так его и не рассмотрел.

Кроме того, после своего избрания Р. Чубаров заявил, что намерен добиваться официального признания меджлиса как органа, представляющего интересы крымскотатарского народа. Ныне эта организация, которая является де-факто исполнительным органом «представительского органа крымских татар курултая крымскотатарского народа», в то же время не зарегистрирована даже в качестве общественной организации. Предыдущие крымские власти с ней считались, поскольку меджлис был наиболее авторитетной организацией среди крымских татар и действительно подчас координировал действия значительной части этого народа. Однако нынешний глава Автономной Республики Крым А. Могилев заявил – вести переговоры с меджлисом не будет. «Меджлис – это структура, которая находится не в правовом поле Украины. Я готов общаться с народным депутатом Украины Джемилевым, с депутатом ВР Крыма Чубаровым, но это слово (меджлис) давайте уберем», – заявил А. Могилев в марте текущего года на пресс-конференции после заседания Совета министров АРК.

Следует отметить, что на сегодняшний день адекватное решение вопроса о правовом статусе меджлиса является краеугольным камнем социально-политической стабильности в Крыму. Со стороны центральных и крымских властей лидерам крымских татар неоднократно делались предложения привести право-

вой статус межджлеса/курултая в соответствии с действующими нормами законодательства Украины. Однако положение политической партии либо общественной организации не устраивает руководителей межджлеса. В то же время придание представительной/представительно-исполнительных функций курултаю/межджлису противоречит ст. 118, 119 и 136 Конституции Украины.

Также Р. Чубаров в комментариях журналистам назвал три блока вопросов, по которым намерен добиваться конкретных решений уже в ближайшей перспективе. Задача № 1 – восстановить и активизировать диалог с властями Украины, добиться, чтобы курултай, межджлис и крымская власть наладили диалог. (В данном контексте примечательным является и тот факт, что с приветствием к делегатам курултая обратились руководители органов власти и политических сил Украины, структур Евросоюза, но не посчитали нужным прислать свои приветствия либо присутствовать на курултае представители крымской власти). «Необходимо установить такие взаимоотношения, которые были бы в интересах всех жителей Крыма. Ни для кого не секрет, что в последние годы такого системного диалога нет. Попытки некоторых чиновников игнорировать представительный орган крымскотатарского народа и поддерживать только эпизодические связи с отдельными крымскими татарами не привели крымское правительство к успеху и не улучшили ситуацию, более того, не принесли никакой пользы ни крымским татарам, ни крымчанам».

Другую задачу поставил М. Джемилев. Он заявил на курултае, что приоритетной должна быть задача спасения крымскотатарского языка, занесенного ЮНЕСКО в список находящихся под угрозой исчезновения. А эта задача вытягивает за собой целую цепь проблем национального образования, в том числе строительство национальных школ, восстановление культуры и топонимики. Ставится также вопрос восстановления уже достигнутого было количества должностей в государственных структурах и расширения его до уровня, адекватного процентной доле народа в общем населении, то есть не меньше чем до 13–14 %.

Третий блок приоритетных проблем, по мнению Р. Чубарова, – обеспечение единства народа и единства действий разных его организаций. «Мы вновь попытаемся найти общие принципы работы, даже с теми из числа крымских татар, кто сегодня открыто позиционирует себя как оппозиция курултаю и межджлису. Я думаю, оппозиция тоже готова к первым шагам в сближении позиций», – сказал он. Кстати, в отличие от предыдущих сессий курултая, в этот раз лидеры оппозиционных организаций были приглашены и участвовали в его работе.

В этой связи можно напомнить, что среди оппозиционных межджлису крымскотатарских партий лидирующие позиции занимает «Милли Фирка», которая не раз за прошедший год вступала с межджлисом в противостояние. Популярность этой партии на фоне разочарования в действиях межджлеса может возрасти. Однако не столько эта партия, предупреждают эксперты, сколько другое

общественное движение может таить угрозу для исполнительного органа курултая. За прошедший год Крым минимум дважды попадал в новостные ленты в связи с деятельностью организации «Хизб ут Тахрир», которая в ряде стран запрещена как террористическая. В Крыму это движение набирает обороты.

Впрочем, как считает народный депутат от «Батьківщини» Г. Москаль, желание Р. Чубарова консолидировать крымскотатарское общество в нынешних реалиях осуществить невозможно. «Преодоление оппозиции меджлису крайне проблематично. Крымские татары сегодня не отдают предпочтение одной политической силе. Есть сочувствующие коммунистам, много состоит в Партии регионов, много голосует за УДАР. Есть сторонники интеграции в Европу, но есть и желающие интеграции с Таможенным союзом. По ключевым вопросам нет единства, их невозможно консолидировать, как это было после возвращения из Узбекистана в Крым», – отметил Г. Москаль.

Вместе с тем уже сейчас очевидно, что провозглашаемые ныне «новый стиль» и «новая эпоха» в работе курултая и меджлиса касаются их стиля работы, но не стратегических целей. Курултай будет придерживаться прежнего курса, цель которого – восстановление прав, ликвидированных в результате депортации, и в конечном счете восстановление национально-территориальной автономии. И курултай, и меджлис, как и весь народ, считают эти цели неизменными.

Это подтверждает и тот факт, что курултай направил обращение к Конституционной Ассамблее Украины, в котором настаивает на том, что в новой Конституции Украины должна быть отражена задача формирования в Крыму крымскотатарской национально-территориальной государственности.

А «новый стиль» может проявиться в нюансах. Р. Чубаров не обладает бескомпромиссностью советского диссидента М. Джемилева, он более склонен осторожно и тщательно искать компромиссы, выходы из тупиков, он опытен в политике и не склонен делать решительные шаги. Поэтому все эти черты будут свойственны работе нового меджлиса.

Во многом поэтому глава Совета представителей крымскотатарского народа при Президенте Украины, депутат ВР АРК Л. Безазиев смену главы меджлиса расценивает как позитивное событие. «Есть важный момент: меджлис не представляет всех крымских татар, хотя при поддержке украинских радикальных националистов его называют “национальным парламентом”. Политика меджлиса все эти годы сводилась только к демагогии, оскорблениям в адрес крымской власти и соотечественников, которые имеют отличное от них мнение. Возможно, Рефат Чубаров станет переходной фигурой, после него придут люди сообщающие в экономике. Главное, чтобы он не превратился в “маленького Мустафу” большого роста», – сказал политик.

Со своей стороны, крымский политолог А. Форманчук считает, что «с уходом Мустафы Джемилева завершилась целая эпоха в национальном движении. ...Избрание Рефата Чубарова символизирует начало “новой эпохи”».

Это прежде всего связано с необходимостью переосмысления стратегических целей национального движения. Для Мустафы Джемилева приоритетом было достижение национальной государственности, но в последние годы эта задача существенно затормозилась, и в ее реализации возник кризис...». «На мой взгляд, в сегодняшних исторических условиях это просто невозможно, и эту задачу нужно отодвинуть, а на первый план выходит все же проблема интеграции крымских татар в украинское сообщество. Чему, кстати, межджлеси и препятствовал, потому что он выстраивал параллельную власть в Крыму. Поэтому здесь, конечно, все будет зависеть от того, насколько Р. Чубаров будет адекватен в понимании коррекции этих стратегических задач, в поиске баланса между стратегическими целями национального движения и решением повседневных проблем, которые волнуют крымских татар. И он вынужден будет это корректировать, но вот насколько?» – подчеркнул А. Форманчук.

По мнению же политического консультанта Д. Батурина, речь идет об отставке М. Джемилева не де-факто, а только де-юре. На самом деле, считает Д. Батурин, М. Джемилев сохранит свое влияние на решения высшего полномочного органа между сессиями курултая. А решение М. Джемилева уйти в отставку нацелено показать не только демократичность в избрании лидера межджлеси, но и готовность межджлеси к диалогу с украинскими властями и оппозицией.

Если же говорить о том, какую линию начнет проводить Р. Чубаров, то можно прогнозировать, что на первых порах новый председатель межджлеси будет демонстрировать готовность к диалогу, как с властями Крыма, так и с Киевом. «На данном этапе ключевыми для руководства крымских татар являются экономические интересы, а для этого нужно если не дружить с властью, то хотя бы громко не ссориться», – отмечает эксперт.

Крымский политолог А. Никифоров, со своей стороны, прогнозирует, что «мы не увидим ничего принципиально нового. Джемилев уходит очень подготовленно. Это достаточно давно, скрупулезно готовилось, подбирался момент этого ухода, он откладывался, когда казалось, что он не совсем подготовлен. Джемилев передает свои полномочия преемнику, который им давно уже был определен, и в этом тоже нет ничего, взрывающего ситуацию. Кроме того, дистанцируясь, Джемилев имеет возможность контролировать происходящее. Не надо преувеличивать степень антагонизма между группировками внутри курултая-межджлеси. Сейчас перед курултаем целиком, над всеми этими группировками висит общий Дамоклов меч и есть общая угроза – потеря коммуникации, прежде всего, с республиканской властью, которая, кроме того, имеет еще и, как их назвал Джемилев, «могилевских крымских татар». Это вызов такого масштаба, такой степени угрозы, какого не было никогда в истории курултая-межджлеси. Обычно перед такой угрозой люди сплываются, находят возможность забыть какие-то мелкие обиды и объединиться. Ни у кого

нет контрольного пакета в курултае, и это тоже хороший фундамент для того, чтобы найти баланс интересов», – заявил эксперт.

В данном контексте обозреватели отмечают, что состоявшийся курултай был мало похож на «проводы» М. Джемилева, которому 13 ноября исполняется 70 лет. Да, он ушел, но исключительно с должности главы меджлиса, но не из политики. По его словам, первое время после выборов он будет помогать новому лидеру: «Я буду рядом, далеко не уйду от меджлиса. Для меня главное, чтобы система работала, чтобы деятельность меджлиса не зависела от личности». «Я думаю, чтобы служить делу, не обязательно быть председателем меджлиса. Есть очень большая сфера деятельности. Я вижу своей задачей содействие в укреплении системы самоуправления крымскотатарского народа, то есть системы меджлиса-курултая», – заявил М. Джемилев.

Как предполагают аналитики, на следующем съезде Всемирного конгресса крымских татар, который собираются провести в 2014 г., М. Джемилев, скорее всего, будет избран его президентом (в настоящее время этот пост занимает Р. Чубаров). Эта должность, возможно, и создавалась как запасной аэродром для него, и поскольку за М. Джемилевым среди всех деятелей курултая сохраняется самый солидный опыт международной деятельности и наибольшая сеть контактов в международных организациях, посольствах, в правительствах других государств и в диаспоре, то ему, прогнозируют эксперты, и возглавлять этот международный институт.

Предполагается также, что именно М. Джемилев должен сыграть главную роль в организации Международного форума по проблемам крымскотатарского народа, принять участие в котором уже согласились ОБСЕ, представители организаций Евросоюза, структур ООН в Европе, правительства многих стран. Как известно, еврокомиссар Ш. Фюле внес предложение провести форум в Крыму в преддверии 70-летней годовщины депортации, то есть уже до мая 2014 г. Считается, что после подписания договора об ассоциации с Евросоюзом перспективы проведения форума будут значительно более благоприятными.

Как считает народный депутат О. Доний, поскольку политическая связка Джемилев – Чубаров долгие годы была эффективной, поэтому если сейчас они поменяются местами (Р. Чубаров возглавляет меджлис, а М. Джемилев ему помогает), качество их работы от этого не изменится. «Чубаров с Джемилевым – первые лица крымскотатарского движения, и здесь мы можем говорить об огромных достижениях населения крымских татар, с которыми ассоциируются эти два руководителя, удачно и умело отстаивающие интересы крымскотатарского народа. У них объединены настойчивость в отстаивании национальных интересов с высоким уровнем культуры, взаимопонимания и осознания общеукраинских интересов. С такими людьми повезло не только крымскотатарскому народу, но и всей Украине», – считает народный депутат.

Впрочем, многие эксперты прогнозируют падение авторитета меджлиса в связи с отставкой М. Джемилева, его бессменного руководителя с момента об-

разования в 1991 г. «Джемилев был основателем всего крымскотатарского движения и политических процессов, поэтому его влияние очень велико, и любой, кто придет на его место такой поддержки иметь не будет», – считает политолог В. Фесенко.

Данную точку зрения разделяет и народный депутат Л. Грач: «Что касается международного веса, в особенности в Турции, в арабском мире, то Чубаров никогда не пересилит и не перебьет авторитет Мустафы Джемилева», – прогнозирует политик.

Также следует подчеркнуть, что в целом эксперты считают отсутствие доминантной поддержки одного кандидата на должность главы межджлиса свидетельством конкуренции в руководстве крымскотатарского народа. Впрочем, «очень важно, что эта конкуренция является публичной, а не подковерной», – считает директор Центра ближневосточных исследований И. Семиволос.

Хотя некоторые расценивают данный факт как свидетельство назревающего раскола. В частности, как отмечает политолог А. Форманчук, «Рефат Чубаров победил с небольшим перевесом. За Ремзи Ильясова голосовали представители национальной бизнес-элиты, которые настроены очень прагматично. Внутри межджлиса будут жесткие дискуссии и возможно усиление оппозиции внутри крымскотатарского политикума». По мнению эксперта, Р. Чубарову придется искать компромисс как с соотечественниками, так и с крымской властью. «Опасность раскола в межджлисе вынудит его идти на диалог с властью, но если межджлис не откажется от прежних политических методов, этот диалог вряд ли будет эффективным. Я имею в виду попытки давить на власть посредством международных институций», – сказал А. Форманчук. В противном случае, отметил эксперт, Р. Чубаров недолго пробудет на посту главы межджлиса.

В заключение можно отметить, что 31 октября состоялось первое заседание новоизбранного межджлиса. Предполагалось, что на нем будут рассмотрены кадровые вопросы: «межджлисовцы» определятся с кандидатурами первого заместителя председателя, «простых» заместителей, а также руководителей управлений и отделов. Но переговорный процесс затянулся.

Лишь 5 ноября межджлис смог, наконец, распределить должности внутри этой структуры. Было принято решение, что у председателя Р. Чубарова не будет первого заместителя, однако его «укрепили» сразу пятью простыми замами. Причем в компромиссном в некоторой степени составе замов нашлось место даже двум симпатикам Р. Ильясова.

Эксперты не исключают, что причиной того, что решение кадровых вопросов затянулось, могла стать сложная ситуация, в которой оказался новый глава организации Р. Чубаров. В новоизбранном составе межджлиса, состоящего из 32 человек, у него нет твердого большинства. Да и убежденные сторонники нового председателя (их около 15) разделены на несколько лагерей, которые представляют различные группы влияния. При этом около десяти членов организации якобы и вовсе являются сторонниками Р. Ильясова.

В целом же большинство экспертов констатируют, что в последние годы авторитет меджлиса довольно сильно пошатнулся. К внутренним проблемам, которые касались обвинений в финансовых махинациях и бездействию М. Джемилева в Верховной Раде Украины, добавились проблемы возникновения в среде крымских татар всевозможных исламских религиозных течений, молодежь недовольна деятельностью старшего поколения и пр. М. Джемилеву удавалось гасить очаги раздора, но не решать эти проблемы.

Политологи прогнозируют, что в целом новый глава меджлиса продолжит политику М. Джемилева и будет прислушиваться к его мнению.

В то же время Р. Чубарову неизбежно придется искать баланс между стратегией и тактикой достижения программных целей меджлиса как самопровозглашенного представительного органа крымских татар. А это потребует восстановления диалога с крымским руководством как минимум. Такой диалог возможен лишь по личной инициативе руководства меджлиса. И только время покажет, насколько к этому готов Р. Чубаров и его соратники по меджлису.

Наука - суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Российская топливная компания «ТВЭЛ» и украинский госконцерн «Ядерное топливо» завершили проектирование совместного предприятия – «Завода по производству ядерного топлива» (зарегистрирован в форме ЧАО; украинской стороне принадлежит в нем 50 % + 1 акция) в Смолино Кировоградской области.

Проектная мощность завода – 800 топливных тепловыделяющих сборок (ТВС) в год, или 400 т в урановом эквиваленте, что превышает годовое потребление ядерного топлива украинскими атомными электростанциями (АЭС) на 37,5 %. Первую очередь предприятия планируется ввести в эксплуатацию в 2015 г., вторую – к 2020 г. Одним из условий постройки является обязательство НАЭК «Энергоатом» выкупать около 500 ТВС в год; это соответствует нынешним объемам потребления российского ядерного топлива украинскими АЭС.

В российской госкорпорации сообщили, в частности, что генеральный проектировщик – Украинский НИПИИ промышленной технологии – направил проектную документацию заказчику – собственно ЧАО «Завод по производству ядерного топлива». Последний, в свою очередь, направит ее на этой неделе на государственную экспертизу. Предполагается, что результаты по таковой будут получены до ноября 2013 г. До 2011 г. все ядерное топливо в Украину поставлялось из России компанией «ТВЭЛ». В 2011 г. поставки своих

ТВС в страну начала транснациональная Westinghouse Electric Company. По контракту Westinghouse поставит не менее 630 ТВС в течение 2011–2015 гг. для поэтапной замены российского топлива на минимум трех энергоблоках с ядерными реакторами серии ВВЭР-1000 (номинальная электрическая мощность 1000 МВт) (*Українська енергетика UA-Energy.org* (<http://ua-energy.org/post/34716>). – 2013. – 26.07).

* * *

У Житомирі відбулось підписання договору про співпрацю між Житомирським агроекологічним університетом і медичним університетом Доккьо (Японія).

З метою підписання угоди агроекологічний університет відвідала офіційна японська делегація. До її складу увійшли представники керівництва медуніверситету та провідний науковець цього закладу доктор К. Шинзо, який вже тривалий час досліджує вплив радіоактивного забруднення навколишнього середовища на організм людини і в цьому напрямку співпрацює з житомирськими вченими. Програма, затверджена угодою про подальшу наукову співпрацю та розрахована на два роки. Вона передбачає, зокрема, розробки по сільськогосподарських темах, а також обмін студентами і аспірантами обох університетів (*Радіостанція «Житомирська хвиля»* (http://103fm.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=36326:2013-07-30-11-55-03&catid=25:news&Itemid=266). – 2013. – 30.07).

* * *

Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації підбито підсумки конкурсу наукових проектів у рамках Проблемної ключової лабораторії фізики високих енергій, спрямованих на реалізацію міжнародного науково-технічного співробітництва між Україною та Європейською організацією з ядерних досліджень (ЦЕРН). Переможцями конкурсу визначено 12 наукових проектів.

Для забезпечення неупередженого та об'єктивного оцінювання 19 запитів, поданих на конкурс, експертиза здійснювалася Експертною радою Ключової лабораторії. До складу Експертної ради увійшли дев'ять провідних іноземних учених у галузі фізики високих енергій: С. Бертолуччі, Т. Густафсон, О. Ольшевський, Г. Трубніков, П. Крижань, Б. Шарков, О. Бондар, Д. Елліс, А. Сточчі.

Це один з небагатьох успішних прикладів залучення провідних іноземних учених до проведення експертизи конкурсних запитів на виконання науководослідних робіт за бюджетні кошти. Раніше така практика застосовувалася попередньою Державною ключовою лабораторією молекулярної та клітинної біології (*Урядовий портал* (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246558970&cat_id=24427642). – 2013. – 1.08).

Діяльність науково-дослідних установ

Сотрудничество Приазовского гостехуниверситета с градообразующими предприятиями становится более тесным. Ученые и производственники сейчас вместе рассматривают более 40 прикладных научных проблем технологии, энергосбережения и экологии, – сообщил ректор ПГТУ В. Волошин.

Очень активен в сфере преодоления природоохранных проблем МК «Азовсталь». «Таких темпов не знает сегодня ни один металлургический завод Украины, и ученый совет ПГТУ готов принимать в этом не менее активное участие», – подчеркнул он. Руководители ряда местных крупных предприятий уже ощутили пользу от периодического сотрудничества с учеными. В научных разработках ученых университета они разглядели инновации, необходимые для успешного, высокоэффективного развития промышленных производств. К примеру, в планах ПГТУ и ММК им. Ильича – создание совместной лаборатории по пылеугольному топливу.

В этом году ПГТУ выпустил 50 специалистов «на заказ», которые уже получили сертификаты на трудоустройство на меткомбинаты Группы «Метинвест» (*Ученые ПГТУ помогут металлургам в решении экологических проблем // Приазовский рабочий* (<http://www.pr.ua/news.php?new=26961>). – 2013. – 25.07).

Здобутки української археології

Вблизи с. Каменка Луганской области археологи раскопали древний металлургический завод. Он действовал здесь около 3 тыс. лет назад. «Мы раскопали целый каскад из четырех куполообразных печей, а это говорит о том, что на этих землях был настоящий заводской комплекс с технологической линией. Одна печь могла заменять другую или же все работали одновременно. И это в XIII–X вв. до н. э.», – говорит доцент ЛНУ им. Т. Шевченко К. Красильников.

Находка археологов заставит ученых пересмотреть некоторые факты об истории края. В частности, раньше всегда считалось, что Донбасс до нашей эры был малозаселенным и тут проживали в основном дикие кочевые племена. Наличие столь большого завода указывает на куда более развитую цивилизацию (*Луганск.info* (<http://news.lugansk.info/2013/lugansk/07002458.shtml>). – 2013. – 30.07).

* * *

Уникальный памятник истории – древнее захоронение, возраст которого около 3 тыс. лет, обнаружен в Днепропетровской области около

с. Недайвода. Найдены удивительные артефакты, например, 4-метровая гранитная стена с изображением человеческого лица. Под стеной обнаружили скелет, очевидно, жреца. Кроме того, была обнаружена огромная гранитная глыба, служившая, вероятно, жертвенным камнем, а также фрагменты лепной посуды, части амфор, возможно, скифского периода.

Еще одна необычная находка – захоронение 12-летнего мальчика, обложенное камнями разных пород в виде змеи. Специалисты теряются в догадках, кто этот ребёнок, похороненный в сакральном месте. Археологический объект найден случайно при проведении археологической экспертизы для строительства гранитного карьера. Напомним, что Днепропетровская область занимает первое место в Украине по количеству археологических памятников, которых насчитывается 12 тыс. (*SiteUA.org* (<http://siteua.org/n/507099>). – 2013. – 31.07).

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

Крюківський вагонобудівний завод (КВБЗ), український виробник потягів, представив свою продукцію Нацпроекті «Повітряний експрес». За підсумками тестування учасникам був представлений звіт, який продемонстрував відповідність потягу технічним параметрам Нацпроекті «Повітряний експрес» і зафіксував основні технічні показники електропотягу.

Голова правління, директор Крюківського МБЗ Є. Хворост повідомив: «Вибір українського варіанту електропотягу для Нацпроекті забезпечить конкурентноспроможну вартість рухомого складу та, відповідно, проїзного квитка для пасажирів. Оскільки фінансування проекту здійснює ЕксімБанк Китаю, ми готові залучати китайських виробників до постачання окремого обладнання».

Енергоспоживання електропотягу становить близько 2 МВт, що запобігає надлишковим витратам Нацпроекті та є значно економічнішим за аналоги, використовувані в Україні.

ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» є одним з найбільших і найстаріших виробників залізничного рухомого складу в Україні. Завод є високотехнологічним багатопрофільним підприємством з повним циклом виробництва – від генерування комерційної та технічної ідеї, до постачань готових виробів, підтвердженими сертифікатами якості ISO 9001 і AAR. Національний проект «Повітряний експрес» передбачає будівництво швидкісного залізничного пасажирського сполучення між ст. «Київ-Пасажирський» та Міжнародним аеропортом «Бориспіль».

Національний проект «Повітряний експрес» – це перший великий інфраструктурний об'єкт, що реалізується на окупній основі не за бюджетні кошти.

Нацпроект фінансується ЕксімБанком Китаю. Загальна вартість проекту 372 313,5 тис. дол. (*Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України* (<http://www.ukrproject.gov.ua/news/kryukivskii-vagonobudivnii-zavod-predstaviv-svoyu-produktsiyu-nat-sproektu-povitryanii-ekspres>)). – 2013. – 30.07).

* * *

Українські учені влітку зайнялися виробництвом електротранспорту: вони створюють не тільки автомобілі, а й електроцикли, а недавно сконструювали електротрактор. Розробками займається Інститут електродинаміки НАН України.

«Ми вже зробили дві «Таврії»: одна – гібрид, який працює і на бензині, і на електричестві, друга – чистий електромобіль. Обидві зараз їздять по вулицях Києва з номерами, як передбачено», – розповідає головний розробник лабораторії електромобілів інституту В. Павлов.

За його словами, було створено, також, електромобіль на основі «Ланоса», три електроцикла і навіть електротрактор. Останній вже випробували на відповідність міжнародним стандартам: трактор Т16 – не чистий електромобіль, а гібрид. Сам розробник їздить на такій «Таврії», підзаряджаючи її від розетки в гаражі.

Є ще один гібрид – «Соболь» (грузопасажирський електромобіль). По суті це вантажівка, причому зверху встановлено сонячна батарея, що дозволяє заряджати акумулятор і від сонця. Грузопідйомність такої машини – від 1 до 25 т. На «Соболі» встановлено спеціалізоване обладнання, яке дозволяє експлуатацію машини в трьох режимах живлення: електричестві, біодизелі і змішаному варіанті. Економія палива становить 30–40 %.

Зарядка в електромобілі хватить на 100–150 км. Литій-іонна батарея могла б протриматися і 400 км, але в Україні її не використовують – занадто дорого. Заряджати акумулятор можна від будь-якої розетки в 220 Вт. В перспективі можна сконструювати підзарядку від сонячної батареї, можна зробити так, щоб 80 % батареї заряджалося за півгодини – все це вже розроблено. На сьогодні підзарядка електромобіля від звичайної мережі займає шість–вісім годин. За межею на заправках це можна зробити за 20 хвилин, але в Україні такі послуги не надаються. Але електромобіль, незважаючи на маленький пробіг, в разі зменшує витрати на паливо: 100 км обійдеться всього в кілька гривень.

Павлов говорить, що вартість іноземного, наприклад, китайського електромобіля, може дійти до 50–70 тис. дол.

«В Україні ми могли б робити електромобілі, за ціною близько 10 тис. дол. (зараз середня вартість електромобіля у нас – 20 тис. дол.). Але українські розробки не фінансуються. Наприклад, зараз всі говорять про міському електробусі як про маршрутний таксі. Розробники писали листівку про роз-

работке электробуса еще в 2007 г. Но даже ответа не было. Если нас профинансируют, мы сделаем этот транспорт», – рассказывает разработчик.

Електромобили у нас начали делать задолго до распада СССР. «Первый электромобиль мы сделали еще в 1973 г., на основе “Запорожца”», – рассказал В. Павлов (*EastKorr – Восточный корреспондент* (<http://www.eastkorr.net/obshchestvo/ukrainskie-uchenye-sozdayut-unikalnye-avtomobili-foto>). – 2013. – 1.08).

* * *

У 2013 р. Київським національним університетом імені Тараса Шевченка в Державному науково-контрольному інституті біотехнології і штамів мікроорганізмів зареєстровано новий ветеринарний препарат «Мелавіт» зі стрес-протекторною дією. Препарат створено на основі меланіну – біологічно активної речовини, виділеної з антарктичних чорних дріжджів *Nadsoniela nigra* sp. X-1. Авторами розроблено екологічно безпечну технологію промислового отримання меланіну. Виробництво може бути необмежено масштабованим.

За ефективністю дії «Мелавіт» не поступається вже відомим препаратам. Більше того, він має ряд переваг, зокрема, це більш високий рівень фармакологічної активності, відсутність (IV клас) токсичності та менша собівартість готового препарату.

Потужну стрес-протекторну дію препарату «Мелавіт» уже перевірено в господарствах низки сільгосп підприємств, що спеціалізуються на розведенні свиней. У дослідних групах тварин, до кормів яких додавали препарат, по-перше, зафіксовано повну відсутність загибелі молодняка при відлученні від свиноматок, по-друге, тварини краще набирали вагу.

Надзвичайно високу активність меланіну, що входить до складу препарату «Мелавіт», учені пов'язують з екстремальними умовами існування вихідного штаму продуценту – чорних дріжджів *Nadsoniela nigra* sp. X-1. Адже останні висіяні зі зразків, зібраних на вертикальних скелях о. Галіндез (Українська антарктична станція «Академік Вернадський»), над яким знаходиться озонова діра. У результаті еволюції чорні дріжджі даних антарктичних екосистем, перебуваючи постійно під впливом потужної ультрафіолетової радіації, виробили здатність синтезувати меланін у значній кількості з унікальними антиоксидантними, радіо- та фотопротекторними властивостями. Тому серед відомих меланінів різноманітного походження найбільш активним є якраз меланін антарктичного походження.

Сьогодні, завдяки співпраці з НАНЦ українські вчені отримали великий обсяг інформації щодо унікальних властивостей та механізму дії меланіну, продуцентом якого є чорні дріжджі *Nadsoniela nigra* sp. X-1 (*Echorhiala nigra*). Науковці Інституту біології КНУ імені Тараса Шевченка виявили нові механізми цитопротективної, стрес-протекторної та антипухлинної дії. Вони

дійшли висновку, що за ефективністю дії цей меланін не поступається відомим фармацевтичним препаратам з цитопротективною, стрес-адаптогенною, противиразковою та протипухлинною дією. Більше того: він має ряд переваг над вказаними препаратами, що робить його перспективною субстанцією для фармацевтичної промисловості.

Наявний комплекс результатів експериментальних досліджень (терапевтичні властивості, механізм дії), а також нагальна потреба фармакологічного ринку в ефективних цитопротективних, стрес-адаптогенних та антипухлинних засобах – усі перераховані фактори є мотивами якнайскорішого завершення розпочатих науковцями доклінічних випробувань меланіну з метою реєстрації препарату як лікарського засобу для людей (*Урядовий портал* (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246557869&cat_id=244277212)). – 2013. – 31.07).

* * *

Нацпроект «Зерно України» презентував перший український комбайн виробництва всесвітньо відомої компанії CLAAS. 1 серпня 2013 р., на Херсонському машинобудівному заводі (ХМЗ) відбулася презентація першого в Україні зернозбирального комбайну «Скіф ТУКАНО – 440». Комбайн був зібраний спільними зусиллями Херсонського машинобудівного заводу та компанії CLAAS у рамках Національного проекту «Зерно України».

14 червня, під час першої урядової міжнародної бізнес-конференції ABC: Ukraine&Partners, у рамках Національного проекту «Зерно України» Держінвестпроект і німецька машинобудівна компанія CLAAS підписали меморандум про співпрацю. «Модернізація парку зернозбиральної техніки у співпраці з компанією CLAAS і Херсонським машинобудівним заводом дозволить забезпечити потреби с/г виробників у якісній техніці, допоможе збільшити валове виробництво зерна до 7 млн т/р., і, водночас, зменшить втрати зерна під час його збирання, – наголосив керівник Департаменту нацпроектів Ю. Гусєв.

Голова правління ТОВ НВП «Херсонський машинобудівний завод» О. Олійник запевнив, що наступним етапом співпраці із компанією CLAAS буде початок експорту українських комплектуючих елементів для сільськогосподарської техніки, яку вироблятимуть на базі ХМЗ.

Національний проект «Зерно України» – модернізація галузі зерновиробництва та нарощування її експортного потенціалу. Мета проекту: збільшення виробництва зерна до 80 млн т, підвищення конкурентоспроможності сільського господарства шляхом забезпечення якісного, ефективного виробництва, збирання, доробки, зберігання зернових і технічних культур з використанням новітньої техніки та обладнання. Партнер Нацпроекту – міжнародна машинобудівна компанія CLAAS . Компанія CLAAS – міжнародна машинобудівна компанія, лідер серед виробників сільськогосподарської техніки. Ком-

панія має 14 заводів у Європі, Азії та Америці, на яких працює понад 8 тис. осіб. До продукції CLAAS входять зерно- та кормозбиральні комбайни, трактори, прес-підбирачі, кормові машини, телескопічні навантажувачі (*Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України* (<http://www.ukrproject.gov.ua/news/natsproekt-zerno-ukraini-prezentuvav-pershii-ukrainskii-kombain-virobnitstva-vsesvitnovidomoi-k>)). – 2013. – 1.08).

Новітні технології для харчової промисловості

Учений С. Савинский изобрел и запатентовал бутылку, которая позволяет продлить срок годности соков, не используя при этом консервантов.

Речь идет о пластиковой бутылке с двумя отделениями – для дистиллированной воды и сиропа, которые смешиваются только после открытия бутылки: пробка пробивает мембрану, и таким образом напиток готовится непосредственно перед употреблением. С. Савинский – бывший генеральный директор предприятия «Консюмерс-Стекло-Заря», баллотировался на пост мэра г. Ровно, а сейчас основал в Киеве собственное частное предприятие и занимается изобретательством.

По словам С. Савинского, идея создания двухкамерной бутылки – родом из Советского Союза, а точнее – наследница автоматов по продаже газированной воды с сиропом, которые когда-то пользовались всеобщей популярностью и были во множестве установлены во всех больших и маленьких городах страны.

Сейчас разведенные водой соки, чтобы они дольше хранились и не портились, защищают термообработкой или добавлением химических веществ, – рассказывает изобретатель. Такие напитки вредны для здоровья человека. А мы берем сгущенный обезжиренный сок, то есть концентрат, который используют и другие производители напитков, но дальше процесс приготовления отличается: отдельно подготовленная вода смешивается с соковым концентратом прямо в бутылке непосредственно перед употреблением. Ученый рассказывает, что почти одновременно с ним зарегистрировала подобное изобретение американская фирма Yoli. Однако между этими двумя изобретениями есть существенная разница: украинскую бутылку можно открыть немытыми руками и выпить ее содержимое, не опасаясь, что микробы попадут на край бутылки и в напиток. А у американской бутылки пробка состоит из нескольких компонентов – она не цельная, и это неудобно (*vlasti.net* (<http://vlasti.net/news/171221>)). – 2013. – 30.07).

Енергоощадні технології

В рамках реалізації державної програми підтримки економіки, а також Регіональної програми розвитку внутрішньої кооперації на 2013–2017 роки в Луганській облдержадміністрації 23 липня 2013 р. в режимі відеоконференцзв'язу відбулося засідання по питаннях впровадження державного інвестиційного проекту модернізації зовнішнього освітлення міст Луганської області. В заході брала участь керівництво компанії-оператора електрифікації – ПАО «Національна акціонерна компанія «Укрсветолизинг».

Річ йде про механізм, зокрема, фінансовий, але й технічний – як зробити так, щоб вулиці наших населених пунктів дійсно були світлими, щоб освітлення було економічним, щоб знизити витрати на освітлення. В найближчий час планується підписати Меморандум про співпрацю в цій сфері між Луганською облдержадміністрацією і публічним акціонерним товариством «Національна акціонерна компанія «Укрсветолизинг». Згідно цього документа «Укрсветолизинг», зокрема, буде надавати на договірних умовах методологічні, технічні, технологічні, інформаційні, консалтингові і інжинірингові послуги по реконструкції діючих систем освітлення з використанням складних світодиодних систем на об'єктах Луганської області (*Луганська обласна державна адміністрація* (http://www.loga.gov.ua/oda/press/news/2013/07/23/news_53453.html). – 2013. – 23.07).

Інформаційно-комунікаційні технології

Українці розробили вспышку для підсвічування знімків iPhone.

На платформі соціальних інвестицій Kickstarter стартовала збірка коштів на випуск потужної портативної LED-вспышки під назвою iblazr. Пристрій забезпечує якісні знімки для iOS- і Android-пристроїв в умовах слабкої освітленості.

Гаджет придумав киянин В. Тисленко. Під його керівництвом команда розробників працювала майже рік, вдосконалюючи пристрій, тепер йому потрібно 58 тис. дол., щоб налаштувати масове виробництво. Розв'язано було звернутися на західний ринок і розпочати кампанію на Kickstarter.

Пристрій вставляється в 3,5-миліметровий роз'єм для навушників і синхронізується з затвором камери. Зарядку акумулятора смартфона iblazr не потребує, використовуючи власний акумулятор. Підсвічувати можна знімки як з основної, так і з фронтальної камери. В корпус вспышки вбудовано чотири світодиоди. Підзаряджається гаджет по USB, в процесі зарядки його

можно использовать как настольную лампу. Также он работает как фонарик. Зарядки в iblazr должно хватать приблизительно на тысячу снимков. Как можно понять из названия, разработчики изначально заглаживали iblazr под работу с iPhone и iPad, однако впоследствии они научили «умную» вспышку работать и с Android-девайсами. В настоящее время приложение iblazr работает с iPhone 4 и старше, iPad 2 и старше, Galaxy S III и S4 и с HTC One X. Толщина устройства составляет 10 мм. Всего за несколько дней разработчики практически полностью собрали необходимую сумму (*Ирма-факс* (<http://irtafax.com.ua/news/2013/07/2013-07-31-42.html>). – 2013. – 31.07).

Розробки та дослідження для агропромислового комплексу і харчової промисловості

Унікальна особистість, визнана агрономічною спільнотою як в Україні, так і за кордоном, – доктор сільськогосподарських наук, професор, заслужений діяч науки й техніки України А. Малієнко. Він розробив концепцію і перспективні технології обробітку ґрунту, спрямовані на суттєве підвищення коефіцієнту використання ґрунтової вологи, обмеження процесів ерозії, підвищення продуктивності посівів за мінімальних виробничих витрат.

Загальна технологічна схема базується на численних експериментальних даних лабораторії обробітку ґрунту ННЦ «Інститут землеробства НААН», що говорить про значну позитивну роль грудкувато-блокової структури ґрунту для отримання максимальної продуктивності польових культур, особливо прояву посушливих умов. Дані польових і виробничих дослідів підтверджують можливість підвищення продуктивності культур від 10–20 до 200 % залежно від перебігу погодних умов.

Розроблена концепція реалізується в різних технологічних схемах. Основною є схема двохфазового обробітку, яка найраціональніше реалізується з посівом озимих колосових культур. Перша її фаза включає мінімальний обробіток ґрунту перед сівбою, або так званий нульовий обробіток. Друга – це післяпосівне суцільне розпушування посіву на глибину від 16–18 до 35–38 см у фазу кущення. Розпушення виконується робочим органом певної геометричної форми, що забезпечує мінімальне зрідження посіву (до 10 %) і розподіл ґрунту на крупні блоки із системою тріщин. Останні обумовлюють провальну водопроникність ґрунту і виведення більшої частини вологи опадів з поверхневої зони випаровування в нижню зону кореневмісного шару.

Технологічні вирощування ярих культур саме відрізняються від таких, що застосовуються в озимих, але у зв'язку з тим, що захід здійснюється за нарощення температури повітря, то проводити його краще після проростання насіння до появи сходів.

Вимагає перевірки технологія поєднання так званого нульового обробітку із залишенням мутьчі післязбиральних решток зі штучним формуванням тріщинуватості ґрунту на значну глибину в зяблевому циклі. Навесні здійснюється сівба з мінімальним порушенням системи вертикальних тріщин, створених восени. Така технологічна схема буде перспективною в степу.

Дослідження останніх років свідчать про те, що багатівікова практика створення щільного насінневого ложа для отримання дружних сходів працює на врожай на стартовому етапі розвитку рослин і проти нього протягом подальшої вегетації культур. Тому розробник наполягає, що існуючу технологічну практику слід змінювати як в Україні, так і в аграрному виробництві всього світу (*Вергунов В. «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» або Чим живе аграрна академічна наука сьогодні // Вечірня Полтава (www.vechirka.pl.ua/articles/2013/7/24/85589380/). – 2013. – 24.07. – № 30).*

Питання екології та уникнення техногенних катастроф

Акваторію в районі Севастополя від мису Сарич до мису Херсонес потрібно оголосити заповідником на зимовий час. Так вважають співробітники Інституту біології південних морів (ІнБПМ) і Севастопольського дельфінарію. Відповідні пропозиції вони в черговий раз подали до Міністерства екології України.

Це унікальна акваторія, у якій протягом року нереститься риба, а взимку збираються сотні дельфінів. Учені поки що до кінця не розуміють, що приваблює ссавців окрім корму, але припускають, що дельфіни припливають до Севастополя не лише злучатися. «Це унікальне явище в масштабах Чорного моря. Потрібно обов'язково в некурортний сезон звільнити цю акваторію від рибальських човнів, щоб дельфіни відчували там себе вільно. Це сприятиме збільшенню їх популяції», – говорить співробітниця дельфінарію Р. Козунова (*Освітній портал (http://www.osvita.org.ua/news/72272.html). – 2013. – 24.07).*

* * *

Одесские ученые уверены, что Куяльник гибнет не столько из-за засухи и изменения климата, сколько в результате деятельности человека. Об этом заявил ректор Одесского государственного экологического университета С. Степаненко. Как отметил ректор, гибель лимана происходит из-за действий человека. По мнению ученого, уникальный водоем обмелел из-за заводей и прудов, которые искусственно создали на реке Большой Куяльник, чтобы разводил рыбу и вести иную хозяйственную деятельность. «Малые реки, питающие лиман, высохли из-за бездумной и усиливающейся с середины прошлого века деятельности человека. К примеру, исправление русла речки Большой Куяльник, а также незаконный отбор воды с малых рек для создания за-

пруд и ставков», – заявил С. Степаненко. Ученый также добавил, что таких малых водоемов на реке уже более 140, что забирает около 70 % воды с реки.

Добавим, что в ОГА видят основным путем спасения одесского «Мертвого моря» не расчистку русла и уборку дамб, а строительство трубопровода из Черного моря (*Гибель одесского «Мертвого моря»: Ученые назвали виновных // Репортер* (<http://www.reporter.com.ua/news/4zr/>). – 2013. – 24.07).

* * *

Упродовж двох років працівники НПП «Синевир» разом з науковими працівниками Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України вивчають території лісів національного парку на виявлення букових пралісів. Цього року науковці працювали двома групами протягом 10 днів і здійснили 20 експедицій. Мета досліджень – вивчити та описати букові природні ліси, які мають цінність пралісів. Результатом роботи стане включення наших пралісів до списку світової спадщини ЮНЕСКО.

Праліси національного парку «Синевир» були відомі тривалий час лише працівникам установи, а питання про їх дослідження порушувалося у 2005 р. Загальна площа пралісів 6111 га, із них 2627 га – букові праліси.

Хоча рослинні угруповання, що утворюють праліси, є типовими, проте їх небагато. Та вони добре збереглися в первозданному стані, оскільки жодного разу їх не чіпали людські руки. Відкрили науковці і дещо нове для себе. «Ми ніколи не чули, щоб бук, який зростає на висоті 1350 м повноцінно формував стовбур в діаметрі 1,5 м. Це – феномен, адже там взагалі інші умови і зазвичай такий бук зустрічається на висоті до 1200 м», – розповідає доктор біологічних наук Д. Дубина.

Паралельно з дослідженням пралісів, науковці вивчали рідкісні та фонкові види флори НПП «Синевир». «Результатом нашої роботи стане кінцеве визначення та визнання територій природних букових лісів з виділенням квазіпралісових та пралісових екосистем, а також створення колекційної науково-дослідної ділянки рідкісних зникаючих та червонокнижних видів флори Українських Карпат, – розповідає заступник директора з наукової роботи Ю. Тюх (*Інформаційно-аналітичний сайт Zaholovok.com.ua* (<http://zaholovok.com.ua/20-ekspeditsii-proveli-naukovtsi-vivchayuchi-zakarpatski-pralisi>). – 2013. – 1.08).

Наукові видання

В. Власов, доктор економічних і сільськогосподарських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, продовжує дивувати Україну та світ новими відкриттями на ниві науки. Нещодавно він прославив державу у світовому фаховому середовищі як фундатор нової теорії міжнародної торгівлі – теорії глобалізаційного впливу.

В. Власов презентував першу у світі двотомну монографію з історії становлення й розвитку нової меганауки глобалістики («Глобалістика: історія, теорія»). Її провели ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН» та Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН за участі фахівців НАН України, НААН, НАПН України, а також Міністерства освіти та науки України, Мінагрополітики України і представників засобів масової інформації. Високу професійну оцінку зробленому В. Власовим для світової науки висловили академік НАН України О. Білорус і Ю. Щербак, член-кореспондент НААН В. Вергунов, народний депутат України, член-кореспондент НААН І. Кириленко, академіки НААН Герой України П. Саблук і Ю. Лупенко та ін. Своє вітання з такої визначної події надіслав міністр аграрної політики та продовольства України, член-кореспондент НААН М. Присяжнюк.

Нині людство є свідком дивовижного явища – народження нової науки глобалістики, яка зусиллями сотень дослідників багатьох країн світу набуває зримих рис меганауки, вбираючи в себе методологію філософії, історії, економіки, соціології, політики, інформатики, екології, ноосферизму тощо і водночас формує свою особливу методологію для оцінки й аналізу процесів глобалізації, що охопили всі сторони життя людини.

У першому томі привертають увагу матеріали, присвячені генезі поняття «глобалізація», еволюції поглядів на глобальні трансформації на планеті, формуванню глобалізму, антиглобалізму та альтерглобалізму, обґрунтуванню появи нової меганауки – глобалістики та її методичних основ. Фактично цей розділ є посібником для тих, хто хоче знати, що таке глобалізація та глобалістика, і бажаючих займатися науковими пошуками у цій сфері. Підсумовуючи свої дослідження, В. Власов структурував погляди вітчизняних і закордонних дослідників від того, що глобалізації просто не існує, і до того, що це результат історичного розвитку суспільства.

Проблеми періодизації глобалізації згідно з аналізом ученого базуються на двох підходах – історичному та економічному.

1. Глобалізаційні процеси розпочалися з перших кроків людини з центрів цивілізації за їх межі незалежно від того, чи то було освоєння нічиїх земель, чи завоювання чужих територій, чи з пізнавальною метою пошуку межі Ойкумени.

2. Історична періодизація глобалізації тісно пов'язана з розвитком і поширенням економічного простору людства й технологій.

3. Розвиток глобалізаційних процесів відбувається хвилеподібно з виходами на вершини і поступовим затуханням хвилі для початку нового підйому.

4. Прискорений у XX–XXI ст. розвиток наукових технологій, розуміння того, що людство єдине і планета у нас одна, приводить до того, що хвилі глобалізаційних процесів стають все коротшими, ставлячи перед людством завдання об'єднання своїх зусиль в умовах життя у глобальному світі.

Автор також навів оцінку діяльності ООН з розвитку людства при аналізі всіх «доповідей», починаючи з 1990 р., від формування концепції та методо-

логії виміру людського потенціалу до «сталого розвитку та рівних можливостей на краще майбутнє для всіх» з обґрунтуванням періодизації діяльності ООН у цій сфері.

Не менш захоплююче висвітлено історію створення Римського клубу й основних його «доповідей» від першої, яка приголомшила світ – «Межі зростання» – і містила оцінку стану розвитку людства, окреслила основні глобальні проблеми, які необхідно вирішувати для потреб розвитку людства. Проведений аналіз інших «доповідей», що привернули увагу політиків, керівників держав, дослідників, пересічних громадян щодо глобальних проблем, і на фоні Евересту дифірабів на адресу діяльності Римського клубу наведено матеріали нищівної критики з боку кадрового офіцера розвідки Дж. Колемана, який вважає, що у світі діє потужна група людей, відповідальних перед так званим «Комітетом 300», що займається дестабілізацією у світі, плануванням і реалізацією військових дій, а Римський клуб – це офіційне прикриття організації змовників, англо-американських фашистів і старих родин «Чорної аристократії Європи». При цьому «Рух зелених» виник за підтримки Римського клубу з метою загальмувати й повернути назад промисловий розвиток країн, що розвиваються. У свою чергу український журналіст А. Ваджра вважає, що реалізація ідеї «нульового зростання» Римського клубу керується західною олігархією, яка створила «Новий світовий порядок», при формуванні умов для консервування злиденності й убогості незахідного світу заради того, щоб розвивалася та збагачувалася західна цивілізація.

У цілому аналіз досліджень західних глобалістів, за оцінкою В. Власова, показав, що на Заході існує кілька підходів: геополітичний, цивілізаційний, історичний, соціологічний, економічний, екологічний, політологічний. Водночас показано, що серед західних дослідників поширені думки як щодо сумнівів у глобалізації (П. Герст, Г. Томпсон), необхідності її захисту (Дж. Бхагваті), що глобалізація – не національний, а класовий проект (У. Робінсон) або повтор минулого при визволенні від руйнівних і жорстких помилок радянського й німецького націонал-соціалізму (Б. Ліндсі).

Спільною рисою українських і російських дослідників є введення у глобалістику низки нових понять і законів, пропонування розвитку нових наук – міології (М. Біляєв), лімології (І. Гладій) і «мироведення» (М. Шепелев).

Автор, розкривши широку панораму поглядів на глобалізацію вітчизняних і зарубіжних дослідників, яке, на його думку, з одного боку, є свідченням того, що нині людство, як казковий герой, стоїть на роздоріжжі перед каменем, на якому не написано, яким шляхом іти і що його очікує, а з іншого – широкий загал видатних дослідників світу, розділених кордонами, простором і, але об'єднаних спільним наміром знайти цей шлях, докладає гігантських зусиль для визначення – Що робити? Яким шляхом іти? – щоб об'єднати людство в його подальшому розквіті та самозбереженні.

У ньому також докладно висвітлено внесок українських учених-глобалістів на чолі з академіком О. Білорусом та їх переконання щодо майбутнього України в глобальних інтеграційних процесах у контексті еволюції галузевої світової наукової думки (*Вергунов В. «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» або Чим живе аграрна академічна наука сьогодні // Вечірня Полтава (www.vechirka.pl.ua/articles/2013/7/24/85589380/). – 2013. – 24.07. – № 30).*

* * *

В інформаційну епоху посилюється вагомість бухгалтерського обліку, фінансової звітності в позиціонуванні економічних переваг. Бухгалтерський облік, як своєрідна мова бізнесу, стає складовою національної безпеки та стратегії нав'язування цінностей у глобальному вимірі.

Доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН В. Жук написав монографію «Основи інституціональної теорії бухгалтерського учета». Як і властиво теорії, у праці обґрунтовано базові положення для проведення дієвої політики України в глобальній стратегії нав'язування цінностей. Заслуговує на увагу фундаментальність розв'язання автором проблеми трансакційних витрат у країнах, що розвиваються. Для бізнесу вони породжуються інституціональним середовищем.

В Україні більшість трансакційних витрат є проблемними, породженими недосконалими, спотвореними інститутами. Сьогодні вітчизняна влада та економічна наука керуються в оцінці сприятливості національного економічного середовища дослідженнями світових організацій, консалтингових структур замість того, щоб розбудувати власний облік трансакційних витрат для виявлення та усунення проблемних інститутів.

Наукова праця «Основи інституціональної теорії бухгалтерського учета» має й інші базові положення і рекомендації. Вона буде корисною всім, хто цікавиться сучасною економічною думкою, налаштований на відстоювання національних інтересів у глобальній стратегії нав'язування цінностей (*Вергунов В. «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» або Чим живе аграрна академічна наука сьогодні // Вечірня Полтава (www.vechirka.pl.ua/articles/2013/7/24/85589380/). – 2013. – 24.07. – № 30).*

Наука і влада

Під час робочої зустрічі голови Київської облдержадміністрації А. Присяжнюка та віце-президента Національної академії правових наук України В. Тихого відбулося підписання угоди про співробітництво між Київської обласною державною адміністрацією та регіональним цент-

ром Національної академії правових наук України у сфері наукового співробітництва.

Згідно з документом передбачено створення спільних груп з питань напрацювання науково-методичних розробок щодо вдосконалення правового регулювання, розвитку та функціонування Київської області, сприяння науковому забезпеченню з реалізації демократичних принципів у системі управління, а також розвитку місцевого самоврядування та захисту конституційних прав територіальних громад (*Київська обласна державна адміністрація (http://www.kyiv-obl.gov.ua/news/url/na_kijivschini_pidpisali_ugodu_pro_naukove_spirobinitstvo). – 2013. – 1.08*).

Проблеми інформатизації

Матеріали Міжнародної наукової конференції «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.)

Г. Булахова, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Бібліотеки в соціальних мережах та блогосфері як засіб рекламування

У статті розглядається представлення бібліотек у соціальних мережах, активне використання соціальних мереж як засобу рекламування бібліотечної інформації.

Ключові слова: бібліотека, реклама, соціальна мережа, онлайніві соціальні мережі, блог, Twitter, «ВКонтакте», Facebook.

Реформування організації бібліотечної діяльності з використанням усіх сучасних електронних технологій дає змогу бібліотекам залишатися затребуваними інформаційними центрами в умовах постійно зростаючих суспільних інформаційних потреб.

Якщо бібліотека хоче бути сучасною та орієнтованою на користувача, вона повинна звернути увагу на соціальні медіа та роботу в них. На сьогодні соціальні мережі відіграють дуже важливу роль – послугами Інтернету користується кожен третій українець. Останнім часом кількість користувачів національних і міжнародних соцмереж стрімко зростає (за прогнозом на 2013 р. – від 4 % зростання для арабських країн, до 20 % для країн, що розвиваються) [1].

Відома американська дослідницька організація Pew Research Center опублікувала чергове дослідження на тему: «Сайти соціальних мереж та наше життя» (Social networking sites and our lives), у якому йде мова про вплив соціальних мереж на життя різних верств населення. Адже за статистикою з 2008 р. кількість користувачів у соціальних мереж збільшилась удвічі, а вік учасників також став набагато старшим. В опитуванні взяли участь представники різних професій та соціального статусу: лікарі, юристи, вчителі, програмісти і, навіть, конгресмени. У результаті дослідження, виявилось, що ті, хто активно спілкується в соцмережах, схильні більше довіряти оточуючим людям, більше цікавляться громадсько-політичними та суспільними питаннями і як це не дивно, мережа контактів-друзів у реалі в них більша, ніж у тих, хто не використовує сайти соцмереж [2].

Для бібліотек соціальні мережі є центром діалогу з користувачами, які самі вирішують, який контент їм використовувати. У цьому середовищі можуть бути рівні як великі потужні бібліотеки, так і бібліотеки невеликих міст та сіл. Адже бібліотека – це не тільки книги, у першу чергу це – люди. Для того, аби знайти нових користувачів і не втратити старих, потрібно залучати їх до спілкування та співробітництва в соціальних мережах.

Отже, на сучасному етапі особливого значення набуває представництво у віртуальному просторі бібліотечних установ як сучасних інформаційних центрів, що виступають одним з базових елементів формування інформаційного суспільства. Представництво бібліотек у віртуальному просторі здійснюється через спеціалізовані інтернет-сайти, які є характерною ознакою трансформації існуючої системи бібліотечного обслуговування та функціонування яких створює умови для відповідності діяльності бібліотек новим суспільним потребам.

Теоретичні та практичні аспекти представлення бібліотек в інтернет-просторі активно досліджуються вітчизняними та закордонними науковцями. Так, окремі аспекти діяльності бібліотек в електронному середовищі досліджували І. Давидова, М. Дворкіна, В. Ільганаєва, Л. Костенко, М. Слободяник, В. Степанова, І. Сусллова, А. Чачко, Я. Шрайберг. Особливості використання соціальних медіа в роботі бібліотек досліджували М. Самсонов, Л. Чуприна, Ю. Якименко. Аналіз російської бібліотечної блогосфери здійснили Л. Брюхова, В. Виноградова та ін.

Науковці «соціальною мережею» називають платформу, онлайн-сервіс або веб-сайт, які призначені для побудови, відображення та організації соціальних взаємовідносин, візуалізацією яких є соціальні графи.

У ненауковому значенні цього слова «соціальна мережа» – це співтовариство людей, які пов'язані спільними інтересами, справою або іншими причинами для безпосереднього спілкування.

Фахівці розглядають «соціальні мережі» як віртуальний майданчик для синергії користувачів у певній групі. Теоретично соціальною мережею можна

вважати будь-яку онлайн-спільноту, учасники якої обмінюються інформацією й беруть активну участь в обговоренні певної теми. Наприклад, подібна соціальна мережа створюється за допомогою інтернет-технології «блог». За допомогою сучасних соціальних мереж можна шукати співробітників, читати їхні рекомендації, займатися пошуком роботи тощо [3].

Таким чином можна стверджувати, що соціальна мережа виступає як поєднання електронних технологій як засобу комунікацій та, відповідно, зв'язків між особами й спільнотами, об'єднаних спільними інтересами. Вона є перспективним засобом для реклами бібліотечної діяльності, бібліотечних сервісів, бібліотечних установ. Нагадаємо, соціальні мережі виникли внаслідок поширення сервісів Web 2.0 як сервісів з більшими можливостями для взаємодії й комунікації – маркетингові рішення, що дають можливість змінити принципи просування на ринок певного контенту бібліотечних послуг та зменшити витрати на них. Багато в чому це стає можливим завдяки створенню інтерактивних зв'язків між виробником продукції (інформації) та її користувачем. Синергетичність цього спілкування дає змогу в кілька разів збільшити ефективність використання інформації, у тому числі й у бібліотечному середовищі, що значно стимулює значення позитивного іміджу бібліотек як технічно розвинутого механізму керування знаннями.

Отже, Web 2.0 надає нові маркетингові рішення, що дають можливість змінити принципи просування на ринок певного контенту бібліотечних послуг та зменшити витрати на них. Багато в чому це стає можливим завдяки створенню інтерактивних зв'язків між виробником продукції (інформації) та її користувачем. Синергетичність цього спілкування дає змогу в кілька разів збільшити ефективність використання інформації, у тому числі й у бібліотечному середовищі, що значно стимулює значення позитивного іміджу бібліотек як технічно розвинутого механізму керування знаннями.

Пізніше у 2006 р. ідеї Web 2.0 були озвучені в концепції терміна «Бібліотека 2.0» і з'явилися в блозі Library Crunch M. Keccci. Він зазначає, що головна мета Бібліотеки 2.0 це покращення комунікації з користувачами та спрямування їх до потрібних матеріалів, запропонувавши допомогу через звичні для них канали [5].

Як стверджують науковці, «Бібліотека 2.0» – це стимуляція участі користувачів у житті бібліотечних співтовариств шляхом повідомлення своєї думки як про ресурси, які вони вже використовували, так і про нові, до яких вони хотіли б отримати доступ.

Більшість авторів, чії праці присвячені новим бібліотечним сервісам, сходяться на думці, що послуги, реалізовані бібліотеками в електронному середовищі та адресовані широкому колу віддалених користувачів, можуть й повинні розвиватися і в змістовному плані, і в плані застосування нових технологій, можливих у рамках «Бібліотеки 2.0» (соціальні мережі, вікі, блоги, RSS-формат) [6].

Очевидно, що на сьогодні бібліотекам для просування своєї діяльності недостатньо одного лише сайту, потрібні додаткові засоби інформування, зокрема й менш офіційні та формальні.

Останнім часом дедалі більше бібліотек створює свої сторінки в соціальних мережах. Зокрема, більшість зарубіжних та вітчизняних бібліотечних

установ представлені у Twitter, Facebook, Flickr, Blogspot, «ВКонтакте» та ін. Водночас це переконує в тому, що інструменти соціальних мереж допомагають доносити інформацію до користувачів у дуже зручний спосіб, а також рекламувати діяльність бібліотеки.

Представлення бібліотеки в соціальних мережах дає змогу оперативного повідомити великій аудиторії про надходження нових видань, заплановані заходи та поширити цю інформацію далі. Іншими словами, це – майданчик для реклами бібліотек і послуг.

Багато бібліотек успішно рекламують свої ресурси й послуги, і це не дивно, що бібліотекарі починають заповнювати своїми блогами віртуальний світ. Адже блог – це спосіб реклами бібліотек та її сервісів.

На сьогодні найвідомішими спеціалізованими блог-платформами є Blogger, Livejournal.com, Flickr, YouTube, Yahoo Podcasts

Розглянемо що таке блог. Перші бібліотечні блоги в Україні з'явилися у 2009 р., у Росії – у 2007 р. за кордоном – у 1998 р. Блог – це персональний сайт, що дає змогу вести текстові записи з використанням мультимедійних елементів. Він являє собою онлайн-щоденник, у якому у зворотному хронологічному порядку опубліковано записи. Великою особливістю блогу є те, що користувачі можуть публікувати свої коментарі до повідомлень, що робить блог унікальним інтерактивним ресурсом. Інтерактивність, тобто можливість для читачів залишати свої ремарки, є відмінною рисою персональних сайтів покоління Web 2.0.

Водночас бібліотекарі дуже часто використовують блог як простий інструмент для публікації новин бібліотечного світу. Наприклад, одним з перших у російськомовному Інтернеті з'явився блог бібліотекарів Білорусі. Користувачі цього блогу – здебільшого професійне співтовариство. Інший блог «Миша бібліотечна» також є прикладом блогу професійного спілкування, де представлені здебільшого професійні матеріали, переклади цікавих публікацій, піднімаються питання на дискусійні теми.

Також бібліотеки почали більше рекламувати свою присутність у соціальних мережах, зокрема за допомогою зовнішньої реклами, видавати посібники й методички з ресурсів Web 2.0. Американський бібліотекар-блогер Девід Лі Кінг пропонує піти навіть далі й розмістити позначки «Ми у Facebook» або «Читайте нас у Twitter» у приміщенні бібліотеки [7].

Блог також є новим маркетинговим інструментом, що дає змогу знайти нового потенційного користувача. Блог відрізняється від стандартного новинного сайту тим, що дає можливість підписатися на новинні потоки. Таким чином, не відвідуючи щодня сотні сторінок, можна завжди володіти інформацією. Водночас це має і зворотний ефект: як тільки з'явиться цікава публікація – на сайт обов'язково прийдуть, і підвищиться віддача від використання електронних ресурсів, відвідуваність сайту й можливість залучити користувача до традиційних послуг [8].

На інформаційно-довідковому порталі LIBRARY.RU зібрано посилання на 77 блогів бібліотечної тематики. Наприклад, особисті блоги ведуть і підтримують Сverdловська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Белінського, Державна універсальна наукова бібліотека Красноярського краю, Національна бібліотека Республіки Білорусь, Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека та ін. [8].

Таким чином, блог зарекомендував себе як ефективний інструмент міжпрофесійного спілкування, що сприяє особовому професійному зростанню й вдосконаленню, дає можливість самовираження, стимулюючи творчу активність.

У 2012 р. соцмережі вже використовують нові види реклами, адже нав'язлива графічна реклама (особливо банерна) поступово відходить у минуле.

На сьогодні існує багато підходів до класифікації блогів. За знаковою характеристикою інформації виділяють текстові, музичні, фотоблоги, відеоблоги й підкасти (блоги звукових файлів, онлайн-радіожурналістика). За тематикою і цільовою спрямованістю блоги поділяють на політичні, наукові, освітні, розважальні, творчі, спеціалізовані блоги новин, бізнес-блоги тощо. Значна частина блогів є особистими журналами користувачів Інтернету й не має чіткої тематики [9].

Бібліотечна блогосфера, як зазначає Н. Волян, вирізняється розмаїттям тем, яскравою індивідуальністю, популярністю, оригінальністю контенту й креативністю. Так, одні бібліотечні блоги формуються для професійного спілкування, інші орієнтовані на читачів чи навіть на місцевих меценатів книгозбірні. Щороку кількість цих ресурсів зростає.

Відповідно до тематики змісту, цільового призначення, кількості посилань, можна сформувати так званий блог-рейтинг за такими напрямками:

1. Блоги про професійний розвиток і навчання (в основному орієнтовані на академічну освіту). Наприклад, Libr.Net (методичний блог Рівненської державної обласної бібліотеки), «Бібліоконтинент Вінниччина» (Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тимірязева), «Методист бібліотеки» (блог науково-методичного відділу Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка), «Бібліотечний автобаз» (програма «Бібліоміст»), «Бібліоміст Івано-Франківськ» та ін. У цих блогах акцентується увага на важливих для бібліотек заходах, акціях, подаються звіти про проведену методичну роботу, інформація про досягнення в галузі медіатехнологій, пропонуються для обговорення проблемні питання бібліотечної роботи тощо.

2. Блоги шкільних бібліотекарів, які прагнуть спілкуватися з колегами, учителями, технологами. Містять рекомендації і рецензії на книги.

3. Блоги вчителів і бібліотекарів. Адресовані вчителям і шкільним бібліотекарям. Досліджуються точки перетину шкіл, бібліотек і технологій.

4. Блоги про новинки галузі. Розкривають актуальні проблеми бібліотечної практики, тенденції розвитку бібліотечної справи, пропонують новини, різні думки, добірки книг.

5. Блоги для технічно-орієнтованих бібліотек: про технології в бібліотечній роботі, як використовувати різні інструменти й гаджети, щоб завжди бути сучасним, цікаво про майбутнє книг, рекомендації цифрового контенту (електронна та аудіокнига);

6. Блоги для дітей і підлітків: «Велике читання кращої дитячої літератури», акції «Дивись. Підключайся. Читай», відгуки на книги, рекомендації літератури для розвитку підліткової грамотності та огляди молодіжної літератури для дорослих. Наприклад, «Обушка» (блог Національної бібліотеки України для дітей), «Веб-спілкування. Етикет» (блог Державної бібліотеки України для юнацтва), «Вінницька центральна дитяча бібліотека», «Районна бібліотека ім. П. Усенка для дітей» ЦБС Дніпровського району м. Києва, «Бібліотечний блог для молоді Тернопілля» (блог Тернопільської обласної бібліотеки для молоді), «Маленький читай лик» (блог відділу обслуговування дошкільників і учнів 1–4 класів Національної бібліотеки України для дітей), «Чугуевская городская библиотека для детей».

7. Книжкові блоги про «велике читання» для себе. Нові назви, хороші рекомендації, нові літературні імена, відгуки фахівців та думки експертів, останні рецензії в сучасній літературі і відгуки молоді про наукову фантастику, нові імена в літературі, соціальних і філософських науках, краща художня і наукова література.

8. Різні (поза рейтингом). Про дизайн, інновації, нові медіа як кращий бібліотечний досвід. Зокрема, блоги, які розповідають все про систему Дьюї, популяризують комікси, пропонують гумор від бібліотекаря [10].

Упродовж 2011–2012 рр. відбувався Всеросійський конкурс бібліотечних блогів «Лучший библиотечный блог ... года» (<http://konkursbb.blogspot.ru/p/blog-page.html>). Мета – розширення й стимулювання активності бібліотек у соціальних медіа для досягнення нової якості взаємодії бібліотек з користувачами й задоволення їхніх інформаційних, освітніх, культурних та інших потреб у новому інформаційному середовищі.

В Україні вперше такий конкурс відбувся у 2011 р. «Зірки бібліотечної блогосфери-2011» (<http://www.bibliomist.org>) під девізом «Якщо читач не йде до бібліотеки – бібліотека йде до читача!» [11].

Отже, необхідно зазначити, що тема висвітлення рекламної діяльності в соціальних медіа на сьогодні є доволі актуальною. Бібліотечний блог – це, по-перше, залучення читача до інтерактивного спілкування; по-друге, удосконалення професійної комунікації бібліотекарів; по-третє, блог зможе стати маркетинговим (рекламним) інструментом бібліотеки, який дасть змогу знайти нового потенційного користувача.

Список використаних джерел

1. ТОП-5 світових трендів соціальних медіа в 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://acf.ua/news_galuz/top-5-svitovix-trendiv-social-nix-media-v-2013-roci. – Назва з екрана.
2. Соціальні мережі та наше життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libinnovate.wordpress.com/tag/pew-research-center>. – Назва з екрана.
3. *Черній М. М.* Особливості використання соціальних мереж у процесі навчання в цілях активізації навчальних і комунікативних навичок студентів й учнів [Електронний ресурс] / М. М. Черній. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/2012_4/694-2236-1-ED.pdf. – Назва з екрана.
4. *Сутыгина И. Е.* Новые библиотечные сервисы пространством [Электронный ресурс] / И. Е. Сутыгина. – Режим доступа: http://unatlib.org.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1956&catid=1. – Загл. с экрана.
5. *Шишкин Ю. В.* Технологии Web 2.0 как инструмент формирования современного имиджа [Электронный ресурс] / Ю. В. Шишкин // Библиотекосведение. – № 3. – 2010. – Режим доступа: <http://rsl.ru/datadocs/bibliotekovedenie>. – Загл. с экрана.
6. *Сутыгина И. Е.* Новые библиотечные сервисы [Электронный ресурс] / И. Е. Сутыгина. – Режим доступа: http://unatlib.org.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1956&catid=1. – Загл. с экрана.
7. Бібліотека і соціальні медіа: з онлайну в офлайн і навпаки [Електронний ресурс] // Бібл. автобаз. – Режим доступу: (http://bibliote4.nuj-autoban.blogspot.com/2011/10/blog-post_17.html). – Назва з екрана.
8. *Огнева И. Н.* Библиотека и социальные медиа [Электронный ресурс] / И. Н. Огнева. – Режим доступа: http://bibliomaniya.blogspot.com/2011/08/blog-post_05.html. – Загл. с экрана.
9. *Трачук Л.* Бібліотечний блог як прояв концепції «Бібліотека 2.0» [Електронний ресурс] / Л. Трачук. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkp/2012_9/st_8_09.pdf. – Назва з екрана.
10. *Волян Н. П.* Бібліотечна блогосфера: досвід, критерії оцінки, рекомендації : метод. матеріали / Н. П. Волян ; авт. тексту про амер. блоги, пер. з англ. : С. О. Волкова ; Рівнен. обл. універсальна наук. б-ка. – Рівне : [б. в.], 2013.
11. Там само.

Для нотаток

Підп. до друку 14.11.2013.

Формат 60x84/16. Друк офс. Ум. друк. арк. 4,82.

Видається в друкованому та електронному вигляді

Адреса видавництва: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3